

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ**

КАФЕДРА АУДИТУ ТА ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ

ДОБРОВЕНКО Олеся Дмитрівна

**ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ
ПІДПРИЄМСТВА**

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня

«Магістр»

Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»

Спеціальність 071 «Облік і оподаткування»

Науковий керівник:

кандидат економічних наук,

доцент кафедри аудиту та

державного контролю

Здирко Наталія Григорівна

АНОТАЦІЯ

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методично-організаційних та практичних аспектів обліку, аналізу і аудиту кредитних операцій підприємства, спрямованих на забезпечення керівників інформацією для управління на мікро- та макрорівнях.

Об'єктом дослідження є облік, аналіз і аудит кредитних операцій у Ялтушківській дослідно-селекційній станції Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН України (ННВК «Всеукраїнський науково-навчальний консорціум») (далі - Станція) с. Черешневе Барського району Вінницької області.

Мета дипломної роботи полягає у поглибленні теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення обліку, аналізу і аудиту кредитних операцій підприємства. Для досягнення поставленої мети визначені та реалізовані наступні завдання: розкрити необхідність, економічну сутність та функції кредиту в ринковій економіці; принципи, етапи та умови банківського кредитування, а також класифікацію кредитних операцій для цілей обліку і аудиту; дослідити сучасний стан обліку, аналізу та аудиту кредитних операцій на підприємстві, зокрема, здійснити аналіз стану одержання та використання кредитів; розкрити особливості відображення кредитних операцій підприємства в системі бухгалтерського обліку, а також висвітлити порядок організації і методики внутрішнього аудиту кредитних операцій; розробити практичні пропозиції з удосконалення обліку, аналізу і аудиту кредитних операцій підприємства.

За результатами дослідження розроблено та впроваджено рекомендації щодо вдосконалення діючої організації і методики обліку, аналізу та аудиту кредитних операцій підприємства. Одержані результати можуть бути використані в практичній діяльності сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: облік, аналіз, аудит, кредит, кредитні операції, відсотки за кредит, банківські установи, кредиторська заборгованість.

Магістерська робота містить 147 сторінок, 26 таблиць, 28 рисунків, список використаних джерел включає 176 джерел, 11 додатків.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ І АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВА	8
1.1. Необхідність, сутність та функції кредиту в ринковій економіці	8
1.2. Принципи, етапи та умови банківського кредитування	19
1.3. Класифікація кредитних операцій для цілей обліку і аудиту	28
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ	43
2.1. Аналіз стану одержання та використання кредитів	43
2.2. Відображення кредитних операцій підприємства в системі бухгалтерського обліку	58
2.3. Організація і методика внутрішнього аудиту кредитних операцій	77
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ І АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ	93
3.1. Удосконалення оцінки кредитоспроможності підприємства	93
3.2. Аграрні розписки як альтернативна форма кредитування сільськогосподарських підприємств: обліковий аспект	111
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	125
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	128
ДОДАТКИ	146

ВСТУП

Актуальність теми. Зобов'язання - це джерело формування й фінансування фінансових активів, вони мають вирішальний вплив на платоспроможність і фінансову стійкість господарчих суб'єктів і, з причини свого динамічного характеру, вимагають серйозного нагляду за фактичним станом розрахунків та надійного управління грошовими потоками. Базою для контролю служить якісна, своєчасна та достовірна інформація про заборгованість, джерелом формування якої виступає система обліку.

Через певні розбіжності у визначенні зобов'язань в обліковому та правовому полі, обмеженість теоретичної розробки питань їх визнання, недосконалу методику відображення заборгованості в фінансовій звітності та обліковій реєстрації цей вид пасивів вважається одним з найскладніших етапів в обліковому процесі. Вивчення ускладнюється різноманітністю видів зобов'язань, способів їх погашення, значною кількістю об'єктів і суб'єктів. У той же час надійна методика і організація обліку дозволяє отримувати достовірну інформацію для проведення аналізу, що є важливим компонентом ефективного управління та контролю діяльності підприємства, забезпечення його платоспроможності й фінансової стійкості на належному рівні.

Питаннями методики й організації обліку і аудиту кредиторської заборгованості, в тому числі кредитними операціями займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці: С.М. Барац, В.А. Биков, І.І. Бочкарьова, Ф.Ф. Бутинець, О.М. Галаган, Б.М. Гонгало, В.Р. Захар'їн, В.Б. Івашкевич, Н.Н. Макарова, Т.М. Малькова, А.Н. Медведєв, Є.В. Орлов, М.Л. Пятов, А.Н. Саморядов, Я.В. Соколов, С.О. Щенков, а також науковці Вінницького національного аграрного університету: Вдовенко Л. О. [16], Здирко Н. Г. [46], Калетнік Г.М. [53], Михальчишина Л. Г. [90, 91], Мулик Т. О. [99, 100], Плахтій Т. Ф. [119, 120], Подолянчук О. А. [121, 122], Правдюк Н. Л. [131, 132], Руда О. Л. [142], Томчук О. Ф. [158, 159], Фабіянська В. Ю. [162, 163], Федоришина Л. І. [164].

Однак певні труднощі обліку і аудиту зобов'язань підприємств, насамперед класифікація, оцінка, умови визнання, організація та методика з урахуванням нових потреб, вимагають розширення досліджень з особливою

увагою до організаційно-технологічних аспектів на окремих підприємствах, що обумовлює актуальність дослідження

Мета і задачі дослідження. Мета дипломної роботи полягає у поглибленні теоретичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення обліку, аналізу і аудиту кредитних операцій підприємства. Для досягнення поставленої мети визначені та реалізовані наступні завдання:

- розкрити необхідність, економічну сутність та функції кредиту в ринковій економіці; принципи, етапи та умови банківського кредитування, а також класифікацію кредитних операцій для цілей обліку і аудиту;

- дослідити сучасний стан обліку, аналізу та аудиту кредитних операцій на підприємстві, зокрема, здійснити аналіз стану одержання та використання кредитів; розкрити особливості відображення кредитних операцій підприємства в системі бухгалтерського обліку, а також висвітлити порядок організації і методики внутрішнього аудиту кредитних операцій;

- розробити практичні пропозиції з удосконалення обліку, аналізу і аудиту кредитних операцій підприємства.

Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методично-організаційних та практичних аспектів обліку, аналізу і аудиту кредитних операцій підприємства, спрямованих на забезпечення керівників інформацією для управління на мікро- та макрорівнях.

Об'єктом дослідження є облік, аналіз і аудит кредитних операцій у Ялтушківській дослідно-селекційній станції Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН України (ННВК «Всеукраїнський науково-навчальний консорціум») (далі - Станція) с. Черешневе Барського району Вінницької області.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених у роботі завдань використано такі загальнонаукові та спеціальні методи пізнання: теоретичного узагальнення, групування, класифікації й порівняння – під час розгляду теоретичних основ обліку, аналізу і аудиту кредитних операцій підприємства у сучасних умовах господарювання; індукції, дедукції, спостереження, зіставлення, аналізу та системного підходу – для вивчення проблемних аспектів організації і методики обліку та аудиту; формалізації та моделювання

– для побудови бухгалтерського обліку кредитних операцій підприємств. Табличний та графічний прийом використовувалися для відповідної ілюстрації одержаних результатів.

Інформаційною базою дослідження стали: первинна документація, реєстри обліку, фінансова звітність підприємства, нормативно-правові акти, статистичні матеріали Держкомстату України. У процесі дослідження використано дані бухгалтерського обліку та звітності Станції.

Практичне значення одержаних результатів. На базі теоретичного дослідження та вивчення практичної діяльності сільськогосподарських підприємств, розроблено та впроваджено рекомендації щодо вдосконалення обліку, аналізу і аудиту кредитних операцій підприємства з урахуванням національних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності у Станції.

Особистий внесок здобувача. Основні положення, пропозиції та висновки, викладені у магістерській дипломній роботі є результатом самостійного наукового дослідження, комплексом теоретичних і практичних питань, пов'язаних з бухгалтерським обліком, аналізом і аудитом кредитних операцій підприємства.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці методичних підходів і практичних рекомендацій щодо удосконалення обліку, аналізу і аудиту кредитних операцій на сільськогосподарському підприємстві.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідались і обговорювались на II Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Розвиток національних фінансово-економічних систем в умовах глобальних викликів» (5 жовтня 2018 р., м. Київ) [36].

Магістерська дипломна робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи складає 147 сторінок. Магістерська дипломна робота містить 26 таблиць, 28 рисунків і 11 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ І АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Необхідність, сутність та функції кредиту в ринковій економіці

Останнім часом проблеми обліку, аналізу та аудиту кредитних операцій банківських установ набувають великого значення. Ця ситуація зумовлена зростанням конкуренції серед фінансових установ, які мають право здійснювати кредитні операції та з упровадженням сучасних інформаційних технологій, застосування яких можливе лише за умови чіткої організації облікового процесу. Отже, на сьогодні облік, аналіз і аудит кредитних операцій має велике значення в якості надання банком своїх послуг. Правильне та достовірне ведення обліку кредитних операцій забезпечує процес здійснення комплексу заходів, які створюють умови для ефективного проведення цих операцій у банківських установах. У зв'язку з цим питання особливостей обліку кредитних операцій як специфічних економічних відносин між банком і позичальником набувають особливої актуальності [86, с. 155].

Здійснюючи наукове дослідження кредитних операцій, потрібно визначити поняття «кредит». У сучасній економічній науці склалися два напрями розкриття сутності кредиту: перерозподільче трактування і фондова теорія.

На основі першого напрямлення кредит трактується як перерозподіл тимчасово вільних грошових засобів. Таке твердження зберегло своє значення і до нині. На думку В.С. Геращенко [33, с. 48], Н.Г. Сичева, Б.Г. Болдирева [167, с.61], В.В. Лаврова [166, с. 73] зміст кредитних відносин полягає в акумуляції грошових засобів і передачі їх кредитуючим організаціям, господарствам або окремим особам у тимчасове користування з обов'язковим поверненням в установленій термін та зі сплатою відсотків.

На думку В.Д. Лагутіна кредит – це «форма руху позикового капіталу, який виражає економічні відносини між кредитором і позичальником, які виникають під час одержання позики, користування нею та її повернення. Креди-

тори надають, а позичальники одержують вартість (капітал) у позику, повертаючи їх потім з відсотком» [77, с. 14].

Денисенко М.П., Кабанов В.Г., Худолій Л.М. характеризують кредит як позиковий капітал банку в грошовій формі, що передається в тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового характеру використання [31, с. 18]. Однак такі визначення обмежують форму функціонування кредиту грошовою сферою застосування, бо кредит може бути наданий і в товарній формі.

У «Фінансово-кредитному словнику» зазначено: «Кредит – позика в грошовій або товарній формі, що надається на умовах повернення й, звичайно, зі сплатою відсотка; виражає економічні відносини між кредитором і позичальником» [168, с.281]. Як бачимо, у наведеному визначенні насамперед наголошується на тому, що кредит – це позика, а вже потім – економічні відносини. Однак кредиту властиві принципи не лише повернення і сплати відсотка, а й цільового використання запозичених коштів, терміновості, реального забезпечення кредиту.

Послідовник іншої концепції, М.І. Волков [19], характеризує кредит як рух позичкового фонду. Ця позиція була вперше сформульована в 1954 році Г.А. Шварцем [171, с. 10]. Вона виходила з необхідності вивчення сутності кредиту на базі його простіших форм, однак ці форми за своїми властивостями повинні бути достовірними для характеристики кредиту як цілісного економічного процесу.

Друга група вчених характеризує кредит як економічні або суспільні відносини між кредитором і позичальником, тобто учасниками кредитного договору. Так, С.О. Маслова, О.А. Опалов вважають, що кредит виражає економічні відносини між кредитором та позичальником, які виникають під час одержання позики, користування нею та її повернення [88, с. 87].

Абрамова М.А. і Александрова Л.С. розуміють кредит як «економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу позиченої вартості, яка передається у тимчасове користування на умовах строковості,

платності і повернення» [1, с. 298].

На думку А.В. Демківського, кредит – це суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку із передачею один одному в тимчасове користування вільних коштів (вартості) на засадах зворотності, платності та добровільності [32, с. 285].

Сидоренко В.А. доводить, що «кредит є системою відносин, за допомогою котрих суспільство здійснює мобілізацію тимчасово вільних коштів і використовує їх для забезпечення розширеного відтворення на умовах повернення, терміновості й платності» [145]. Перевагою цього визначення є те, що воно пов'язує кредит з розширеним відтворенням з розвитком економіки.

Третя група вчених визначає кредит як надання коштів у користування на певних умовах. Воронін В.П., Федосова С.П. стверджують, що кредит – це надання грошових коштів або товарів (робіт, послуг) на умовах подальшого повернення цих коштів або сплати наданих товарів (робіт, послуг) у встановлений термін, включаючи сплату відсотків за їх використання [22, с. 146].

Дуброва Н.П. зазначає, що кредит – це надання грошової суми або цінного ліквідного активу на умовах повернення, строковості і платності, в результаті чого виникають боргові зобов'язання [40, с. 161]. Вище наведені визначення кредиту доречно доповнити складом кредитних відносин і зазначити, що надання коштів або товарів здійснюється кредитором на вимогу позичальника.

Найбільш вичерпним, на нашу думку, є визначення кредиту у фінансовому словнику – довіднику за редакцією професора М.Я. Дем'яненка, як «форми передачі у тимчасове користування коштів у грошовій або грошово-натуральній формі на умовах строковості, повернення, платності та цільового характеру, що надається однією юридичною або фізичною особою – кредитором, іншій особі – позичальнику» [168, с. 265].

Відомий німецький економіст В. Лексис під кредитом розуміє «...довіру, котрою користується особа, яка взяла на себе зобов'язання майбутнього платежу, з боку особи, яка має право на цей платіж, – тобто довіра, котру позикодавець надає боржнику» [79, с. 36]. У цій же роботі він заперечує вищенаведе-

не твердження: «...щоденний досвід показує, що позикодавці (кредитори) відчувають стосовно платоспроможності і платоготовності боржників більше недовіри, ніж довіри: вони тому вимагають гарантій для забезпечення, можливо, повнішого захисту своїх інтересів від втрат, пов'язаних з кредитними відносинами. Таким чином, довіра позикодавця для сутності кредиту вирішального значення не має». З таким розумінням кредиту складно погодитися, тому що воно підкреслює лише зовнішній бік кредитних відносин, не досліджуючи при цьому сутності економічної категорії.

Наведені визначення мають недоліки. По-перше, здебільшого тут немає чіткої класифікації кредиту та характерних відносин з боку об'єктів і суб'єктів, по-друге, спостерігається недотримання вимог системно–структурного аналізу, по-третє, «кредит» не вважається економічною категорією.

У цьому зв'язку заслуговує на увагу визначення поняття «кредит» Щетиніна А.І., за яким «кредит – це насамперед економічна категорія, якою передбачається акумулювання тимчасово вільних коштів бюджету, централізованих державних позабюджетних фондів, суб'єктів господарювання і населення, які потім надаються позичальникам (державі, юридичним і фізичним особам) на засадах повернення, терміновості, сплати, цільового використання і реального забезпечення» [174].

Відповідно до закону України «Про банки і банківську діяльність» кредит – це будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми [135].

Як бачимо, не існує єдиного підходу до визначення категорії «кредит».

Одна група вчених характеризує кредит як форму руху позикового капіталу, друга – як економічні або суспільні відносини між кредитором і позичальником, третя – як надання коштів у користування на певних умовах. Але переважає у літературі другий підхід, оскільки визначення кредиту як економіч-

них відносин дає можливість дослідити цю категорію з погляду саме економічних засад її існування. Окремі автори не враховують склад суб'єктів кредитних відносин у визначенні кредиту, що не відображає засад надання кредиту. При такому підході втрачається суттєва особливість, яка характеризує кредит як певні економічні відносини сторін.

Важливим є визначення сутності поняття «кредитна операція». Так, на думку Литвин Н. Б., кредитні операції – це вид активних операцій, пов'язаних із наданням клієнтам коштів у тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а також гарантій, поручительств, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, операцій репо, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату відсотків та інших зборів із такої суми (відстрочення платежу) [81, с. 152].

Концептуальні підходи до трактування поняття «кредитні операції банків» відображені в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

**Концептуальні підходи до трактування поняття
«кредитні операції банків»**

Автор	Дефініція
1	2
Сп'як Г.І., Фаріон Т.І.	Кредитна операція – це активна банківська операція, пов'язана з наданням позики або зобов'язання (гарантії, поручительства, авалу), яке в разі його виконання приведе до фактичного передавання коштів на кредитній основі [151, с. 140].
Коренєва О.Г., Слав'янська Н.Г., Євченко Н.Г., Карпенко О.В.	Кредитні операції – це вид активних операцій банку, які пов'язані з наданням клієнтам залучених коштів у тимчасове користування – позик у готівковій або безготівковій формі та кредитів у формі врахування векселів, розміщення депозитів, операцій репо, на фінансування будівництва житла, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу тощо; із прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування – надання гарантій, поручительств, авалів тощо; із будь-яким продовженням строку боргу, яке здійснене в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми [102, с. 187].

1	2
Кіндрацька Л.М.	Кредитна операція банку – це вид активних операцій, пов’язаних із наданням клієнтам коштів у тимчасове користування або прийняттям зобов’язань про надання коштів за настання умов, передбачених кредитною угодою [60, с. 217].
Кривченко М.С., Коваленко О.К., Омельченко С.І.	Кредитні активні операції пов’язані з наданням банком позичок, здійснених відповідно до принципів строковості, цільового характеру, забезпеченості та платності кредиту [6, с. 15].
Ричаківська В.І., Табачук Г.П.	Кредит – це економічні відносини між юридичними та фізичними особами з приводу перерозподілу вартості на засадах повернення й зазвичай, із виплатою відсотків [104, с. 200].
Васюренко О.В.	Кредитні операції визначається як вид активних операцій, пов’язаних із наданням клієнтам коштів у тимчасове користування або прийняттям зобов’язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а також надання гарантій, поручительств, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, операцій репо, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов’язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов’язання [15, с. 136].

Джерело: узагальнено автором

На нашу думку, більш правильне і влучне визначення кредиту, що розкриває його зміст є:

- 1) кредит є позичковим капіталом банку в грошовій формі;
- 2) він передається у тимчасове користування на умовах забезпеченості, повернення, строковості, платності та цільового характеру використання.

Далі вважаємо за необхідне надати визначення сутності поняття «кредитні операції». Організаційні облікові аспекти вимагають чіткого розуміння поняття «кредитних операцій» та їх теоретичного розуміння (табл. 1.2).

Проаналізувавши різноманітні погляди науковців щодо поняття «кредитні операції банків», можна впевнитись у складності економічної категорії – кредит. Для потреб організації обліку слід використовувати поняття кредитних операцій, як елементу економічних відносин, що виникають між кредитором і позичальником з приводу зберігання тимчасово вільних коштів та використання їх на основі повернення, строковості, платності та цільового характеру використання, що забезпечує перерозподіл коштів кредитора і дає можливість

отримати дохід у вигляді відсотків [89, с. 42].

Таблиця 1.2

**Концептуальні підходи до трактування поняття
«кредитні операції банків»**

Джерело	Визначення категорії
1	2
Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями [127]	Кредитні операції — вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів шляхом їх надання в тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування на певних умовах, а також надання гарантій, поручительств, акредитивів, акцептів, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій репо, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми (відстрочення платежу).
Господарський кодекс України [29]	Кредитна операція – це вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів шляхом їх надання в тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а також надання гарантій, порук, акредитивів, акцептів, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій репо, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання щодо сплати процентів та інших зборів із такої суми (відстрочення платежу).
Волохов В.І. [21]	Кредитні операції банку – сукупність дій, спрямованих на забезпечення всіх етапів кредитного процесу й подальше відображення їх результатів у бухгалтерському обліку банку.
Загородній А. Г. [44]	Кредитна операція – договір про надання кредиту, супроводжуваний записами в банківських рахунках з відповідним відбиттям у балансах кредитора та позичальника.
Кіндрацька Л.М. [60]	Кредитна операція банку – це вид активних операцій, пов'язаних із наданням клієнтам коштів у тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів за настання умов, передбачених кредитною угодою.
Коренєва О.Г., Слав'янська Н.Г., Євченко Н.Г., Карпенко О.В. [102]	Кредитні операції – це вид активних операцій банку, які пов'язані: з наданням клієнтам залучених коштів у тимчасове користування – позик у готівковій або безготівковій формі та кредитів у формі врахування векселів, розміщення депозитів, операцій репо, на фінансування будівництва житла, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу; з прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування – надання гарантій, поручительств, авалів тощо; з будь-яким продовженням строку боргу, яке здійснене в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми.

1	2
Литвин Н.Б. [81]	Кредитні операції – визначаються як вид активних операцій, пов'язаних з наданням клієнтам коштів у тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а також надання гарантій, поручительств, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій репо, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми (відстрочення платежу).

Джерело: узагальнено автором

Основними ознаками, що визначають сутність кредиту, є такі:

- 1) учасники кредитних відносин повинні бути економічно самостійними, тобто функціонувати на основі самоокупності;
- 2) кредитні відносини є добровільними і рівноправними;
- 3) кредитні відносини не змінюють власника цінностей;
- 4) кредитні відносини платні і здатні забезпечувати зростання вільної вартості, що формує позиковий капітал.

Кредит як економічна категорія не тільки має внутрішню сутність, що проявляється у його структурі, закономірностях руху, формах і видах, а й активно взаємодіє зі зовнішнім середовищем, з іншими (не кредитними) процесами в економіці та соціальній сфері й помітно впливає на них. Основні напрями та механізми цього впливу визначають окремі його функції.

Функцією може бути лише такий вплив на зовнішнє середовище, який здійснюють усі форми і різновиди кредиту (рис. 1.1).

Будучи проявом впливу кредиту на навколишнє економічне середовище, функції характеризують суспільне призначення кредиту. Як і сама сутність кредиту, його функції є явищем об'єктивним та динамічним. Кожна з них формується стихійно, розвивається в міру розвитку самої сутності кредиту й економічного середовища, в якому він функціонує. Незважаючи на це, серед дослідників існує суттєвий різнобій щодо визначення кількості функцій кредиту: від двох до восьми, а то й більше.

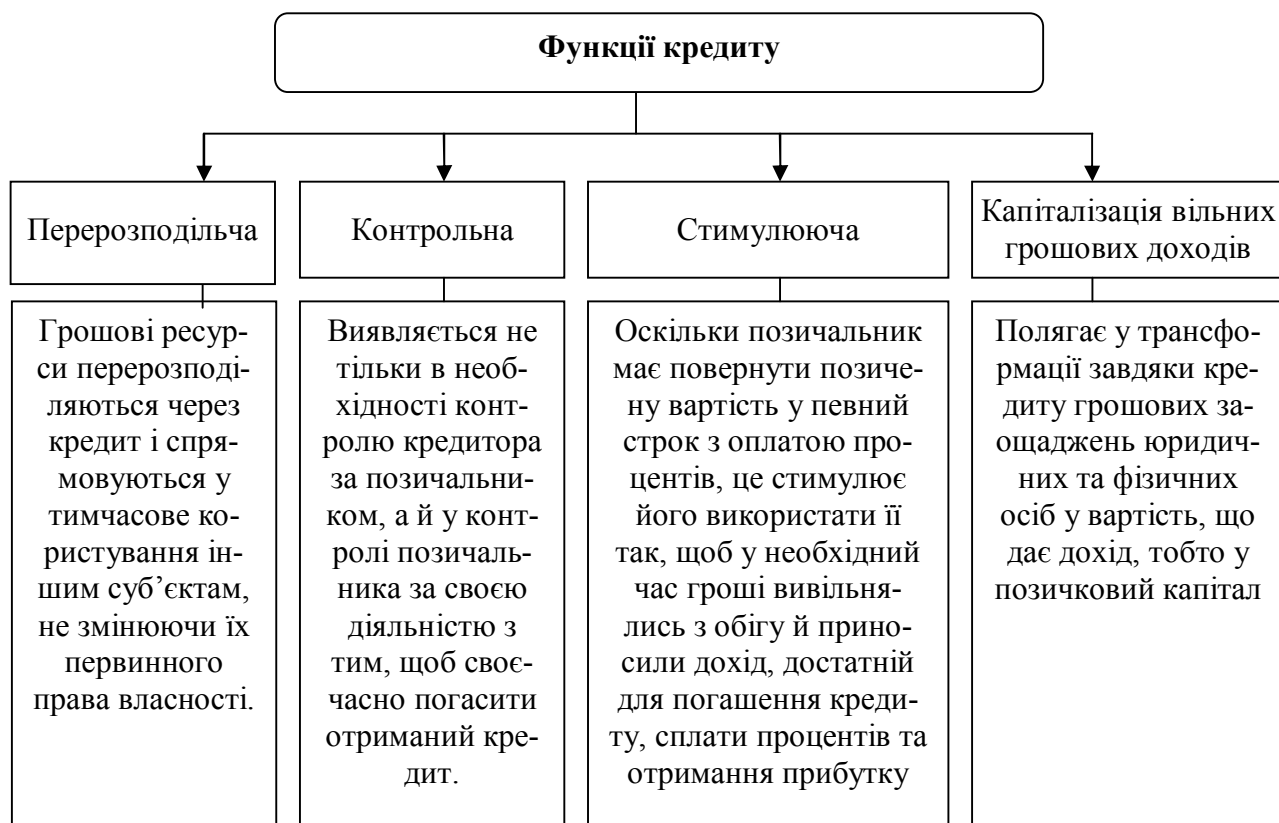

Рис. 1.1. Функції кредиту

Джерело: узагальнено автором

Перерозподільна функція – переміщення ресурсів між її окремими суб'єктами, секторами на засадах повернення. Перерозподільна функція полягає у тому, що матеріальні та грошові ресурси, які були вже розподілені та передані у власність економічним суб'єктам, через кредит перерозподіляються і спрямовуються у тимчасове користування іншим суб'єктам, не змінюючи їх первинного права власності. Такий перерозподіл не є суто механічним явищем, а має велике економічне значення, а саме:

- кошти, вивільнені в одних ланках процесу відтворення, спрямовуються в інші ланки, що прискорює обіг капіталу, сприяє розширенню виробництва;
- вільні кошти через кредит спрямовуються у ті ланки суспільного виробництва, на продукцію яких передбачається зростання попиту, а, отже, одержання вищих прибутків. Це створює можливості для запровадження новішої техніки, прогресивнішої структури виробництва, підвищення його ефективності.

Функція кредиту, що реалізується в грошовій сфері, полягає у тому, що

кредит забезпечує найкращі передумови для ефективного регулювання обігу грошей в інтересах повного задоволення потреб економіки в платіжних засобах і підтримання достатньої для економічного розвитку стабільності грошей. Кредитний механізм дає можливість гнучко розширити масу платіжних засобів в обігу, коли потреба в них зростає: через збільшення маси комерційних векселів та маси банківських депозитів завдяки прискоренню грошово–кредитного мультиплікатора, розширенню рефінансування комерційних банків центральним банком. При скороченні потреб обігу всі ці складові маси платіжних засобів можна також зменшити.

Контрольна функція кредиту забезпечує контроль за дотриманням умов та принципів кредиту з боку суб'єктів кредитної угоди. Проте наявність такої функції кредиту багато хто заперечує, посилаючись на те, що контроль властивий не тільки кредитним відносинам, а й багатьом іншим – фінансовим, страховим, торговельним тощо, тобто він не є суто родовою ознакою кредиту.

Щодо цього прибічники контрольної функції кредиту справедливо вказують на специфічність контрольної складової кожного економічного інструмента. Контрольна складова кредиту відзначається високим стимулюючим ефектом і обмеженістю адміністративно-вольового впливу на контрагента, тоді як у контрольній складовій інших економічних інструментів (фінансів, податків, страхування) переважає адміністративно-вольовий, а не економічний вплив.

Кредитний контроль не зводиться до перевірки дотримання контрагентом умов угоди, як це загальноприйнято, а включає ґрунтовний економічний аналіз та оцінку стану контрагентів, передусім, кредитоспроможності позичальника, прогнозування можливого ризику напередодні укладання угоди. На цьому ґрунті визначаються відповідні умови кредитування, що включаються в угоду, які самі по собі стимулюють поведінку суб'єктів кредиту – як позичальників, так і кредиторів. Тому є підстави розширити назву цієї функції – назвати її контрольно-стимулюючою.

Стимулююча складова цієї функції переважає над суто контрольною.

Адже в багатьох випадках суб'єкти кредиту не мають можливості здійснювати формальний контроль за своїми контрагентами. Наприклад, позичальник не може контролювати діяльність банку.

Заслуговує на увагу ще одна функція кредиту, сформульована А. Гальчинським, – функція капіталізації вільних грошових доходів. Вона полягає у трансформації завдяки кредиту грошових нагромаджень та заощаджень юридичних і фізичних осіб у вартість, що дає дохід, тобто в позичковий капітал. Така трансформація забезпечується через зворотний рух та платність кредиту. Будь-яка маса вільної вартості, будучи переданою в позичку, не змінюючи власника, приносить йому дохід, тобто набуває форми позичкового капіталу [24, с. 214].

Свої функції кредит може успішно виконувати лише в умовах розвинутої ринкової економіки. Детальна інформація щодо функцій кредиту наведена в Додатку А.

Кредит об'єктивно виступає, як необхідне джерело формування основних та оборотних коштів господарюючих суб'єктів, тобто використання кредиту, поряд з власними коштами є нормальним моментом в діяльності підприємств: завдяки кредиту відпадає необхідність обов'язкового накопичення власних коштів і відбувається більш швидке залучення ресурсів в господарський оборот за рахунок економії часу при закупівлі сировини, матеріалів. Таким чином, сприяючи безперервності відтворювального процесу, кредит разом з тим є фактором його прискорення.

Кредит не може прямо вплинути на скорочення часу виробництва товарів, оскільки воно має об'єктивні межі, обумовлені позаекономічними факторами, зокрема технологією виробництва. Його вплив на прискорення процесу відтворення виражається в скороченні часу, що витрачається на зміну функціональних форм продукту, що в кінцевому підсумку збільшує швидкість обороту фондів. Це досягається шляхом залучення в оборот тимчасово вільних ресурсів, особливо за рахунок надання платіжних кредитів та комерційного кредиту, які безпосередньо сприяють прискоренню реалізації товарів.

1.2. Принципи, етапи та умови банківського кредитування

Велике значення в перерозподілі сукупного оборотного капіталу відіграє банківська система, завдяки якій акумулюються тимчасово вільні грошові кошти суб'єктів підприємницької діяльності.

За ринкових умов господарювання відбувається розширення сфери кредитних відносин. Поряд з банківським широким розповсюдженням набуває комерційне кредитування, тобто кредитні відносини виникають між окремими підприємствами. І це не єдина розбіжність системи кредитування за умов адміністративно-командної та ринкової економік, порівняльна характеристика яких наведена в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Порівняльна характеристика системи кредитування адміністративно-командної та ринкової економіки

Характеристики	Адміністративно-командна економіка	Ринкова економіка
1	2	3
Базова форма власності	Державна та кооперативна власність, державна монополія на банківську справу	Приватна власність
Характер зв'язків, що домінував в системі	Організація	Самоорганізація
Характер взаємовідносин кредиторів і позичальників	Зв'язки між учасниками економіки визначені «зверху»: підприємства прикріплені до певного банку, до конкретних постачальників і покупців	Свобода у виборі контрагентів на основі взаємного економічного інтересу
Методи регулювання обсягів кредитування	Керівництво безпосередньо із центру: встановлення лімітів кредитування установам банків з наступним встановленням лімітів окремим позичальникам	Обсяги кредитування визначаються ринковою ситуацією (на фінансовому і кредитному ринках); НБУ здійснює непряме регулювання обсягів банківського кредитування.
Механізм ціноутворення	Відсоткові ставки визначаються «центром» і, як правило, не змінюються на протязі тривалого періоду	Гнучке ринкове ціноутворення на основі співвідношення попиту на кредит і пропозицій кредитних ресурсів
Домінуючі форми короткострокового кредитування	Пріоритетність банківського кредиту як форми, що вписується в систему державного централізованого управління і контролю	Застосування різних форм і методів кредитування, що відповідають ринковим умовам, зокрема, і комерційного кредиту.

Джерело: [5, с. 41]

Методи кредитування за адміністративно-командної та ринкової економіки наведені в Додатку Б.

Дієвим методом прогнозування, видачі, використання, цільового використання та повернення банківських запозичень є дотримання позичальниками принципів банківського кредитування. При укладанні кредитних договорів банки обумовлюють умови дотримання їх позичальниками, що дає можливість мінімізувати ризики кредитних операцій.

Надання банківського кредиту відбувається при дотриманні сукупності відповідних принципів банківського кредитування – повернення, платності та строковості. Вказані принципи мають бути закріплені в договорі між кредитором і позичальником.

Повернення – принцип банківського кредитування, що передбачає обов'язок позичальника виплатити суму боргу на умовах, визначених договором. Сума кредиту може бути повернута разовим платежем або ж частинами, якщо така можливість позичальнику надана договором. Кредитна установа має право вимагати виконання позичальником своїх зобов'язань щодо погашення заборгованості, застосовуючи для цього будь-які передбачені законодавством заходи.

Платність банківського кредитування передбачає стягнення з позичальника відсотків за користування наданими грошовими коштами. Банки фактично продають грошові кошти, що перебувають в їх розпорядженні, шляхом розміщення у формі кредиту. Плата у вигляді відсотків за ці грошові кошти складають основну частину прибутку кредитної установи. Сума відсотків за користування кредитом залежить від стану економіки в цілому, розміру облікової ставки НБУ, суми кредиту і терміну, на який він наданий, а також від інших чинників.

Строковість – встановлення в договорі терміну, впродовж якого сума кредиту може перебувати в розпорядженні позичальника, але по завершенні якого кредит має бути повернутий кредитній установі.

Перераховані принципи банківського кредитування відносяться до групи

обов'язкових, які є невід'ємним елементом кожного кредитного договору. Як додаткові або факультативні принципи кредитування слід назвати ще два: цільовий характер та забезпеченість кредиту.

Основні принципи кредитування наведені на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Принципи банківського кредитування

Джерело: [5, с. 19]

Часто кредитна установа наполягає включити до кредитного договору умову про те, що кредит надається на строго визначені цим договором цілі. При цьому в договорі зазвичай передбачаються способи контролю за цільовим використанням коштів, а також міри відповідальності за порушення цієї умови.

Принцип забезпечення кредиту має на меті захистити інтереси банку і не допустити збитків від неповернення боргу внаслідок неплатоспроможності позичальника. Перехід економіки до ринкових відносин і створення акціонерно-комерційних і кооперативних банків привели до наповнення цього принципу новими елементами. Зараз у ролі носія гарантії повернення позички можуть бути не тільки матеріальне забезпечення, а й цінні папери: акції, облігації, векселі, страхові поліси, гарантії платоспроможних юридичних і фізичних осіб.

За сучасних умов господарювання в яких домінуючою є приватна форма власності найбільш пріоритетним є принцип платності та формування відсотку за кредит, оскільки відсоткова ставка неминуче існує поряд з кредитом і без

нього кредитна операція є неприродною. Досліджуючи теорію кредиту, більшість дослідників дійшли висновку, що всі види ринків між собою взаємопов'язані, їм притаманні закони попиту і пропозиції, які підпорядковані загальними законам ціноутворення. Внаслідок цього взаємодія попиту і пропозицій на ринку відповідних активів виражається ринковою ціною, яка на кредитному ринку набуває форми відсоткової ставки.

Принцип повернення кредиту за умов ринкової економіки може порушуватися через зростання темпів інфляції, девальвації валюти, що призводить до трансформації строкових заборгованостей за кредити в прострочені, а в подальшому до часткового чи повного призупинення кредитування. З метою унеможливлення неповернення кредиту банки, приймають рішення щодо запровадження плаваючої кредитної ставки, скорочення терміну кредитування, практикують відмову у наданні валютних кредитів. Позичальник, в свою чергу, повинен вживати низки заходів, спрямованих на ефективне використання кредитів з метою нарощування виробництва та реалізації продукції, покращення фінансових результатів діяльності, що слугує джерелом погашення кредиту і виплати відсотків за ними.

Процес банківського кредитування складається з певних етапів, кожний з яких окремо забезпечує рішення локального завдання, а разом досягається головна мета позичкових операцій – їх надійність і прибутковість для банку.

У теорії та практиці кредитування виокремлюють, як правило, декілька основних стадій кредитного процесу, управління якими банк повинен ретельно організовувати:

- а) розгляд заявки позичальника на отримання кредиту;
- б) аналіз фінансового стану (кредитоспроможності) клієнта;
- в) розробка умов позики; підготовка та укладання кредитного договору;
- г) визначення порядку забезпечення кредиту, гарантій його повернення;
- д) процедура надання позики;
- е) процедура погашення позики;
- є) контроль за кредитною операцією (рис. 1.3).

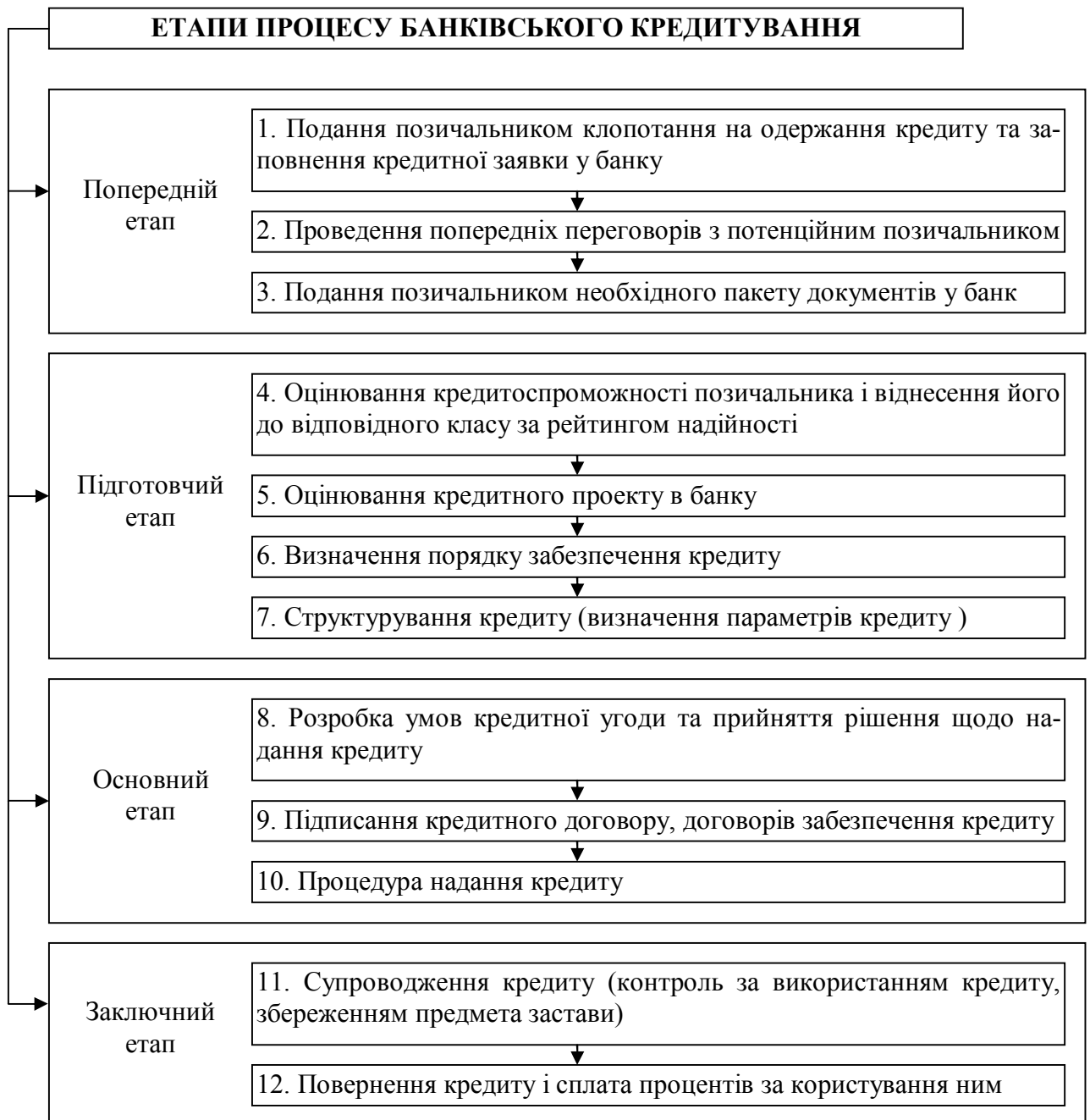

Рис. 1.3. Етапи процесу банківського кредитування

Джерело: [18, с. 110]

Перша стадія кредитного процесу включає аналіз і попередній відбір заявок на отримання кредиту. Для цього проводиться науково обґрунтована експертиза доцільності надання позики. Головне завдання кредитних працівників комерційного банку на цій стадії – зібрати найповнішу інформацію про потенціального позичальника.

Отже, для одержання кредиту позичальник, відповідно до нормативних вимог, звертається в банк із клопотанням, в якому зазначає цільове призначен-

ня кредиту, його суму, строк користування, включаючи конкретні строки погашення, форми забезпечення кредиту, а також додає коротку характеристику заходу, що кредитується, і розрахунок економічної ефективності від його за-
 провадження.

Аналіз пакета документів суб'єкта господарювання подано на рис. 1.4.

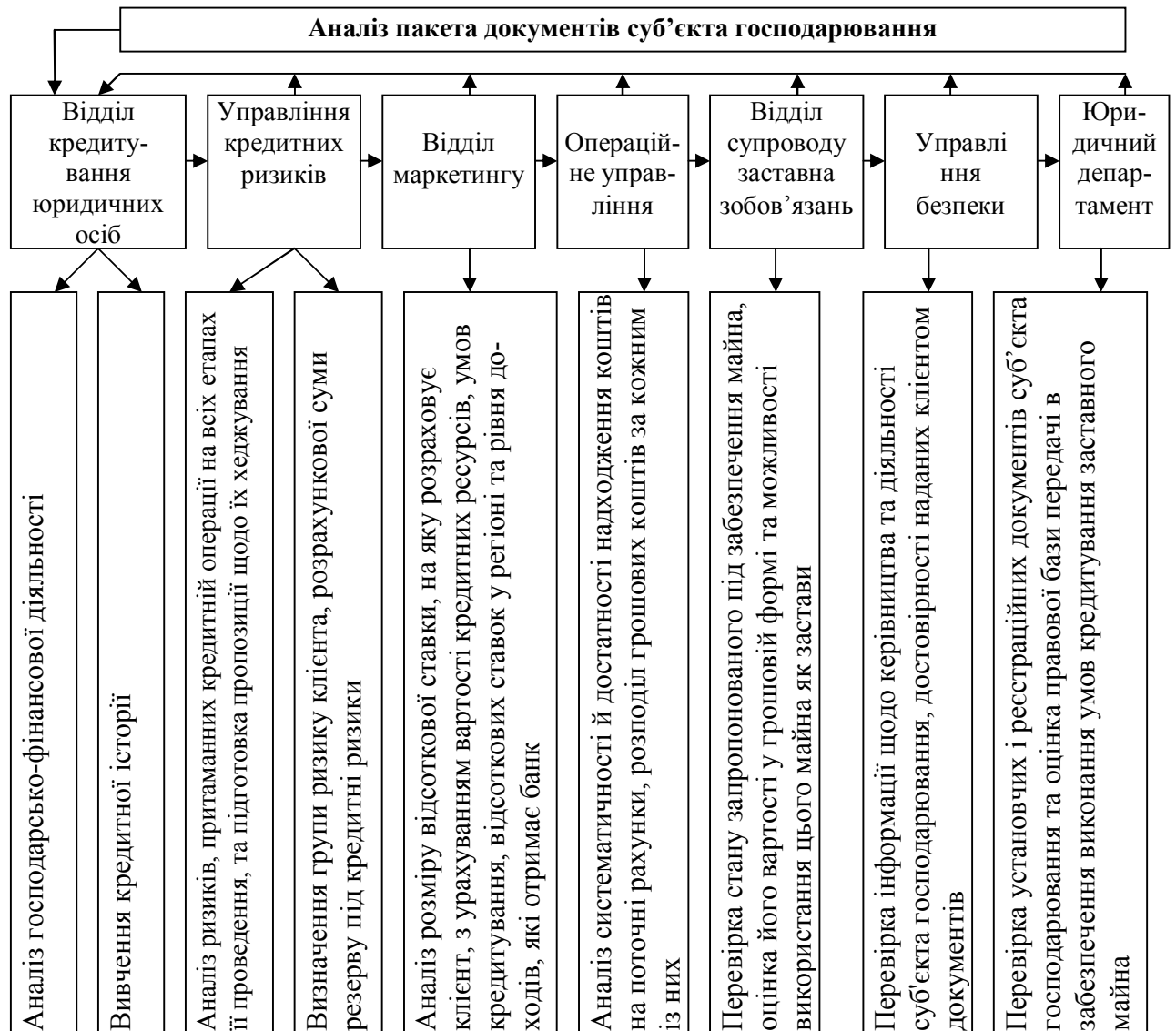

Рис. 1.4. Аналіз пакета документів суб'єкта господарювання

Джерело: [172, с. 40]

На другій стадії кредитного процесу банк визначає кредитоспроможність і фінансове становище клієнта. На підготовчому етапі також здійснюється оцінювання кредитоспроможності позичальника і віднесення його до відповідного класу за рейтингом надійності. Визначення розміру заставного забезпечення по кредиту та проведення моніторингу кредитної операції дали змогу визначитися

щодо комплексного врахування особливостей позичальника (Додаток В).

Кредитні працівники також оцінюють: якою мірою потенційний позичальник здатний повністю і в строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями. Чим точніше банк зуміє визначити кредитоспроможність клієнта, тим ширше можливості банку для зниження кредитного ризику. Кредитні відносини між кредитором (банком) і позичальником обов'язково набувають договірної характеру. Умови надання кредиту визначаються в кредитному договорі, який укладається в письмовій формі між банком та позичальником. Етапи укладання кредитного договору подано на рис. 1.5.

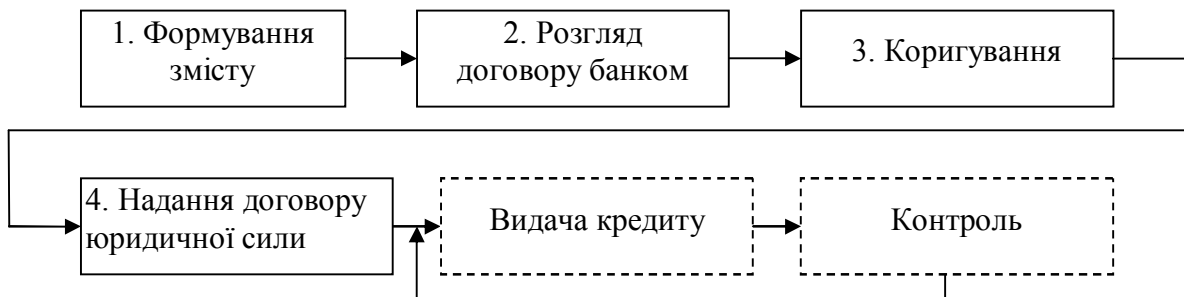

Рис. 1.5. Етапи укладання кредитного договору

Джерело: узагальнено автором

Четверта стадія кредитного процесу пов'язана із визначенням умов забезпечення повернення кредиту. У центрі розв'язання даної проблеми знаходиться обґрунтований вибір об'єкта (предмета) застави. Для цього має бути забезпечене правильне оформлення заставних юридичних документів, чітке визначення прав і зобов'язань банку і позичальника згідно з нормами чинного заставного права.

Банківська система надає кредити під певне забезпечення (заставу). Як забезпечення можуть виступати: рухоме і нерухоме майно, дебіторська заборгованість, товарно-матеріальні цінності і готова продукція, розрахункові документи, цінні папери, тощо. Кредит може бути забезпечений договором страхування відповідальності позичальника, векселями, авалем.

Розглянемо деякі елементи забезпечення кредиту підприємством-позичальником. Переуступка дебіторської заборгованості полягає в передачі банку зобов'язань по сплаті рахунків за поставлені позичальником товари, ви-

конані роботи (надані послуги). При цьому переуступка може здійснюватися з повідомленням або без повідомлення боржника.

Аваль – це зобов'язання (поручительство) третьої сторони погасити заборгованість позичальника по кредиту у випадку його неплатоспроможності. У якості авалістів можуть виступати підприємства, установи, інвестиційні компанії й фонди, банки.

Забезпечення кредиту товарними запасами: при цьому як застава можуть виступати партії сировини, матеріалів, готової продукції. Вимоги до такого забезпечення – можливість зберігання до моменту погашення позички. Наявність такої застави підтверджується квитанцією зі складу позичальника.

Наступна стадія кредитного процесу – повернення позики з відсотками та завершення кредитної операції. Конкретний спосіб погашення позики обумовлюється у тексті кредитного договору. Погашення (повернення) позики здійснюється або однією сумою одночасно по закінченні строку користування позикою, або періодично (поступово) протягом всього терміну дії кредитної угоди. Конкретний спосіб погашення позики передбачається в тексті кредитного договору і термінового зобов'язання.

Погашення кредиту і нарахованих за ним відсотків (комісій) здійснюється позичальником, як уже зазначалося, з поточного рахунка. Якщо поточний рахунок позичальника відкритий в іншому банку, погашення боргу за кредитом та сплата відсотків здійснюється платіжними дорученнями позичальника, а за умови невизнання боргу позичальником – платіжною вимогою банку у встановленому чинним законодавством порядку. Як відомо, кошти для погашення заборгованості в першу чергу направляються для сплати відсотків за користування кредитом, потім – простроченої заборгованості; сума, що залишається, направляється на погашення основної суми кредиту.

У разі несвоєчасного погашення боргу за кредитом та сплати відсотків (комісій) і відсутності домовленості про відстрочення погашення кредиту банк має право на застосування штрафних санкцій у розмірах, передбачених договором. Порушення термінів погашення позик негативно впливає на підтримання

фінансової стабільності банку, знижує його кредитну активність.

Процедура банківського кредитування з урахуванням галузевих особливостей діяльності позичальника наведена в Додатку Д.

Основними умовами кредитних відносин є можливість надання позики кредитором і забезпечення її поверненості боржником. Тому налагодження кредитних відносин між банками та потенційними боржниками повинно враховувати реалії їх розвитку в умовах кризи.

Диференційованість кредитування означає, що комерційні банки не повинні однозначно підходити до проблем надання кредиту своїм клієнтам, які претендують на позику. Кредит доцільно надавати лише тим претендентам, котрі в змозі своєчасно його повернути. Тому диференціація кредитування має здійснюватися на основі показників кредитоспроможності, здатності позичальника заробити кошти для погашення боргу в ході його поточної виробничої, інвестиційної та інших видів діяльності, достатності власного капіталу, які адекватно відбивають спроможність і схильність позичальника до повернення кредиту в обумовлені контрактом (договором) терміни. Ці та інші характеристики потенційних позичальників оцінюють, зокрема, з допомогою аналізу їх балансу та ліквідності, а також забезпеченості власними коштами, рівнем рентабельності відповідних проектів на поточний момент і в перспективі.

Глобальна фінансово-економічна криза розкрила та посилила проблеми українських банків, які вимушені працювати в умовах погіршення стану національної економіки та незначного рівня довіри до себе з боку суспільства. Девальвація національної одиниці, значна кількість банкрутств серед малих і середніх підприємств, згорання обсягів виробництва, зниження загальних доходів населення, зниження вартості всіх активів: від робочої сили до нерухомості призвели до зростання ризику неповернення позик клієнтами банків та прострочення обслуговування боргу як через зменшення можливостей своєчасного розрахунку за позиками в результаті погіршення фінансового стану позичальників, так і через недобросовісність позичальників, які свідомо відмовляються виконувати свої зобов'язання перед банками.

1.3. Класифікація кредитних операцій для цілей обліку і аудиту

Найважливішою передумовою раціональної організації обліку, аналізу та аудиту кредитів банку є економічно обґрунтована їх класифікація. Існуючі класифікації мають багато дискусійних, спірних та невирішених питань [114, с. 11].

Так, Жуйков С.Г. [43, с. 9] узагальнив класифікацію банківських інвестиційних кредитів за 20 критеріями. Класифікацію банківських інвестиційних кредитів автором доповнено за критеріями: кількості кредиторів (один кредитор, консорціальний) – паралельним видом кредиту; за режимом кредитування (стандартний, пільговий, компенсаційний) – стимулюючим; за ступенем розподілу ризику запропоновано виділяти кредити з частковим та повним регресом на позичальника, перестраховані кредити, а за правовою формою позичальників – юридичні та фізичні особи, відокремлені підрозділи та фізичні особи-підприємці.

Уточнена та доповнена класифікація ґрунтовніше відображає специфіку сучасної практики банківського інвестиційного кредитування.

Курищук В.В. [74, с. 15] удосконалив класифікацію банківського кредитування експортної діяльності підприємств через доповнення її поділом кредитів за такими ознаками: 1) залежно від етапу зовнішньоекономічної діяльності: передекспортне, постекспортне, передімпортне, постімпортне кредитування; 2) залежно від виду експортної діяльності підприємств: кредитування виробничої, торговельної, фінансово-інвестиційної діяльності; 3) за призначенням та цільовим використанням кредитних коштів: інвестиційні кредити; кредитування обігового капіталу, що використовується на стадії виробництва та закупівлі експортної продукції; кредитування процесу реалізації експортної продукції (кредити можуть надаватися як експортеру, так і імпортеру). Це дозволило обґрунтувати пропозиції щодо подальшого вдосконалення процесу кредитування вітчизняними банками експортної діяльності підприємств.

Сидоренко В.А. [146, с. 16] удосконалив класифікацію різновидів кредитів за рахунок виокремлення таких класифікаційних ознак, як потреба; характер розрахунків; сталість умов; обов'язковість; наявність посередників; зв'язок

з вексельним обігом; умови надання; форма стягнення заборгованості; облікування; схема фінансування; життєвий цикл ринку.

Тесьолкін Д.О. [155, с. 16] запропонував вдосконалити сегментацію банківських кредитів виокремленням ознаки «реструктуризація заборгованості» і розподілом їх на: кредити, які не були реструктуризовані, були реструктуризовані один раз, були реструктуризовані більше одного разу, а також групуванням простроченої заборгованості за категоріями: нульова (0 днів прострочки), перша (1-10 днів), друга (11-30), третя (31-60), четверта (61-90), п'ята (91-180), шоста (більше ніж 180 днів).

Могильницький Р.А. [93, с. 12] удосконалив основні види кредитів, що надаються суб'єктам малого підприємництва.

Неможливо розкрити всі класифікаційні ознаки кредиту банку, які розглядаються в сучасній банківській літературі, однак навіть огляд невеликої кількості літературних джерел надав змогу виокремити 33 ознаки, які є найбільш розповсюдженими (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Огляд підходів науковців до класифікаційних ознак кредиту

№ п/п	Класифікаційна ознака	Литвин Н.Б. [81]	Курило Г.М. [73]	Мороз А.М. [74]	Капран В. І. [54]	Дзюблук О.В. [7]	Петрук О.М. [116]	Кириченко О.А. [57]	Волкова І.А [20]
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Термін кредитування	+						+	
2	Суб'єкт і об'єкт кредитування	+							
3	Галузева спрямованість кредиту	+							
4	Вид валютних цінностей, в яких надано кредит	+							
5	Забезпечення	+	+	+	+	+	+	+	+
6	Ступінь ризику	+	+	+	+	+	+		+
7	Метод надання	+	+	+	+	+	+		+
8	Спосіб повернення	+		+					
9	Строк повернення	+		+					
10	Характер визначення та спосіб сплати процентів	+		+					+

Продовження табл. 1.4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	Кількість кредиторів	+	+	+		+			
12	Призначення	+		+					
13	Строк користування		+		+	+	+		+
14	Строк погашення		+				+		
15	Основні категорії позичальників		+						+
16	Цільове спрямування		+						+
17	В залежності від обумовленого в кредитній угоді строку погашення		+						
18	Термін використання			+					
19	Метод погашення				+				
20	Форма залучення (організація)				+				
21	Джерела залучення				+				
22	Економічне призначення				+				
23	Вид відсоткової ставки				+				
24	Роль банку в наданні кредиту					+			
25	Форма банківського кредиту					+			
26	Економічні суб'єкти-позичальники					+			
27	Валюта кредиту					+			
28	Порядок погашення					+			
29	Характер процентної ставки					+			
30	Суб'єкти одержання							+	
31	Зв'язок кредиту з рухом капіталу							+	
32	Сфера застосування							+	
33	Платність кредиту							+	

Джерело: узагальнено автором

На підставі аналізу табл. 1.4 встановлено, що в економічній літературі немає єдиної думки щодо кількості класифікаційних ознак банківського кредиту. Науковці виділяють в середньому по 8-9 ознак. Найбільшу кількість класифікаційних ознак банківських кредитів запропонувала Литвин Н. Б. [81].

За основу розробки класифікації кредитів при проведенні досліджень науковці беруть законодавство країни, а також вже існуючі розробки науковців. Крім визначених законодавчо видів кредитів кожен автор доповнює класифікацію власними видами і визначеннями.

Критичний аналіз праць науковців дає підстави стверджувати, що в сучасній банківській літературі можна помітити деякі протиріччя та розходження щодо класифікаційної ознаки «основні категорії позичальників» (табл. 1.5).

Аналіз даних табл. 1.5 свідчить, що в економічній літературі за основними категоріями позичальників висвітлено різні підходи стосовно видів кредиту,

навіть назви цієї ознаки.

Таблиця 1.5

**Огляд підходів науковців до класифікаційної ознаки кредиту
«основні категорії позичальників»**

№ п/п	Класифікаційна ознака	Вид кредиту	Джерело
1	2	3	4
1	Суб'єкт кредитування	кредити надані банкам	Литвин Н.Б. [81]
		кредити надані небанківським фінансово - кредитним установам	
		кредити надані органам державної влади	
		кредити надані суб'єктам господарювання	
		кредити надані фізичним особам	
2	Економічні суб'єкти-позичальники	кредити органам державного управління	Дзюблюк О.В. [7]
		кредити суб'єктам господарювання	
		кредити фізичним особам	
3	Кредити суб'єктного призначення	кредити торговельно-промисловим підприємцям	Мороз А.М. [74]
		кредити сільськогосподарським підприємцям	
		кредити міжбанківські	
		кредити небанківським фінансово-кредитним установам	
		кредити органам влади	
4	Основні категорії позичальників	кредити галузям народного господарства	Волкова І.А. [20] Курило Г.М. [73]
		кредити населенню	
		кредити державним органам влади	
5	Позичальники	державні підприємства й організації	Кириченко О. А. [57]
		підприємства приватної форми власності	
		інші банки	
		підприємці, фізичні особи без утворення юридичної особи	
		підприємці, фізичні особи з утворенням юридичної особи	
		фізичні особи	
		інші господарства, в тому числі органи влади, спільні підприємства, міжнародні об'єднання та організації	

Джерело: узагальнено автором

Волкова І.А. [20], Курило Г.М. [73] за основними категоріями позичальників виділяють кредити, які надані галузям народного господарства, населенню та державним органам влади, Дзюблюк О.В. [7] за економічними суб'єктами-позичальниками виокремлює кредити, які надані органам державного управління, суб'єктам господарювання, фізичним особам.

Петраковська О.В. [114, с. 11] вважає, що такий перелік кредитів є неповним, адже в діючому Плані рахунків бухгалтерського обліку банків України [118] для основних категорій позичальників призначені рахунки: 152 групи «Кредити, що надані іншим банкам», 20 розділу «Кредити, що надані суб'єктам господарювання», 21 розділу «Кредити, що надані органам державної влади», 22 розділу «Кредити, що надані фізичним особам». Кредити, які надані галузям народного господарства потрібно віднести до іншої класифікаційної ознаки. Погоджуємось з Литвин Н.Б. [81], яка виділяє таку класифікаційну ознаку, як «галузева спрямованість кредиту».

Значна кількість науковців подає класифікацію кредитів однобічно, розглядаючи види економічних відносин, пов'язаних з кредитом, якщо кредитором є банк. Але банки, не тільки надають кредити, але й отримують. Так, в діючому Плані рахунків бухгалтерського обліку банків України для отриманих кредитів призначені рахунки: групи 162 «Кредити, що отримані від інших банків», групи 131 «Короткострокові кредити, що отримані від Національного банку України», групи 132 «Довгострокові кредити, що отримані від Національного банку України», групи 270 «Кредити, що отримані від міжнародних та інших організацій» та рахунок 2611 «Кошти, що отримані від суб'єктів господарювання за операціями репо».

Доречно відзначити, що відповідно до Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України [51] з метою складання фінансової звітності передбачена класифікація кредитів за видами економічної діяльності: державне управління; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води; операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг; торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; сільське господарство, мисливство, лісове господарство, інші [51].

На підставі аналізу праць науковців встановлено, що за класифікаційною ознакою «строк користування» у більшості авторів є розбіжності стосовно видів кредиту, навіть назви цієї ознаки, що призводить до виникнення плутанини й неточностей у трактуванні (табл. 1.6).

**Огляд існуючих підходів науковців до класифікаційної ознаки кредиту
«строк користування»**

№ п/п	Класифікаційна ознака	Вид кредиту	Джерело
1	Термін кредитування	короткострокові	Литвин Н. Б. [81]
		середньострокові	
		довгострокові	
2	Строк користування	короткострокові	Дзюблюк О.В. [7], Волкова І.А. [20], Курило Г.М. [73], Капран В.І. [54]
		онкольні (за вимогою банку)	Дзюблюк О.В. [7] Волкова І.А. [20]
		середньострокові	Дзюблюк О.В. [7], Волкова І.А. [20], Курило Г.М. [73], Капран В.І. [53]
		довгострокові	Дзюблюк О.В. [7], Волкова І.А. [20], Курило Г.М. [73], Капран В.І. [53]
		прострочені	Волкова І.А. [20],
		відстрочені (пролонговані)	Волкова І.А. [20],
3	Термін використання	короткострокові	Мороз А.М., Савлук М.І., Пуховкіна М.Ф. [8]
		середньострокові	
		довгострокові	
4	Залежно від терміну	короткострокові	Кириченко О.А. [57]
		середньострокові	
		довгострокові	

Джерело: узагальнено автором

На підставі аналізу табл. 1.6 встановлено, що найбільш поширеними та застосовуваними видами кредиту за строком користування є короткострокові, середньострокові і довгострокові. Так, Литвин Н.Б. [81], за терміном кредитування, а Мороз А.М. [8] за терміном використання виокремлюють короткострокові, середньострокові та довгострокові кредити.

Курило Г.М. [73], Капран В.І. [54], Петрук О.М. [116] за строком користування, а Кириченко О.А. [57], залежно від терміну також розрізняють короткострокові, середньострокові та довгострокові кредити, розуміючи одне й те саме їх призначення, проте Дзюблюк О.В. [7] окрім короткострокових, середньострокових, довгострокових кредитів виділив в окрему групу онкольні кре-

дити, а Волкова І.А. [20] виокремили ще прострочені, і відстрочені (пролонговані) кредити, що, на нашу думку, не мають відношення до класифікаційної ознаки «строк користування».

Погоджуємось з Литвин Н.Б. [81], Мороз А.М. [8] стосовно включення пролонгованих і прострочених кредитів до класифікаційної ознаки «строк повернення». Слід відзначити, що в Інструкції з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України від 27.12.2007 № 481 [50] кредити розглядаються як: короткострокові (кредит на строк, що не перевищує один рік) і довгострокові (кредити на строк більше ніж один рік), тобто в обліковій банківській системі середньострокові кредити не використовують.

Скаска О. вважає, що такий підхід свідчить про недосконалість механізмів обліку кредитних операцій, оскільки як управлінський апарат, так і потенційні клієнти банку не мають змоги реально оцінити показники його ліквідності [147, с. 432].

Отже, якщо розширити облік кредитних операцій за строками користування, шляхом передбачення в Плані рахунків бухгалтерського обліку банків України рахунків для обліку середньострокових кредитів, то це дозволить відображати в бухгалтерському обліку і фінансовій звітності більш реальний стан ліквідності банку.

На підставі критичного аналізу літературних джерел встановлено, що за класифікаційною ознакою «забезпечення» у науковців також є розбіжності стосовно видів кредиту. Найбільш поширеними та застосовуваними видами кредиту за забезпеченням є: забезпечені та незабезпечені.

Курило Г.М. [73], Капран В.І. [53], згідно з критерієм забезпечення розрізняють: забезпечені заставою, гарантовані, з іншим забезпеченням, незабезпечені. Дзюблюк О.В. [7] за формою забезпечення кредити поділяє на: забезпечені заставою, гарантовані, з іншим забезпеченням, незабезпечені, інші.

Слід відзначити, що з метою складання фінансової звітності в Інструкції про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України

передбачена класифікація кредитів в розрізі видів забезпечення: незабезпечені кредити та кредити, що забезпечені грошовими коштами; цінними паперами; нерухомим майном у т.ч. житлового призначення; гарантіями і поручительствами; іншими активами.

Досить розповсюдженою класифікаційною ознакою у літературі є «за ступенем ризику».

Литвин Н.Б. [81], Мороз А.М. [8], Капран В.І. [54], Курило Г.М. [73] за ступенем ризику банківські кредити поділяють на стандартні та з підвищеним ризиком. Дзюблюк О.В. [7] за ступенем ризику кредиту розрізняє: стандартні кредити, кредити під контролем; субстандартні кредити; сумнівні кредити; безнадійні кредити.

Відповідно до діючого Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями від 25.01.2012 № 23 [128] передбачена класифікація кредиту за категоріями якості з метою розрахунку резервів:

- I (найвища) – немає ризику або ризик є мінімальним;
- II – помірний ризик;
- III – значний ризик;
- IV – високий ризик;
- V (найнижча) – реалізований ризик.

Важливим напрямом мінімізації кредитних ризиків є наявність гарантів, поручителів (третьох осіб), які беруть участь в процесі кредитування упереджуючи цим виникнення кредитних ризиків внаслідок невиконання позичальником умов кредитного договору. Участь поручителів (третьох осіб) має ряд переваг для позичальників, оскільки сприяє мінімізації кредитних ризиків щодо дотримання позичальником умов кредитного договору.

Кредитний ризик слід розглядати у взаємопов'язаних договірних взаємовідносинах як кредитора, так і позичальника. З метою прогнозування успішного завершення кредитної операції банківською установою оцінці повинні піддаватися також кредитоспроможність позичальників.

Ризик позичальника, особливо з числа аграріїв, пов'язаний з об'єктивними і не залежними від нього причинами, зокрема форс-мажорних обставин внаслідок погодних умов, що призвели до зміни ринкової кон'юнктури та курсу валют, значних втрат від стихійних лих, що негативно вплинули на виробництво продукції тощо. Неефективні дії позичальника можуть призвести до втрати власних і позичених фінансових ресурсів та його не кредитоспроможності. За таких обставин ризик позичальника є основною із передумов ризику кредитора. З метою мінімізації кредитних ризиків кредитор повинен визначити допустиму межу розміру запозичень, безпечних з точки зору підтримки ліквідності і кредитоспроможності позичальника. Обмеження банківського кредитування суб'єктів господарювання аграрного виробництва обумовлене наявністю низки ризиків, притаманних позичальникам цієї галузі. Для позичальників-аграріїв кредитні ризики пов'язані з обмеженим доступом до кредитних ресурсів внаслідок специфіки процесу виробництва, віддаленості їх, як правило, від кредитора, відсутності кредитної історії, браку інформації про кредитора, обмеження кредитування в сільській місцевості бізнесу не пов'язаного з сільськогосподарським виробництвом (Додаток Е).

Відсутність високоліквідної застави, недостатні за розмірами кошти резервного капіталу для створення резерву погашення кредиту є одними із чисельних чинників низької кредитоспроможності, які призводять до зростання кредитних ризиків при кредитуванні аграріїв. Банки, зі своєї сторони внаслідок високих витрат з трансакції, які негативно впливають на їх фінансовий стан та зменшення рентабельності рівень якої не покриває інформаційні витрати, не мають змоги збільшити допустиму межу кредитування аграріїв.

Діяльність комерційних банків в царині кредитування суб'єктів господарювання аграрного виробництва спрямована, в першу чергу, на отримання ними прибутку, а не покриття тимчасового розриву у доходах і витратах позичальників-аграріїв. Ця проблема пов'язана з асиметрією інформації, вирішення якої можливе за умов створення державної кредитної установи, яка за дорученням держави здатна здійснювати кредитну політику в аграрній галузі. Банк

за таких умов, формально діє від імені держави, здійснює свою діяльність на самофінансуванні та самоокупності. Крім того, держава як засновник, делегує банку функції державної кредитної інституції з метою підтримки аграрної галузі. Тобто, за таких умов кредитна політика спрямовується на підтримку аграріїв. Важливим аспектом запобігання та мінімізації кредитних ризиків суб'єктів господарювання аграрного виробництва є оцінка їх кредитоспроможності за допомогою якої визначається допустима межа банківського кредитування при дотриманні ними умов кредитної угоди

Отже, узагальнена класифікація кредитів, систематизована на основі літературних джерел, наведена на рис. 1.6.

Рис. 1.6. Класифікація банківських кредитів

Джерело: [85, с. 90]

Як свідчать результати дослідження Коваленка В.В. представлена класи-

фікація кредиту не є оптимальною, оскільки, на його думку, її слід здійснювати за наступними ознаками: характером та призначенням отриманих банківських запозичень, способом їх забезпечення, відповідно до термінів використання та за видами сплати відсотків [63, с.84]. На нашу думку, і така класифікація, безумовно, не є остаточною, потребує уточнення, узагальнення відповідно до ринкових умов, які мають досить суттєвий вплив на теорію кредиту.

З огляду на об'єкт нашого дослідження, особливий інтерес викликає законодавче тлумачення класифікації банківських кредитів, наведені в Господарському кодексі України, «Положенні (стандартах) бухгалтерського обліку» та інших нормативних документах. Найбільш повну характеристику кредитних операцій, що надають комерційні банки можна отримати шляхом застосування комплексного підходу щодо виокремлення їх видів.

Банківська практика свідчить, що оптимальним варіантом класифікації банківських запозичень, які відповідають ринковим умовам є такі критерії: строк їх використання, забезпечення, відповідно до ступеня ризику, терміном погашення, цільовим спрямуванням, валютою надання, видом відсоткової ставки, обсягами кредитів, формою залучення кредиторів, видами обслуговування (методами надання, кредитно-гарантійними послугами, послугами кредитного характеру) (Додаток Ж).

В сучасній банківській практиці вітчизняних комерційних банків найбільшого розповсюдження набули строкові кредити, які надаються на визначений у кредитній угоді термін і можуть бути як короткостроковими, так і довгостроковими. Натомість кредити до запитання видаються на невизначений строк і мають бути повернуті на вимогу кредитора у визначений термін. Якщо кредитор не вимагає повернення кредиту, то така заборгованість погашається позичальником у визначений кредитором термін.

На наш погляд, виокремлювати кредити до запитання доцільно при міжбанківському та комерційному кредитуванні, яке здійснюється за допомогою векселів, оскільки в сучасній практиці українських банків із-за відсутності стабільності на ринку позичкових капіталів його використання обмежене.

Невчасне повернення позичальником кредиту за згодою з кредитором може бути відстрочене (пролонговане). Пролонгація кредиту здійснюється на підставі заяви позичальника до банку за два-три дні до закінчення терміну. За користування пролонгованим кредитом позичальник сплачує підвищені відсотки. Різниця між відсотковою ставкою за пролонгованим кредитом і ставкою стандартною розглядається як штрафна санкція. За умови відмови банку здійснити пролонгацію кредиту, несвоєчасно повернений кредит є простроченим, термін погашення якого за встановленим кредитним договором вже минув. Це і слугує підставою для виокремлення кредитів, повернутих в строк, погашених достроково та з терміном погашення строк яких ще не настав. Досвід роботи вітчизняних банків підтверджує, що значна частка пролонгованих і прострочених кредитів в портфелі банків є наслідком недосконалості кредитної політики, банківських процедур, відсутності належного аналізу оцінки та моніторингу кредитних ризиків.

Відповідно до Господарського Кодексу України (Частина 2, стаття 347) за терміном кредитування кредити поділяються на три основні групи: короткострокові (до одного року), середньострокові (від одного до трьох років) і довгострокові (понад три роки). Розмежування банківських кредитів на короткострокові та довгострокові передбачено в стандартах бухгалтерського обліку. Зокрема, в П(С)БО 11 «Зобов'язання» відповідно до терміну їх погашення до короткотермінових запозичень відносять кредити термін погашення яких складає до одного року, а довготермінових з терміном погашення більше року. Стосовно середньострокових банківських запозичень, то такий термін не знайшов свого відображення ні в П(С)БО 11 «Зобов'язання», ні в статистиці банківських установ і не передбачений в плані рахунків бухгалтерського обліку суб'єктів господарювання.

В банківській практиці практично не використовуються бланкові кредити, які надаються лише фінансово стійким позичальникам, в кредитоспроможності яких банк повністю впевнений. Даний вид кредиту надається на короткий термін, який складає від одного до десяти днів. Бланковий кредит, який надає

комерційний банк відповідно до нормативних банківських документів залежить від шереги показників банківської установи. Основним показником є наявність власних коштів банку та наявність заставного майна чи інших видів забезпечення позичальника. Це дає змогу банкам нівелювати розмір відсоткової ставки для надійних позичальників, які мають позитивну кредитну історію, наявні проекти щодо зростання обсягів виробництва, що слугує основним джерелом погашення кредитів.

За цільовими вкладеннями в банківській практиці розрізняють кредити в поточну та інвестиційну діяльність. У разі кредитування потреб поточної виробничої діяльності, надаються короткотермінові кредити на покриття сезонних витрат в рослинництві і тваринництві, зокрема придбання оборотних засобів сфери виробництва. Стосовно інвестиційної діяльності необхідне залучення кредитних ресурсів на більш тривалий період, що обумовлено особливостями відтворення основних засобів.

Вважаємо за доцільне розглянути основні форми банківських кредитів (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Форми банківського обслуговування підприємства

Бланковий кредит надається, як правило, комерційним банком, що здійснює розрахунково-касове обслуговування підприємства. Цей короткостроковий кредит, хоча формально носить незабезпечений характер, але фактично забез-

печується сумою дебіторської заборгованості й інших поточних активів.

Контокорентний кредит – при наданні цього кредиту банк відкриває підприємству контокорентний рахунок, на якому враховуються як кредитні, так і розрахункові операції. Використання контокорентного кредиту пов'язане з більш високими витратами для підприємства. Однак контокорентний рахунок має певні переваги для підприємства: по-перше відсотки за кредит нараховуються тільки за фактичні дні його використання, по-друге підприємство може скористатися кредитними ресурсами в будь-який момент часу без укладання додаткової кредитної угоди.

Кредитна лінія – це згода банку-кредитора надати кредит у майбутньому в обсязі, що не перевищує заздалегідь обумовленої суми. Протягом періоду дії кредитної лінії підприємство може в будь-який момент одержати кредит без додаткових переговорів з банком і інших формальностей. Кредитна лінія відкривається, як прийнято, на рік, але її можна відкрити і на коротший термін. Проте за банком зберігається право відмови від видачі чергової частки позички, якщо банк виявить ускладнення фінансового стану підприємства-позичальника.

Онкольний кредит. Особливістю цього виду кредиту є те, що він надається позичальнику без вказівки строку його використання (у рамках короткострокового кредитування) із зобов'язанням підприємства погасити кредит на першу вимогу кредитора (на практиці – у строк до трьох днів).

Револьверний (автоматично поновлюваний) кредит. Він надається на певний період, протягом якого дозволяється як поетапне зняття кредитних коштів, так і поетапне часткове або повне погашення зобов'язань по ньому (амортизація суми основного боргу).

Кредит під облік векселів (обліковий кредит) – це короткостроковий кредит, який банк надає пред'явнику векселів, скуповуючи їх до настання строку виконання зобов'язань за ними і виплачуючи пред'явнику номінальну суму векселя мінус дисконт.

Іпотечний кредит надають банки, що спеціалізуються на видачі довго-

строкових позичок під заставу необоротних активів чи всього майнового комплексу підприємства.

Консорціумний кредит надається підприємству групою банків у випадку, якщо обсяг кредитних ресурсів не дозволяє банку повною мірою задовольнити високі потреби клієнта в позикових коштах. З врахуванням рекомендацій НБУ банк обмежує розмір позичок, що надаються одному позичальнику (не більше 10 % кредитного портфеля банку). Союз банків для здійснення таких кредитних операцій називається консорціумом. За організацію консорціумного кредиту провідний банк одержує певну винагороду.

Акцептний кредит – це згода банку акцептувати інкасований позичальником переказний вексель за умови, що підприємство надає в розпорядження банку вексель до настання строку погашення. Особливість акцептного кредиту полягає в тому, що банк надає підприємству не гроші, а гарантію оплатити вексель у зазначений строк. Акцептний кредит носить короткостроковий характер і використовується переважно в сфері зовнішньої торгівлі.

При авальному кредиті банк бере на себе відповідальність за зобов'язання підприємства у формі поручительства. Якщо власник векселя вносить протест у зв'язку з несплатою за векселем, банк аваліст погашає всю суму векселя за платника.

В міру розвитку банківської діяльності, появи нових понять та дефініцій ознаки класифікації кредитів можуть доповнюватися й уточнюватися. Розширення і поглиблення класифікації банківських кредитів має надзвичайно важливе значення для якомога найглибшого та найповнішого вивчення теорії і практики проведення банками кредитних операцій.

Отже, в сучасній економічній банківській літературі наводиться досить багато спроб класифікації кредитів, що відрізняються між собою за обсягом інформації, яка надається, ступенем укрупненості та деталізації. Науковцями розглядаються різні ознаки за якими класифікують кредити, проте і досі не виділено чіткої єдності у виділенні відповідних видів кредитів, немає системності у розкритті класифікаційних ознак.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВІ

2.1. Аналіз стану одержання та використання кредитів

Банки, будучи важливим інфраструктурним елементом фінансового сектора, що забезпечує фінансову підтримку сталого економічного розвитку підприємств, активно здійснюють кредитні операції. За даними Національного Банку України (надалі НБУ) станом на 01.01.2017 року, в Україні функціонують 93 банківські установи, з яких 38 – з іноземним капіталом [71, с. 214].

Аналіз активних операцій банків (табл. 2.1) свідчить, що майже 80 % з них складають кредитні операції.

Таблиця 2.1

Динаміка загальних активів і кредитів, наданих суб'єктам господарювання (залишки коштів на початок періоду)

Назва показника	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Активи банків:										
сума, млн грн	599396	926086	880302	942088	1054280	1127192	1278095	1316852	1254385	1256299
річний темп приросту, %	x	5,1	-1,1	-3,3	-	-	2,3	-9,4	-28,2	-17,9
2. Кредити надані:										
сума, млн грн	485368	792244	747348	755030	825320	815327	911402	1006358	965093	1005923
річний темп приросту, %	x	63,2	-5,7	1,0	9,3	-1,2	11,8	10,4	-4,1	4,2
з них кредити, що надані суб'єктам господарювання:										
сума, млн грн	276184	472584	474991	508288	580907	609202	698777	802582	785918	847092
річний темп приросту, %	x	71,1	0,5	7,0	14,3	4,9	14,7	14,9	-2,1	7,8
3. Частка кредитів наданих в активах, %	81,0	85,5	84,9	80,1	78,3	72,3	71,3	76,4	76,9	80,1

Продовження табл. 2.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
4. Частка кредитів, що надані суб'єктам господарювання у загальній сумі наданих кредитів, %	56,9	59,7	63,6	67,3	70,4	74,7	76,7	79,8	81,4	84,2
5. Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	1,3	2,3	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	22,1	27,5

Джерело: [107]

Протягом останнього десятиріччя спостерігається неухильне зростання частки кредитів, що надані суб'єктам господарювання. Наразі їх сума складає 847092 млн грн., або 84,2% із загальної суми наданих кредитів. У той же час спостерігається позитивна тенденція зміни частки простроченої заборгованості за виданими кредитами.

При цьому слід зазначити, що основну частину доходу банківських установ також становлять кредитні операції. Як бачимо, процентні доходи банків України за 2016 р. склали 135807 млн грн., або 71,2 % загального обсягу доходів, що на 3,4 % пункти більше, ніж у 2015 році, але на 13,5 % пункти нижче, ніж у 2009 році. Негативна тенденція зміни частки процентних доходів банків України, перш за все, обумовлюється затяжною системною фінансово-економічною кризою, яка негативно впливає на здатність позичальників виконувати визначені кредитною угодою зобов'язання, а також надзвичайно ризиковою кредитною політикою банківських установ, зокрема, у питаннях оцінювання кредитоспроможності позичальників з огляду на динамічність сучасного бізнес-середовища.

Аналітична оцінка інших показників банківського кредитування на макрорівні наведена в Додатку 3.

Вважаємо, що для визначення спрямованості та змісту процесу оцінки кредитоспроможності позичальника, а отже, і подальшого використання його результату в процесі управління кредитними ризиками банку, важливим є

з'ясування змісту дефініції «кредитоспроможність підприємства».

Критичний аналіз наявних у сучасній економічній літературі трактувань поняття «кредитоспроможність» дозволив виявити декілька наукових підходів (рис. 2.1), які вирізняє зосередженість на наявності передумов, можливості, здатності та спроможності позичальника виконувати кредитні зобов'язання, а також фінансово-господарському стані підприємства та цільових потребах оцінки позичальника банком.

Рис. 2.1. Підходи до трактування дефініції «кредитоспроможність»

Джерело: [71, с. 214]

Зазначене дозволяє стверджувати, що кредитоспроможність підприємства є комплексним поняттям, яке слід розглядати в контексті конкретної ситуації та інтерпретувати через ідентифікацію спроможності підприємства до здійснення фінансування господарської діяльності за рахунок кредитування та наявності зручних умов для проведення цих операцій банком, а також правомочності позичальника, його ділової репутації та здатності до генерування грошових потоків у процесі господарської діяльності, що забезпечує належне виконання зобов'язань за кредитною угодою.

Для потреб оцінки ризиків банківських установ, що пов'язані з операціями кредитування господарюючих суб'єктів, кредитоспроможність підприємств пропонуємо визначати як спроможність позичальника за конкретних економіч-

них і юридичних умов кредитного фінансування господарської діяльності виконувати визначені кредитною угодою боргові зобов'язання щодо повноти та своєчасності розрахунків за наданим кредитом грошовими коштами, які генеруються у процесі звичайної діяльності.

Запропоноване визначення поняття «кредитоспроможність підприємства» охоплює не лише наявність передумов для одержання кредитів позичальником, але і його правомочність, можливість і здатність до їх погашення у встановлені кредитним договором терміни. Це має суттєве значення як з термінологічної, так і з практичної точки зору, особливо під час підготовки та прийняття рішення стосовно видачі кредиту, умов укладення кредитного договору, перспективи виконання в повному обсязі і у визначені терміни боргових зобов'язань за ним та зниження кредитних ризиків банківської установи.

При здійсненні позичкових операцій зниження кредитного ризику банку досягається через комплексне дослідження кредитоспроможності позичальника шляхом вивчення репутації контрагентів позичальника, оцінки цілей кредитування та раніше існуючих проектів, оцінки наявних і майбутніх грошових потоків, дослідження не лише фінансового стану позичальника на момент прийняття рішення про кредитування, але і його кредитної історії.

Подібне дослідження базується на низці основних принципів:

- 1) забезпечення достовірності оцінки, ґрунтованої на залученні до оцінювання кредитоспроможності всіх необхідних інформаційних даних;
- 2) визначення широкого кола показників, які всебічно характеризують діяльність позичальника. Розраховані на базі показників коефіцієнти мають визначати суттєві особливості діяльності підприємства. Ці коефіцієнти мусять у якомога меншому ступені дублювати один одного;
- 3) диференційований підхід до оцінювання кредитоспроможності щодо кожної групи позичальників (юридичних і фізичних осіб, галузі діяльності), за надання їм різних видів кредитів (короткотермінових або довготермінових);
- 4) забезпечення оцінювання кредитоспроможності клієнтів;
- 5) використання сучасних наукових методів, моделей і передового прак-

тичного досвіду такого оцінювання, залучення у необхідних випадках висококваліфікованих експертів, упровадження сучасних інноваційних технологій здійснення оцінки.

Наразі діє методика НБУ щодо оцінки фінансового стану позичальників, яка була затверджена ще в 2012 році [128] та має суттєве значення під час формування резервів комерційними банками під можливі втрати від кредитних операцій. Водночас кожен банк розробляє власну систему оцінки, враховуючи певні особливості кредитної політики, технологічний потенціал, спеціалізацію, конкретні умови кредитного договору, пріоритети в роботі, позиціонування на ринку, стан взаємовідносин із клієнтами, рівень економічної та політичної стабільності в державі тощо. При цьому більшість із них використовує старі, широко відомі іноземні методики, нехтуючи адаптованими українськими розробками щодо оцінювання ймовірності дефолту.

Дослідження довело, що в банках України застосовується вельми широкий спектр підходів і методів оцінювання кредитоспроможності та визначення рейтингу позичальника, що базуються на використанні кількісних та якісних показників. Серед них такі методи оцінки кредитоспроможності позичальника, як: метод розрахунку фінансових коефіцієнтів; метод аналізу грошових потоків; метод аналізу ділового ризику; прогностичні методи оцінки кредитоспроможності (модель Бівера), спрощені методи оцінки кредитоспроможності (зокрема модель CART), рейтингові (бальні) моделі оцінки кредитоспроможності, комплексні моделі оцінки кредитоспроможності із застосуванням експертних методів («правило шести С», CAMPARI, PARTS, PARSER, Система 4FC, MEMO RISK, дискримінантні факторні моделі, кредитний скоринг.

Моніторинг сучасних методів і підходів до оцінки кредитоспроможності підприємств, які широко застосовуються у вітчизняній та зарубіжній практиці, дає змогу стверджувати, що всі вони мають як переваги, так і недоліки (табл. 2.2), які певною мірою обумовлюють проблематичність такої оцінки. Стосовно наявних в Україні методик прийняття кредитних рішень відсутній єдиний концептуальний підхід до побудови методик оцінки позичальників; наявні методи-

ки оцінки кредитоспроможності позичальників недостатньо обґрунтовані та надто орієнтовані на сформовані традиції, що робить їх використання у більшості випадків неефективним і навіть може призводити до неадекватних оцінок кредитоспроможності

Таблиця 2.2

**Порівняльний аналіз найпоширеніших методів оцінки
кредитоспроможності позичальників**

Методи	Переваги	Недоліки
Методи коефіцієнтного аналізу	Мають методологічну прозорість і не потребують спеціальних математичних знань для розрахунку фінансових коефіцієнтів	1) не враховується репутація позичальника, його кредитна історія; 2) складність щодо остаточного висновку про кредитоспроможність, оскільки загальна картина за показниками часто неоднорідна
Рейтингові (бальні) моделі	1) використання технологій, що оцінюють як кількісні, так і якісні показники діяльності підприємства; 2) можливість урахування всієї сукупності ризиків, пов'язаних із діяльністю позичальника; 3) можливість оцінки ймовірності невиконання позичальником зобов'язань у майбутньому	1) суб'єктивізм оцінки рівня менеджменту та якості активів; 2) необхідність у постійному оновленні інформації про позичальника, що призводить до значних часових і грошових витрат; 3) нечіткість критеріїв під час визначення класів рейтингу позичальника; 4) недоцільність значного ранжирування за класами кредитоспроможності позичальника
Множинний дискримінантний аналіз	Висока точність визначення ймовірності банкрутства позичальника	1) проблематичність пошуку достатньої кількості збанкрутілих підприємств усередині галузі для розрахунку коефіцієнта регресії; 2) емпіричний характер визначення параметрів і значення вільного члена дискримінантної функції
Модель CART	Можливість широкого використання, доступність для розуміння та відносна простота розрахунків показників	Необхідність використання складних статистичних методів для побудови моделі
Комплексні експертні моделі	1) використання рівною мірою кількісних та якісних характеристик позичальника; 2) скорочення часу аналізу кредитних заявок, а також строків прийняття кредитором рішення щодо надання кредиту	1) орієнтація здебільшого на якісні чинники діяльності позичальника; 2) суб'єктивний характер експертних висновків, що лежать в основі комплексних моделей

Джерело: [71, с. 214]

Вважаємо доречним виділити п'ять основних етапів у процесі оцінки

кредитоспроможності потенційного позичальника (рис. 2.2).

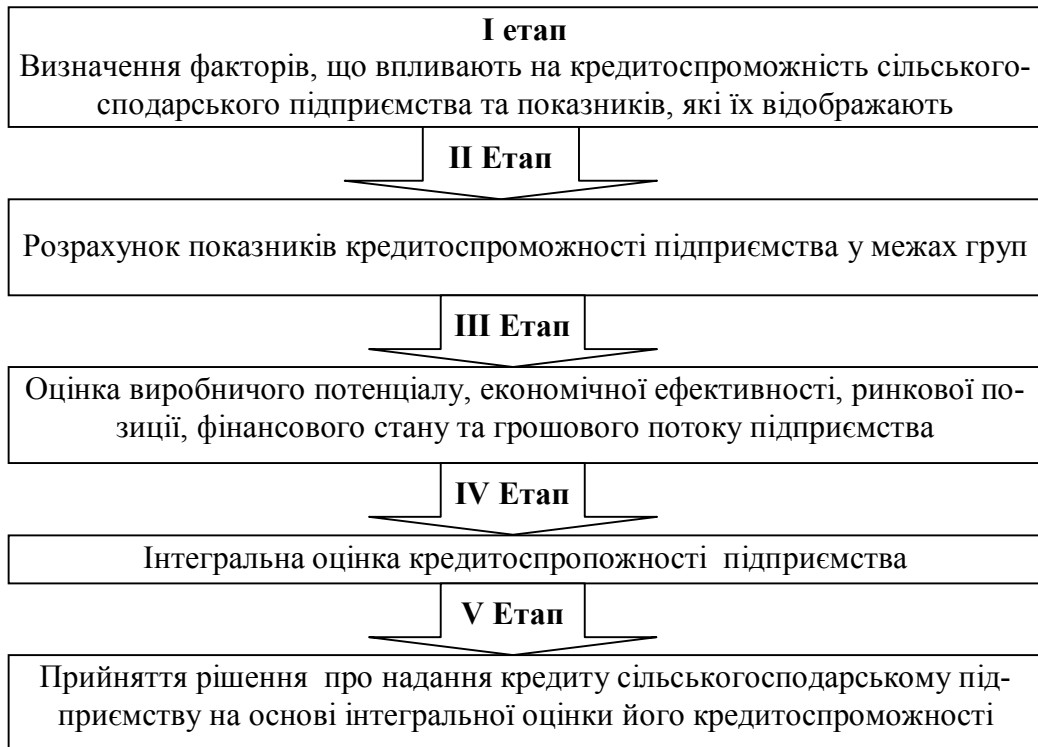

Рис. 2.2. Етапи оцінки кредитоспроможності сільськогосподарського підприємства

Джерело: [52, с. 3]

При цьому для аналізу впливу фінансово-господарської діяльності сільськогосподарського підприємства на його кредитоспроможність методом експертних оцінок можна відібрати 25 факторів, об'єднаних у 5 груп: виробничий потенціал, економічна ефективність його використання, ринкова позиція, фінансовий стан підприємства та, окремо, грошовий потік. В цілому, зазначені групи налічують 43 показники.

До чинників формування кредитоспроможності позичальника сільськогосподарського підприємства відносять: виробничий потенціал підприємства, ринкову позицію, обсяги реалізації, маркетингову політику, диверсифікацію, фінансовий стан позичальника, зовнішні фактори, грошовий потік, економічну ефективність виробничого потенціалу.

На першому етапі оцінки кредитоспроможності сільськогосподарського підприємства визначаються фактори, що впливають на кредитоспроможність

та показники, що їх відображають. На другому етапі проводиться розрахунок кредитоспроможності підприємства. На третьому етапі розраховується оцінка виробничого потенціалу, економічної ефективності, ринкової позиції, фінансового стану та грошового потоку підприємства. На четвертому етапі проводиться інтегральна оцінка кредитоспроможності підприємства. П'ятий етап – заключний, коли приймаються рішення про надання кредиту аграрному підприємству на основі інтегральної оцінки його кредитоспроможності.

Слід також зазначити, що поквартальна оцінка, яка зазвичай використовується комерційними банками, неадекватно відображає дійсний фінансовий стан аграрного підприємства, зокрема, через нерівномірне надходження грошових коштів, спричинене високою сезонністю виробництва та реалізації, непрогнозованістю ринку зернових і технічних культур, відсутністю виваженої цінової політики та державного регулювання. Таким чином, більш адекватною буде оцінка фінансового стану на основі річного, а не квартального фінансового звіту підприємства, а визначення тенденції розвитку підприємства має базуватися на аналізі за 3-4 роки, а не за 3-4 квартали одного року.

Згрупуємо основні фактори, що впливають на кредитоспроможність сільськогосподарських підприємств [2, с. 173]:

– галузеві фактори: сезонність виробництва і попиту на продукцію та пов'язані з цим коливання обсягів грошових надходжень і платоспроможності позичальника, залежність від погодних умов, складність обліку витрат, специфічність застави (галузеві фактори впливу є головними);

– економічні фактори: нерозвиненість ринку сільськогосподарської продукції та надієвість цінової політики держави, залежність ціни на сільськогосподарську продукцію від попиту на неї експортерів, відсутність ефективного страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників, недостатність довгострокових грошових коштів для інвестиційного кредитування сільськогосподарських підприємств;

– інші фактори: відсутність єдиної методики оцінки кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств, недосконалість механізмів кредитуван-

ня підприємств.

В ході проведеного дослідження виявлено, що вплив на обсяги кредитування аграрних підприємств спричиняють як внутрішні, так і зовнішні фактори (рис. 2.3).

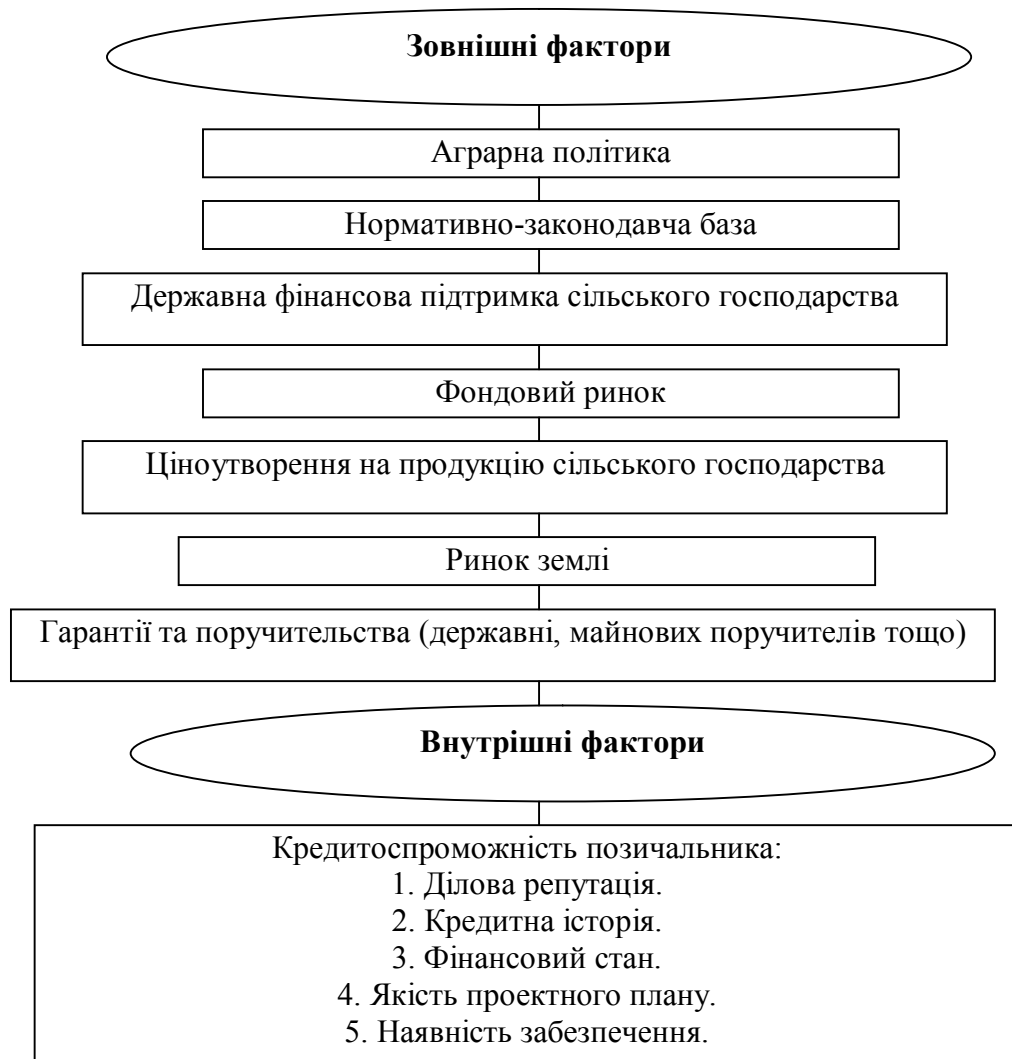

Рис. 2.3. Внутрішні та зовнішні фактори впливу на обсяги кредитування аграрних підприємств

Джерело: [2, с. 173]

В процесі аналізу позикових (кредитних) ресурсів необхідно:

- надати оцінку загального обсягу залучених позикових ресурсів та їх структури за видами позик, визначити тенденції їх розвитку;
- визначити місце позикових ресурсів у цілому та за їх видами в покритті потреби у фінансових джерелах розвитку;
- вивчити умови укладених договорів з різними кредиторами;

- оцінити ефективність використання позикових коштів та їх вплив на досягнення цільової функції підприємства;
- визначити можливі резерви скорочення потреби в позикових ресурсах за рахунок більш ефективного їх використання.

Аналіз політики підприємства з залучення позикових ресурсів передбачає проведення наступної аналітичної роботи:

I етап. Оцінка обсягів та структури позикових ресурсів, якими користується підприємство у звітному періоді, визначення змін порівняно з минулим періодом.

Проведення цієї роботи передбачає визначення абсолютних та відносних змін в обсязі та структурі позикових ресурсів, які використовуються, як в цілому, так і за окремими видами кредиту, строками і формами його одержання. Відповідні показники розраховані в Додатку И (табл. 2.3).

II етап. Аналіз ступеня фінансової автономії підприємства, його незалежності від зовнішніх джерел фінансування. З цією метою проводиться вертикальний аналіз балансу підприємства та визначається динаміка показників фінансової автономії, заборгованості та покриття боргу

III етап. Аналіз умов залучення позикових ресурсів.

Проведення цього етапу аналізу передбачає експертизу договорів підприємства на отримання позик з таких питань:

- розмір кредиту, умови його надання та погашення;
- розмір відсоткової ставки, її характер (фіксована, плаваюча);
- порядок оплати (авансом, щомісяця, при погашенні кредиту), джерело погашення;
- оцінка співвідношення відсоткової ставки за укладеним договором та середньоринкової відсоткової ставки на аналогічні операції (в цілому в Україні і окремих регіонах);
- встановлені штрафні санкції та пені за порушення кредитного договору та їх характер (абсолютний розмір, підвищення ставки, кратність цього підвищення);

- умови оплати послуг кредитора за оформлення кредитного договору та його коригування за ініціативою підприємства;
- загальні витрати підприємства на обслуговування позики;
- порівняльна оцінка ефективності одержання позики на узгоджених умовах порівняно з середньоринковими умовами одержання кредитних ресурсів.

У ході проведення експертизи договорів необхідно розрахувати та проаналізувати показники ефективності залучення кредитів, перелік яких наведено в Додатку К.

IV етап. Оцінка ефективності використання позикових ресурсів та можливості виконання кредитних зобов'язань по їх обслуговуванню. З метою дослідження ефективності використання позикових ресурсів підприємством аналізується система оціночних показників, наведених у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Система показників ефективності використання позикових ресурсів

Показники	Алгоритм розрахунку	Аналітичні можливості
1	2	3
1. Кредитовіддача	обсяг виручки (доходу)	оцінка обсягу діяльності на одиницю позикових ресурсів (оптимальне значення = max)
	позикові ресурси	
2. Кредитомісткість	позикові ресурси	оцінка обсягу використання позикових ресурсів для одержання одиниці обсягу діяльності (оптимальне значення = min)
	обсяг виручки	
3. Обіговість кредитних ресурсів	$(\text{позикові ресурси} / \text{оборот по погашенню позики}) \times \text{кількість днів у періоді}$	оцінка тривалості (в днях) одного періоду обороту кредитних ресурсів (оптимальне значення = min)
4. Прибутковість позикових ресурсів	$\text{чистий прибуток} / \text{позикові ресурси} \times 100$	оцінка розміру прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства, на одиницю позикових ресурсів у відсотках (оптимальне значення = max)
5. Коефіцієнт кратності відсотків	$(\text{чистий прибуток} + \text{відсотки по позиках} + \text{амортизація}) / \text{відсотки по позиках}$	оцінка можливостей виплати відсотків по позиках (оптимальне значення = max)

Оцінка кредитоспроможності позичальника в майбутньому може достатньою мірою спиратися на стан справ у минулі періоди лише за умов стабільної

економічної ситуації або принаймні стабільного положення клієнта. Коли ж мають місце високі темпи інфляції, спад виробництва, непередбачувані правові умови ведення господарської діяльності, точність прогнозів на перспективу суттєво знижується. Напрямом же до вирішення цієї проблеми (окрім безпосереднього коригування динаміки показників на темпи інфляції) може слугувати розширення складу фінансових коефіцієнтів, які використовуються банком для аналізу кредитоспроможності позичальника, що дає можливість отримати різнобічну оцінку його господарської діяльності та до деякої міри нівелювати розбіжності, що можуть виникати між прогнозованими і фактичними тенденціями, що складаються у процесі індивідуального відтворення. Систему таких коефіцієнтів необхідно було б розширити передусім в плані детальнішої оцінки фінансової стійкості і ефективності господарської діяльності позичальника.

Показники фінансової стійкості характеризують фінансовий стан підприємства з точки зору оцінки банком структури і співвідношень між різними джерелами грошових ресурсів клієнта та їх впливу на рівень кредитного ризику. У даному разі йдеться про необхідність оцінки того аспекту діяльності позичальника, який визначає, наскільки раціонально сформована структура джерел коштів, що використовуються у виробничому процесі, і, відповідно, наскільки ефективним є залучення банківських кредитів. Нині для цієї мети комерційними банками нашої країни у більшості випадків використовуються такі показники, як коефіцієнт забезпеченості власними джерелами, коефіцієнт фінансової незалежності, питома вага власних оборотних коштів у валюті балансу, а також коефіцієнти автономності, маневреності, переливу капіталу.

У той же час, для більш повної характеристики указанного аспекту діяльності позичальника дана група показників могла б бути доповнена ще рядом коефіцієнтів, що відображають структуру коштів підприємства і їхніх джерел. У числі таких показників можна навести, зокрема: 1) коефіцієнт власності; 2) коефіцієнт залучених коштів; 3) коефіцієнт мобільності оборотних коштів; 4) коефіцієнт оборотного капіталу.

Рис. 2.4. Характеристика основних напрямів оцінки кредитоспроможності клієнта банку

Джерело: узагальнено автором

Указаний аналіз, таким чином, має передбачати такі напрями оцінки діяльності клієнта, котрі у своїй сукупності можуть забезпечити прийняття оптимального рішення про можливість і доцільність видачі йому кредиту.

Отже, якщо врахувати все вище викладене в практиці оцінки кредитоспроможності позичальника, то це дасть змогу зменшити кредитний ризик.

Для вирішення завдання вибору оптимальних умов залучення кредиту підприємство повинне мати інформацію, яка дозволяє дати оцінку стану та тенденції змін на ринку кредитних ресурсів. Така інформація може бути отримана шляхом організації постійного відстеження (моніторингу) ринку кредитних ресурсів. Моніторинг ринку кредитних ресурсів передбачає отримання інформації з таких питань:

1. Перелік банків, які функціонують у районі діяльності підприємства, що дозволяє оцінити рівень конкурентності на даному сегменті ринку.

2. Перелік банківських послуг, які надаються, та активність банків щодо їх надання.

3. Рейтингова оцінка діяльності банків, яка представлена системою оціночних коефіцієнтів, що дозволяють оцінити надійність банків, їх прибутковість, ефективність діяльності, напрямки використання та структуру активів банків. Рейтинг потенційних кредиторів підприємства можна визначити на основі спеціальних аналітичних оглядів даних балансів банків, які публікуються або можуть бути отримані на прохання підприємства.

4. Відсоткові ставки за користування кредитними ресурсами по різних банках та динаміка їх зміни. На основі цієї інформації можуть бути розраховані рівні середньоринкової, мінімальної та максимальної відсоткової ставки, вивчена відсоткова політика окремих банків і фактори, які її визначають.

5. Умови надання кредитів окремими банками (термін надання; вид кредитних ставок, які застосовуються (фіксована або плаваюча, відсоткова або облікова); розмір ставок комісій та зборів, перелік та розмір пільг та санкцій, які передбачаються). На основі отриманої інформації підприємство здійснює розрахунок показників кредитної привабливості окремих банків, перелік яких наведено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Показники кредитної привабливості комерційного банку з точки зору підприємства-позичальника

№ з/п	Показник та його короткий зміст	Методика розрахунку показника
1	2	3
1	Рівень кредитної привабливості, який характеризує співвідношення між ставкою позикового відсотку конкретного банку та середньою ставкою позикового відсотка по даному регіону	Рівень позикового відсотку банку
		Рівень середньоринкової ставки позикового відсотку
2	Співвідношення темпів зміни ставки позикового відсотка банку та середньоринкової ставки, яке дозволяє оцінити політику банку щодо встановлення вартості банківської позики	Темп зміни позикового відсотку банку
		Темп зміни середньоринкової ставки позикового відсотку
3	Максимальний обсяг кредитування одного позичальника (обсяг видачі позик, гарантій та позабалансових зобов'язань)	25% власного капіталу банку (позичальники, що мають загальних засновників, акціонерів, загальна питома вага яких в статутному фонді перевищує 35%, враховуються як єдиний позичальник).

1	2	3
4	Максимальний обсяг проведення кредитних операцій по групі споріднених позичальників	Нормативне значення - 8-кратний обсяг власних коштів. При перевищенні нормативу посилюються вимоги щодо платоспроможності.
5	Коефіцієнт достатності капіталу банку, який характеризує здатність банку захистити кредиторів та вкладників	Власні кошти банку
		Залучені кошти Нормативне значення > 5%
6	Коефіцієнт платоспроможності банку, який характеризує здатність банку своєчасно та в повному обсязі виконати свої платіжні зобов'язання	Власні кошти банку
		Сумарні активи банку, скориговані на відповідні коефіцієнти за ступенем ризику. Нормативне значення > 8%
7	Коефіцієнт миттєвої ліквідності	Кошти на кореспондентському рахунку та в касі
		Розрахункові та поточні зобов'язання Нормативне значення > 20%
8	Коефіцієнт загальної ліквідності	Загальні активи банку
		Загальні зобов'язання банку Нормативне значення 100%
9	Прибутковість власного капіталу банку та всіх його активів, яка дає узагальнену оцінку ефективності діяльності банку, його економічної стабільності та перспектив розширення масштабів діяльності	Прибуток банку * 100
		Власний капітал Прибуток банку * 100
		Сума активів банку
10	Коефіцієнт інвестування, який характеризує максимальний обсяг придбання банком цінних паперів акціонерних товариств та боргових зобов'язань підприємств	25% власних коштів банку

Джерело: узагальнено автором

Удосконалення механізму оцінки кредитоспроможності сільгосптоваровиробників, яке сприяло б більш детальному аналізу та адекватному відображенню фінансово-господарського стану позичальників, призведе до зменшення кредитного ризику комерційного банку. Результатом останнього є підвищення ліміту кредитування та зменшення ціни кредиту, внаслідок чого збільшується доступність кредитних ресурсів для сільськогосподарських підприємств. Завдяки додатковому фінансуванню відбувається активізація виробничих процесів у галузі сільського господарства, а отже, і збільшення валового продукту та покращання добробуту населення.

2.2. Відображення кредитних операцій підприємства в системі бухгалтерського обліку

Значну роль в оцінці ефективності використання кредитних ресурсів сільськогосподарських підприємств відіграє його інформаційне забезпечення. На підприємствах інформація про суми отриманих та погашених кредитів накопичується в системі бухгалтерських рахунків.

Бухгалтерський облік кредитних операцій, як джерело забезпечення керівників економічною інформацією, потребує раціональної організації, яка завжди була визначальним чинником розвитку інформаційної системи підприємства. З позиції організації бухгалтерського обліку на підприємстві під кредитом розуміють зобов'язання підприємства, тобто заборгованість, що виникла в результаті минулих подій, погашення якої в майбутньому призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють у собі економічні вигоди [56, с. 11].

Інформацію про одержані кредити позичальник відображає в бухгалтерському обліку на підставі вимог, викладених у П(С)БО 11 «Зобов'язання» [123], відповідно якому кредити діляться на довгострокові і короткострокові (поточні). Здійснення кредитних операцій супроводжується виконанням облікових операцій, що наведено на рис. 2.5.

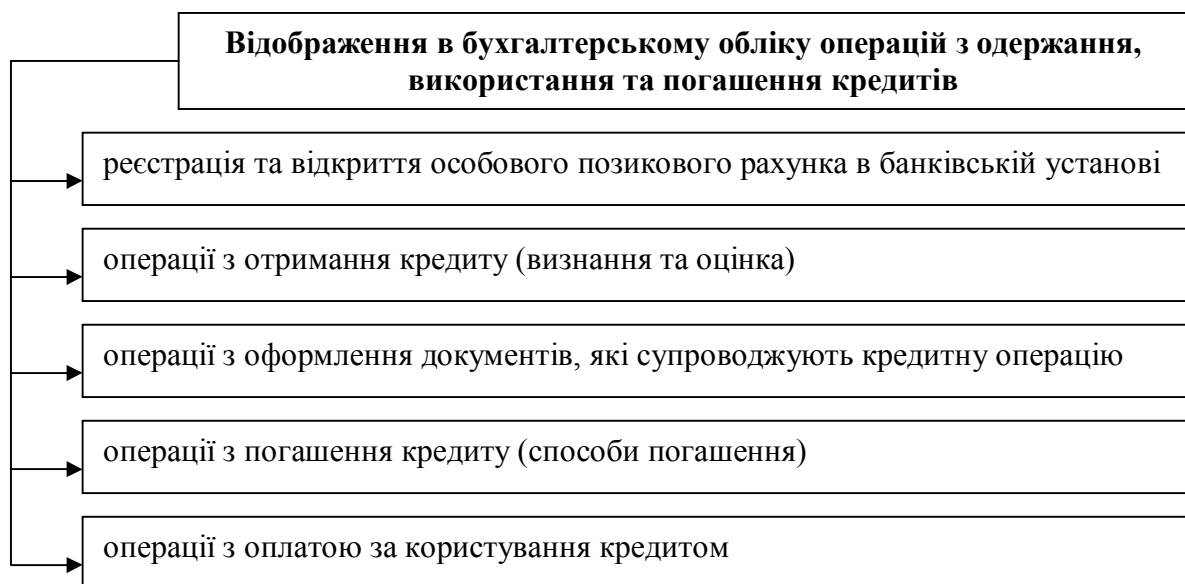

Рис. 2.5. Кредитні операції в системі організації бухгалтерського обліку на підприємстві

Джерело: [56, с. 11]

На організацію обліку кредитів впливають вид кредиту та форма його погашення. Як було розглянуто в попередньому розділі, сьогодні існують різноманітні види кредитів, основними аналітичними ознаками яких є: за суб'єктами кредитних відносин (комерційний, банківський, державний, споживчий, міжнародний), за формою позиченої вартості (товарна, грошова, змішана), за строками погашення (короткострокові, довгострокові), за видами валют (у національній, іноземній валюті). Найбільш широко використовується суб'єктами підприємницької діяльності банківський кредит.

Погашення банківських кредитів здійснюється за двома формами, що вплине на формування суми щомісячних платежів: застосовують ануїтет, за яким сума погашення не змінюється до кінця терміну дії кредитної угоди, а також класичну форму погашення боргу за кредитом, коли нарахування відсотків здійснюють на залишок основної суми боргу (платіж упродовж усього періоду кредитування зменшуватиметься). Перевага ануїтетної форми полягає в тому, що вона дає змогу планувати бюджет підприємства, тому що клієнт точно знає суму свого щомісячного платежу, яка не змінюється.

Отримання кредитів та їх погашення супроводжується обставинами, що призводять до виникнення витрат, зокрема, фінансових.

Відображенню в обліку підприємства підлягають витрати за відсотками, витрати на добровільне страхування заставного майна, плата за нотаріальне оформлення договорів забезпечення, плата за внесення даних). Операції за отриманими кредитами в обліку повинні регулюватися обов'язково нормативно-законодавчими документами (ПСБО 11 «Зобов'язання», ПСБО 16 «Витрати», ПСБО 31 «Фінансові витрати», ПСБО 21 «Вплив змін валютних курсів»), а також внутрішніми організаційними регламентами, які розробляються бухгалтером на підприємстві.

Основним внутрішньогосподарським документом підприємства з організації бухгалтерського обліку є Наказ про облікову політику, який регулює організаційні, технічні та методичні аспекти обліку.

Однак, питанням організації обліку кредитних операцій у Наказі достат-

ньої уваги не приділяється, що ускладнює процес отримання обліково-аналітичної інформації за даним напрямом. Зміст облікової політики щодо кредитних операцій повинен розкривати такі її елементи як:

- види кредитів, що використовуються підприємством;
- схема виплат за кредитом (ануїтет чи на залишок боргу);
- методи оцінки кредитів та їх визнання;
- документальне забезпечення обліку кредитів;
- рахунки обліку для відображення кредитних операцій за аналітичними зрізами;
- склад і порядок ведення обліку витрат із обслуговування кредитних операцій;
- формування забезпечення для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями;
- розкриття інформації про зобов'язання за кредитами у формах фінансової звітності;
- розкриття інформації про кредитні операції у формах управлінської звітності відповідно потреб користувачів.

Процес організації обліку вимагає визнання та оцінки зобов'язань за кредитами. Визнаються зобов'язання за кредитами, якщо їх оцінка може бути достовірно визначена, існує ймовірність зменшення економічних вигод внаслідок їх погашення. У системі фінансового обліку отримані суми кредитів (позик) не визнаються доходами підприємства та не підлягають віднесенню до складу витрат при поверненні.

Оцінка банківських кредитів здійснюється за принципом обачності, який передбачає використання в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню сум визнаних зобов'язань. Відповідно МСБО базовими оцінками зобов'язань є історична собівартість, поточна собівартість, вартість реалізації (погашення), теперішня вартість.

В Україні для відображення зобов'язань за кредитами (відповідно строкам їх погашення) в бухгалтерському балансі використовують поточну собіва-

ртість і теперішню вартість. Так, поточні зобов'язання за кредитами на дату балансу оцінюються за поточною собівартістю, а довгострокові – за теперішньою вартістю.

Остання оцінка передбачає дисконтування суми майбутніх платежів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), що є необхідним процесом в умовах інфляції. Проте, повністю погоджуємося з Зелениною О.О., що «при наданні коштів банк вже враховує знецінення грошей і компенсує втрату їх вартості нарахуванням відсотків», і складний процес дисконтування можна не застосовувати [47, с. 320].

Оцінку за довгостроковими кредитами вважаємо здійснювати за справедливою вартістю, яка дорівнює сумі заборгованості щодо основної суми боргу на будь-який момент часу без врахування відсотків.

Для оцінки та визначення балансової вартості позикового капіталу пропонується застосовувати різні види оцінок. Так, Міжнародними стандартами фінансової звітності передбачено такі методи оцінки:

- історичної собівартості – за яким сума надходжень, отриманих в обмін на зобов'язання, суми грошових коштів чи їх еквівалентів, що, як очікується, будуть сплачені з метою погашення зобов'язання під час звичайної діяльності підприємства;

- поточної собівартості – недисконтована сума грошових коштів, яка була б необхідна для погашення зобов'язань на поточний момент;

- вартості розрахунку – платежу погашення;

- теперішньої вартості.

Для організації поточного обліку кредитів застосовують рахунки 60 «Короткострокові позики» та 50 «Довгострокові позики».

Водночас, керуючись П(С)БО 11 «Зобов'язання», необхідно відмітити, що довгострокові кредити прийнято відображати в балансі підприємства за їх теперішньою вартістю, яка являє собою дисконтовану суму майбутніх платежів (за вирахуванням суми очікуваного відшкодування), що, як очікується, буде потрібна для погашення зобов'язання в процесі звичайної діяльності підприємства.

Для довгострокових кредитів необхідно використовувати дані рахунків 50 «Довгострокові позики», на якому ведеться облік розрахунків за довгостроковими позиками банків та іншими залученими позиковими коштами у інших осіб, які не є поточним зобов'язанням. За кредитом рахунку 50 «Довгострокові позики» відображаються суми одержаних довгострокових позик а також переведення короткострокових, за дебетом – погашення заборгованості за ними та переведення до поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями.

Рахунок 50 «Довгострокові позики» має такі субрахунки:

- 501 «Довгострокові кредити банків у національній валюті»;
- 502 «Довгострокові кредити банків в іноземній валюті»;
- 503 «Відстрочені довгострокові кредити банків у національній валюті»;
- 504 «Відстрочені довгострокові кредити банків в іноземній валюті»;
- 505 «Інші довгострокові позики в національній валюті»;
- 506 «Інші довгострокові позики в іноземній валюті».

На субрахунках 501, 502 відображаються суми довгострокової заборгованості банкам за наданий кредит відповідно в національній та іноземній валюті. На субрахунках 503, 504 відображаються суми відстроченої заборгованості банкам за кредит, термін погашення якого відстрочено, відповідно в національній та іноземній валюті. На субрахунках 505, 506 відображаються суми довгострокової заборгованості щодо зобов'язання із залучення позикових коштів (крім кредитів банків), відповідно в національній та іноземній валюті.

Проценти за користування кредитом нараховуються з моменту зарахування коштів на рахунок позичальника, а не з моменту укладення договору або дати, з якої кредитодавець зобов'язаний був надати грошові кошти. Якщо позичальник несвоєчасно погашає борг за кредитним договором та сплачує відсотки, при відсутності домовленості про відстрочення погашення кредиту, банк має право на стягнення штрафів у розмірах, передбачених договором.

Підприємство (для прикладу) 03.07.2015 р. отримало від банку кредит на закупівлю нової технологічної лінії обладнання в розмірі 100 тис. грн на два роки під 20% річних. Дата повернення кредиту – 03.07.2017 р. Відсотки за ко-

ристування кредитом протягом двох років сплачувалися щороку в перший робочий день липня. За умовами договору в разі порушення строку погашення основної суми боргу та несвоєчасної сплати відсотків за нього пеня становить 0,005% за кожен день прострочення платежу. Сума основного боргу була сплачена 31.07.2017 р., а сума відсотків за кредитом була виплачена невчасно, тобто була нарахована пеня за прострочення сплати основної суми боргу на 28 днів. Отже, ураховуючи простроченість платежу основної суми боргу, протягом двох років підприємство сплачувало кошти, як це показано в табл. 2.6.

Таблиця 2.6

Графік погашення відсотків та основної суми довгострокового кредиту

Строк сплати	Відсотки	Сума основного боргу	Пеня
01.07.2016	20 000	-	
01.07.2017	20 000	-	
31.07.2017	-	100 000	140 (100 000 . 0,005% : 100% . 28)

Джерело: узагальнено автором за даними підприємства

Позичальник у бухгалтерському обліку операції з отримання та погашення довгострокового кредиту, відсотків та пені за простроченими платежами буде відображати так, як подано в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Відображення операцій з отримання і погашення суми кредиту та відсотків за кредитом

№ п/п	Дата	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн
			Д-т	К-т	
1	2	3	4	5	6
1	03.07.2015	На поточний рахунок отримано довгостроковий кредит	311	501	100 000
2	01.07.2016	Нараховано відсотки за користування кредитом за перший рік	951	684	20 000
3	01.07.2016	Сплачено відсотки за користування кредитом за перший рік	684	311	20 000
4	31.07.2016	На фінансовий результат списано нараховані відсотки за перший рік	792	951	20 000
5	31.12.2016	Довгострокову заборгованість переведено до складу поточної заборгованості, оскільки до закінчення строку її погашення залишається менше ніж рік з дати балансу	501	611	100 000

Продовження табл. 2.7

1	2	3	4	5	6
6	01.07.2017	Нараховано відсотки за користування кредитом за другий рік	951	684	20 000
7	01.07.2017	Сплачено відсотки за користування кредитом за другий рік	684	311	20 000
8	31.07.2017	Погашено довгостроковий кредит банку	611	311	100 000
9	31.07.2017	Нараховано і перераховано пеню за несвоєчасне погашення заборгованості за кредитом	948	311	140
10	31.07.2017	Списано на фінансовий результат нараховані відсотки за другий рік	792	951	20 000
11	31.07.2017	Списано на фінансовий результат витрати, пов'язані зі сплатою пені	792	948	140

Джерело: узагальнено автором за даними підприємства

Нараховані за користування кредитами та позиками відсотки у бухгалтерському обліку визнають витратами фінансової діяльності (відповідно до п. 27 П(С)БО 16) та обліковують за дебетом витратних субрахунків: 951 «Відсотки за кредит», на якому відображають відсотки виключно за кредитами, отриманими від банківських установ, та 952 «Інші фінансові витрати» – відсотки за кредитами (позиками) іншими, ніж кредити банків.

Для обліку відсотків у іноземній валюті слід відкрити додаткові субрахунки другого порядку. Витрати за нарахованими відсотками можна обліковувати двома шляхами:

1) заборгованість за нарахованими відсотками відображають загальною сумою у складі заборгованості за отриманими кредитами;

2) відсотки обліковують окремо від суми заборгованості за кредитом. При цьому використовують рахунок 684 «Розрахунки за нарахованими відсотками». На нашу думку, найбільш доцільним варіантом обліку є той, де відсотки обліковують окремо від суми заборгованості за кредитом, тобто з використанням рахунку 684 «Розрахунки за нарахованими відсотками».

Аналітичний облік банківських кредитів ведеться за видами кредитів, що надані банками та строками погашення, на підставі кредитного договору та договору застави після оформлення дозволів на надання кредиту.

Розгляньмо кореспонденцію рахунків для кожного зі способів у табл. 2.8.

Бухгалтерський облік відсотків за кредитами

№ п/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
Перший спосіб: заборгованість за нарахованими відсотками відображають загальною сумою у складі заборгованості за отриманими кредитами			
1	Нараховано відсотки на основну суму довгострокового банківського кредиту	951	502
2	Сплачено відсотки з поточного рахунка позичальника в іноземній валюті в уповноваженому банку (з валютного рахунка за кордоном)	502	3121 (3122)
3	Нараховано відсотки на довгострокові (короткострокові) позикові кошти, що не є кредитами банків	952	506
4	Сплачено відсотки з поточного рахунка позичальника в іноземній валюті в уповноваженому банку (з валютного рахунка за)	506	3121 (3122)
5	Нараховано відсотки на частину довгострокового зобов'язання, переведену до складу поточних зобов'язань	951 (952)	612
6	Сплата відсотків	612	3121 (3122)
Другий спосіб: відсотки обліковують окремо від суми заборгованості за кредитом. При цьому використовують рахунок 684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»			
7	Нараховано відсотки на основну суму банківського кредиту (інших позикових коштів)	951 (952)	684
8	Сплачено відсотки з поточного рахунка позичальника в іноземній валюті в уповноваженому банку (з валютного рахунка за)	684	3121 (3122)

Джерело: [85, с. 91]

При порушенні договірних відносин між банком та позичальником можуть виникати наступні штрафні санкції:

– за дострокове погашення кредиту. Штрафні санкції та інші наслідки порушення зобов'язань за кредитним договором повинні бути прописані в самому договорі. Якщо норма про нарахування додаткової комісії за дострокове погашення кредиту або оплата за перерахунок графіка заборгованості в договорі відсутні, банк не має права нараховувати позичальникові такі суми;

– за несвоєчасне погашення позичкової заборгованості або відсотків по кредиту можуть нараховуватись штраф або пеня (за умовами договору). У разі несплати позичальником чергового платежу по кредиту та/або процентам за користування кредитом та/або комісії протягом 30 днів, банк направляє позичальнику письмове повідомлення про наявність простроченої заборгованості за кредитом, в якому вказується розмір заборгованості з урахуванням належних

до сплати суми кредиту, процентів, комісій, штрафних санкцій. У разі невиконання зобов'язання по погашенню простроченої заборгованості в строк до 30 днів банк направляє позичальнику та поручителю письмову вимогу про дострокове погашення кредиту в повній сумі, нарахованих процентів за користування кредитом, нарахованих комісій, штрафів та пені.

У разі прострочення строку сплати поточної заборгованості за кредитом, процентами, комісійною винагородою позичальник сплачує банку пеню у розмірі подвійної облікової ставки від суми простроченої заборгованості за кредитним договором за кожний день прострочення платежу.

Позичальнику потрібно звертати увагу при формуванні графіка погашення (якщо, наприклад, позичальник отримує заробітну плату 25 числа, а кредит потрібно погасити до 20 числа, необхідно на момент одержання позики обговорити зміну графіка, оскільки у випадках затримки виплати грошей набувають чинності ці штрафні санкції):

– за невиконання умов кредитного договору (наприклад, позичальник не поінформував банк про зміну місця проживання, відмовився від щорічного страхування майна).

Кожен банк встановлює свій розмір штрафу за несвоєчасну оплату. Штраф – одноразовий платіж, котрий вноситься клієнтом у разі порушення графіка платежу (може бути як запізнення з виплатою по кредиту, так і дострокова виплата кредиту). Пеня – це неустойка, рівень якої залежить від кількості днів прострочення платежу. Штрафи та пені нараховуються у відсотках від несплаченої суми. І штрафи, і пені за порушення кредитного договору вказуються в договорі між банком і клієнтом. Банки найчастіше використовують саме пені, оскільки вони більш мотивують позичальника на сплату боргу, ніж штрафи. У цьому випадку відсотки нараховуються з першого дня несплати внеску.

Виникнення штрафних санкцій на підприємстві супроводжується формуванням сум грошових коштів, що вимагають належного бухгалтерського оформлення (табл. 2.9).

Облік несвочасного погашення довгострокових кредитів банків

№ п/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
		Д-т	К-т
1	Отримано на поточний рахунок суму довгострокового банківського	311	501
2	Нарахована пеня за прострочення терміну оплати позик	948	685
3	Сплачено пеню банку	685	311
3	Не погашено довгостроковий кредит банку у встановлений термін	501	503

Джерело: [85, с. 91]

Кредит, по якому закінчився строк повернення, встановлений в кредитному договорі між банком та позичальником, а позичені кошти при ньому не повернені останньому, називається простроченим.

Відстрочений (пролонгований) – це кредит чи його частина, строк повернення по якому перенесено на прохання позичальника на пізнішу дату. Відстрочка погашення кредиту оформлюється додатковою угодою до основного кредитного договору та супроводжується, як правило, встановленням більш високої процентної ставки. До відстрочених кредитів відносяться пролонговані кредити. На сьогодні пролонговані кредити банки враховують при класифікації кредитів у групи ризику з метою розрахунку резерву під кредитні ризики як якість обслуговування боргу. За результатами класифікації кредитного портфеля визначається категорія кожної кредитної операції.

Однією з форм страхування кредитного ризику є створення банком резервів для покриття можливих втрат від кредитних операцій. Резерв під кредитні операції – спеціальний резерв банку в національній та іноземній валютах. Загальна заборгованість за кредитними операціями банку становить валовий кредитний ризик для кредитора. Для розрахунку резервів визначають чистий кредитний ризик шляхом зменшення валового кредитного ризику на вартість прийнятого забезпечення.

Банки зобов'язуються створювати резерви за кредитними операціями на всю суму нарахованого доходу за ними, що прострочені на строк понад 30 днів і які потрібно відносити до нестандартної заборгованості. Для створення резер-

ву під кредитні операції використовуються такі норми резервування в розрізі окремих категорій кредиту: стандартні кредити – 2 %; під контролем – 5 %; субстандартні – 20 %; сумнівні – 50 %; безнадійні – 100 %.

Банки зобов'язані здійснювати розрахунок резервів під стандартну та нестандартну заборгованість упродовж місяця, в якому здійснено кредитну операцію. Розрахунок резервів за можливими втратами за кредитними операціями банків здійснюється відповідно до Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків. Водночас в процесі дослідження було визначено, що кредити можуть надаватися банками та небанківськими фінансовими установами, адже позики, що ними надаються, називаються фінансовими кредитами.

Для обліку короткострокових кредитів призначений рахунок 60 «Короткострокові позики». На рахунку ведеться облік розрахунків у національній і іноземній валютах за кредитами банків, строк повернення яких не перевищує дванадцять місяців з дати балансу, та за позиками, термін погашення яких минув. За кредитом рахунку відображаються суми одержаних кредитів, за дебетом – сума їх погашення та переведення до довгострокових зобов'язань у разі відстрочення кредитів. Рахунок 60 «Короткострокові позики» має такі субрахунки:

- 601 «Короткострокові кредити банків у національній валюті»;
- 602 «Короткострокові кредити банків в іноземній валюті»;
- 603 «Відстрочені короткострокові кредити банків у національній валюті»;
- 604 «Відстрочені короткострокові кредити банків в іноземній валюті»;
- 605 «Прострочені позики в національній валюті»;
- 606 «Прострочені позики в іноземній валюті».

Аналітичний облік ведеться за позикодавцями (банками) в розрізі кожного кредиту (позики) окремо та строками їх погашення.

Підприємство 03.07.2017 р. отримало від банку кредит на купівлю запасів у розмірі 20 тис. грн. до кінця 2017 року під 30% річних. Відсотки за користування кредитом сплачуються останнього робочого дня поточного місяця та одночасно з кінцевим строком погашення кредиту. Кредит погашено

31.12.2017 р. Здійснивши розрахунки, можемо обчислити суми, які підприємство зобов'язане нарахувати та сплатити протягом дії кредитного договору, як це відображено в табл. 2.10.

Таблиця 2.10

Графік погашення відсотків та основної суми короткострокового кредиту

Строк сплати	Відсотки	Сума основного боргу
31.07.2017	476,71 (20 000 . 30% : 100% : 365 . 29)	-
31.08.2017	509,59 (20 000 . 30% : 100% : 365 . 31)	-
30.09.2017	493,15 (20 000 . 30% : 100% : 365 . 30)	-
31.10.2017	509,59 (20 000 . 30% : 100% : 365 . 31)	-
30.11.2017	493,15 (20 000 . 30% : 100% : 365 . 30)	-
31.12.2017	509,59 (20 000 . 30% : 100% : 365 . 31)	20 000

Джерело: узагальнено автором за даними підприємства

Нарахування і сплата відсотків та основної суми кредиту відображаються в бухгалтерському обліку проведення, що показані в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Відображення операцій з отримання і погашення суми кредиту та відсотків за кредитом

№ пор.	Дата	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки		Сума, грн
			д-т	к-т	
1	03.07.2017	На поточний рахунок отримано короткостроковий кредит	311	601	20 000
2	31.07.2017	Нараховано відсотки за користування кредитом за липень	951	684	476,71
3	31.07.2017	На фінансовий результат списано нараховані відсотки за липень	792	951	476,71
4	31.07.2017	Сплачено відсотки за користування кредитом за липень	684	311	476,71
Нарахування і сплата відсотків за всі наступні місяці користування кредитом відображаються аналогічно					
5	31.12.2012	Погашено короткостроковий кредит банку	601	311	20 000

Джерело: узагальнено автором за даними підприємства

Для обліку нарахованих відсотків за використання грошових коштів, отриманих у кредит, позичальник застосовує субрахунок 684 «Розрахунки за

нарахованими відсотками» і здійснює нарахування відсотків згідно з умовами договору позики незалежно від події сплати відсотків. Для обліку витрат, пов'язаних з нарахуванням і сплатою відсотків за користування кредитом, використовується субрахунок 951 «Відсотки за кредит».

Хоча досліджувана Станція не використовує товарний кредит, однак вважаємо за доцільне розглянути особливості відображення його в бухгалтерського обліку.

Торгівлю на виплати може здійснювати будь-який суб'єкт господарювання, незалежно від форми власності та резидентності. Вона є одним із видів договору купівлі-продажу, за яким одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму. Розстрочку детально розглянуто в статті 695 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ). Згідно з нею за умови продажу товару в кредит покупець не відразу, а поступово погашає вартість товарів, що придбаються. При цьому оформлюють договір купівлі-продажу товарів у кредит. Договір між продавцем і покупцем, який здійснюватиме оплату товарів шляхом відрахувань з його заробітної плати (стипендії) за місцем роботи (навчання), складається у трьох примірниках [94, с. 84].

Істотними умовами договору купівлі-продажу товарів у кредит є ціна товару, порядок, строки і розміри платежів, які повинен проводити покупець. Причому договором передбачається сплата покупцем товару відсотків, розмір яких встановлюється в договірному порядку. Товар продається в кредит за цінами, що діють на день продажу, а зміна ціни на товар не є підставою для проведення перерахунку, якщо інше не встановлено договором або законом. Розрахунки за продані у розстрочку товари проводяться один раз на місяць у строки, визначені договором.

Кредити надаються фінансовими установами, зокрема банками. Вони оплачують товар, вибраний покупцем, переказуючи суму кредиту продавцю товару. Відсотки за товарним кредитом повинні визначатися у вигляді фіксова-

них сум, відсотків від основної суми боргу. Товарний кредит розглядається в оптовій торгівлі. Для чіткого роз'яснення обліку товарного кредиту необхідно його проаналізувати з двох боків: власне постачання товарі (робіт, послуг) і постачання послуг – нарахування і сплата відсотків.

Передача товарів покупцю при товарному кредиті в податковому обліку в продавця виникає валовий дохід на суму проданих товарів. Валовий дохід зараховується у балансі продавця на момент відвантаження товарів. Щодо робіт, послуг – на дату фактичного надання результатів робіт, послуг платником податків.

Дохід продавця також зростає на суму відсотків, що нараховуються за надання товарного кредиту на дату нарахування відсотків у терміни, зумовлені кредитним договором. Виникнення податкових зобов'язань із ПДВ при продажу відбувається за першою з подій, і виникнення валового доходу.

Відповідно при одержанні товарів у податковому обліку покупця виникають валові витрати, включаючи суму відсотків за користування кредитом і податковий кредит із ПДВ. Відсотки за користування позиками в первісну вартість не включаються, а відносяться на витрати того періоду, де вони були здійснені.

Порядок відображення товарного кредиту розглянемо на умовному прикладі. ТОВ «Мрія» уклало договір на продаж товарів у кредит із ПП «Темп». Продажна вартість товарів за договором складає 30 000 грн, у тому числі ПДВ – 5 000 грн.

Розрахунок за продані товари відбувається через 3 місяці після продажу (передачі товарів покупцю). За відстрочку платежу покупець щомісяця сплачує відсотки в розмірі 600 грн, у тому числі ПДВ – 100 грн. Сума відсотків за товарним кредитом за три місяці складає 1 800 грн (600×3 міс). Загальна вартість товару за договором – 31 800 грн. Собівартість проданого в кредит товару складає 15 000 грн.

Відображення операцій з продажу товарів у кредит в обліку продавця і покупця наведено у табл. 2.12.

**Відображення в бухгалтерському обліку операцій
з продажу товарів у кредит**

Зміст операцій	Сума	Кореспонденція рахунків	
		Дебет	Кредит
I. Облік у продавця			
1. Відвантажено товари	30 000	361	702
2. Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ	5 000	702	641
3. Відображено собівартість реалізованого товару	15 000	902	281
4. Списано на фінансові результати дохід від реалізації товару	15 000	702	791
5. Списано на фінансовий результат собівартість реалізованого товару	15 000	791	902
6. Нараховано відсотки за товарним кредитом за договором за 1-й місяць	600	373	719
7. Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ	100	719	641
8. Списано на фінансовий результат дохід за на нарахованими відсотками	500	719	791
9. Отримано відсотки від покупця	600	311	373
II. Облік у покупця			
1. Отримані товари від продавця	25 000	281	631
2. Відображено податковий кредит із ПДВ	5 000	641	631
3. Відображено витрати за відсотками за товарним кредитом за 1-й місяць	500	952	685
4. Відображено податковий кредит із ПДВ за відсотками	100	641	685
5. Здійснено оплату відсотків	600	685	311
6. Списано витрати за відсотками на фінансовий результат	500	791	952
7. З поточного рахунку перераховано оплату за товар	30 000	631	311

Джерело: [94, с. 84]

В умовах низьких грошових доходів населення надзвичайно важливе значення має розширення продажу товарів у розстрочку. Дана форма торгівлі надзвичайно популярна в усіх країнах світу. Разом із тим в Україні вона сьогодні застосовується обмежено. За своєю сутністю продаж товарів із розстрочкою платежу – один з видів товарного кредиту, але розповсюджений у роздрібній торгівлі.

Передача у розпорядження покупцеві товарів, що придбаваються у розстрочку, здійснюється за умови внесення першого внеску (завдатку) з передачею права власності на такі товари після кінцевого розрахунку. Саме це і є відмінністю торгівлі в розстрочку від торгового кредиту.

Згідно з правилами сума розстрочки, що надається, не повинна перевищувати розмір суми заробітних плат, які залежать від терміну розстрочки. У разі, якщо вартість товарів перевищує граничну суму розстрочки, то покупець зобов'язаний погасити різницю при одержанні товару шляхом внесення готівки до каси продавця або безготівкового перерахування через банківські установи.

При продажу у розстрочку транспортного засобу в розрахунку або в акті прийняття-передачі проставляється відмітка «Розстрочка», яка також повинна бути у свідоцтві про державну реєстрацію.

Погашення суми розстрочки покупець може здійснювати шляхом внесення готівки до каси продавця або шляхом безготівкового перерахування через банківські установи.

На підставі письмової заяви покупця розрахунки можуть проводитися підприємством, де працює (навчається) покупець, шляхом відрахування з його заробітної плати (стипендії) суми чергового платежу та відсотків за наданий кредит у строки та у розмірах, що передбачаються договором.

У разі затримки чергового платежу нараховується відсоток обумовлений в договорі і стягується пеня за кожен день затримки. За умов затримки більше 3-х місяців продавець має право звернутися з позовом до суду. За процентами за розстрочку дохід визначається на дату їх нарахування, зазначену в договорі.

В обліку за договором продажу з розстрочкою платежу відображається дохід у продавця на суму контрактної вартості товару без ПДВ після кінцевого розрахунку. Щодо податкового зобов'язання з ПДВ, воно виникає у момент передачі товарів у розпорядження покупця.

Слід зазначити, що здійснення кредитування споживчих потреб населення, у тому числі при продажу товарів фізичним особам у кредит, зокрема на умовах розстрочення кінцевого розрахунку, на визначений строк і під відсоток, є справою важливою й актуальною.

Споживче кредитування сприятиме більш повному задоволенню різноманітних споживчих потреб населення, підвищенню його життєвого рівня та соціально-економічному розвитку країни.

Вважаємо, що для посилення аналітичності інформації необхідно вести облік за видами кредитів (вказаними в обліковій політиці підприємства) на відповідних субрахунках фінансового обліку:

- 501 «Довгостроковий банківський кредит»;
- 502 «Довгостроковий комерційний кредит».

Для короткострокових кредитів доцільно відкривати субрахунки:

- 601 «Короткостроковий банківський кредит» (за видами кредитів: овердрафт, кредитна лінія, факторинг тощо);
- 602 «Короткостроковий комерційний кредит».

Така аналітична ознака синтетичного рахунку, як валюта кредитування позичальника, повинна займати вже наступний рівень після виду кредиту в аналітичному обліку. Наприклад, 5011 «Довгостроковий банківський кредит в національній валюті», 5012 «Довгостроковий банківський кредит в національній валюті» (аналогічний підхід і для короткострокових кредитів).

Характерною операцією під час організації обліку довгострокових кредитів є переведення щомісячної частини довгострокового кредиту (залежно від варіантів його погашення – простий метод або метод аннуїтету) до поточних зобов'язань із використанням рахунку 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями».

Погашення кредитів безпосередньо пов'язано з нарахуванням і виплатою за ними відсотків, які визнають фінансовими витратами, незалежно від того, для цілей якої діяльності підприємства використано фінансові ресурси, одержані за кредит.

Для обліку відсотків використовують субрахунок 951 «Відсотки за кредит». Організація обліку кредитних операцій потребує чіткого визначення складу витрат із його обслуговування (крім відсотків за кредитом) та відображення їх в системі бухгалтерських рахунків.

Рекомендуємо, для формування інформації про витрати, пов'язанні з обслуговуванням кредитів застосовувати рахунок 95 «Фінансові витрати» з відкриттям наступних субрахунків: 951 «Відсотки за кредит», 952 «Витрати на

добровільне страхування заставного майна», 953 «Витрати за нотаріальне оформлення договорів забезпечення», 954 «Витрати за внесення даних або отримання витягів із державних реєстрів», 955 «Витрати за банківські послуги», 956 «Інші фінансові витрати».

За умови неможливості погасити кредит підприємство-боржник може домовитися з банком про відстрочення (продлонгацію) на підставі заяви до банку та відповідної домовленості. Відсоткова ставка за продлонгованим кредитом є вищою ніж ставка стандартна. Різниця між відсотковою ставкою за продлонгованим кредитом і ставкою стандартною розглядається як штрафна санкція. У випадку, якщо банк-кредитор не погодиться на продлонгацію, своєчасно непогашений кредит вважається простроченим.

Усі передбачені договором штрафні санкції, відсотки за простроченими кредитами відносять за рахунок прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства, субрахунок 948 «Визнані штрафи, пені, неустойки». Прострочені і продлонговані кредити обліковуються на тих самих рахунках, що і кредит стандартний, але з відображенням на відповідних субрахунках.

Рівень платоспроможності підприємства протягом дії кредитного договору може змінюватися, і як показує реальність сьогодення, не в кращу сторону. Сьогодні більшість підприємств, що мають зобов'язання за кредитами зіштовхнулися з проблемою погашення боргу (відсутність необхідної суми грошових коштів для сплати боргу). Тому, вважаємо за необхідне (незалежно від виду кредиту та строку його погашення) створювати на підприємстві забезпечення (резерв) наступних витрат на погашення або реструктуризацію боргу за кредитом відповідно затвердженому керівництвом плану.

Облік операцій щодо формування забезпечення (резерву) та його використання пропонуємо здійснювати на субрахунку 474 «Резерв наступних витрат на погашення (реструктуризацію) боргу за кредитами».

Пропонуємо відображати формування даного резерву за дебетом рахунку 956 «Інші фінансові витрати». Вважаємо такий варіант відображення нарахування резерву найдоцільнішим, оскільки при цьому будуть понесені витрати

саме фінансової діяльності.

Аналітичний облік кредитних (позикових) коштів ведеться за кредитною ознакою у Журналі-ордері № 4 за рахунками 50, 60.

Підсумкова інформація про заборгованість за кредитами та витрати за відсотками розкривається у формах фінансової звітності.

Однак, облікових даних про кредитні операції та витрати, пов'язані з ними, відповідно потребам керівників для підготовки висновків та ухвалення фінансових рішень сьогодні недостатньо.

У зв'язку з цим слід складати не тільки облікові реєстри та форми фінансової звітності, але й формувати внутрішню управлінську звітність щодо кредитних операцій, інформація якої забезпечить ефективність проведення фінансового аналізу та контролю зобов'язань та їх погашення за кредитами.

Для отримання необхідної інформації вважаємо за необхідне використовувати управлінський звіт: Звіт про стан та рух заборгованості за кредитами (за строками погашення) (Додаток Л). Перелік внутрішніх звітів може бути необмежений, але даний Звіт повинен бути представлений в обліковій політиці (в додатку до Наказу про облікову політику).

Отже, сучасні умови господарювання спонукають керівників підприємств для здійснення нормальної діяльності для залучення позикових коштів банків, операції з яких потребують раціональної організації обліку і контролю з метою прийняття управлінських рішень та координації економічної ситуації. Досягти цього можливо за умов уточнення структури Наказу про облікову політику підприємства (з виокремленням розділу «Організація обліку кредитних операцій»).

Організаційні аспекти обліку спрямовані на посилення аналітичності інформації про стан і зміни зобов'язань за кредитами та за відсотками за допомогою рекомендованих рахунків та управлінських звітів допоможуть своєчасно реагувати на фінансові проблеми або їх уникнення.

2.3. Організація і методика внутрішнього аудиту кредитних операцій

Внутрішній аудит передбачає перевірку дотримання умов законодавчих і нормативних актів за здійсненими господарськими операціями та оцінку економічності та ефективності операцій, проведених на підприємстві. Внутрішній аудит – це система заходів, визначених керівництвом підприємства та здійснюваних на підприємстві з метою найбільш ефективного виконання усіма працівниками своїх обов’язків щодо забезпечення та здійснення господарських операцій. Внутрішній аудит визначає законність цих операцій та їх економічну доцільність для зазначеного підприємства. Варто зауважити, що внутрішній аудит має притаманні саме цьому виду аудиту специфічні особливості, які відрізняють його від інших видів аудиту (рис. 2.6).

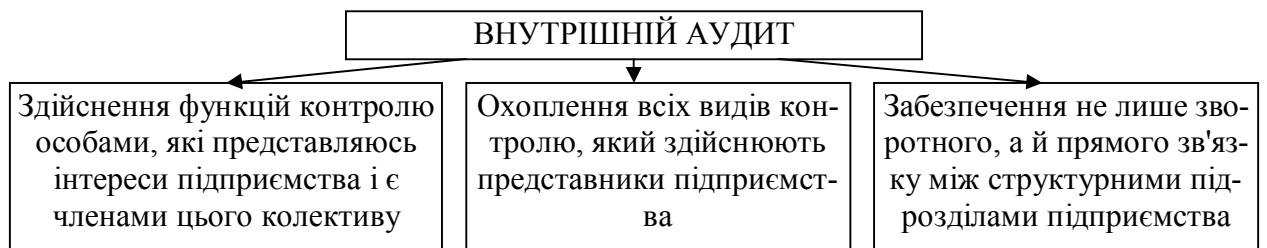

Рис. 2.6. Специфічні особливості внутрішнього аудиту, як засобу управління діяльністю підприємства

Джерело: [156, с. 316]

Внутрішній аудит виокремлюється від загальної системи фінансово-господарського контролю та постає фундаментальним засобом управління господарською діяльністю підприємства. Як і інші види внутрішнього контролю, внутрішній аудит кредитних операцій має свої предмет, об’єкт, суб’єктів, цілі, завдання, процес, технологію та методи здійснення.

Предметом внутрішнього аудиту кредитних операцій виступають господарські операції із залучення банківських кредитів, цільового їх використання та погашення основної їх суми – тіла кредиту і сплати відсотків за ним. Об’єктом внутрішнього аудиту є залучені суми кредиту та витрати на його залучення. Суб’єктами ведення внутрішнього аудиту кредитів банку виступають:

– управлінській персонал, покликаним якого є забезпечення ведення

попереднього, поточного та наступного внутрішнього контролю банківських кредитів;

– бухгалтерська служба, яку очолює головний бухгалтер підприємства, який водночас повинен забезпечувати аудит на всіх стадіях залучення, використання та повернення банківських кредитів;

– спеціалізовані служби внутрішнього контролю підприємства, до яких належать наглядові ради, ревізійні комісії, інвентаризаційні комісії, комісії з розслідування незвичайних подій, внутрішні аудиторські служби.

Отже, власник підприємства може самостійно обирати коло осіб, які будуть забезпечувати здійснення внутрішнього аудиту кредитних операцій підприємства та забезпечувати цим самим законність, доцільність та раціональність операцій із залучення останніх. Безумовно, створення спеціальної служби внутрішнього аудиту виключно банківських кредитів буде економічно недоцільне, адже буде потребувати здійснення додаткових витрат на створення та забезпечення функціонування такої служби. Тому, на наш погляд, більш доцільним буде призначення та наділення обов'язками із забезпечення здійснення внутрішнього аудиту відповідного працівника бухгалтерської служби підприємства або відділу аудиту, якщо такий існує на підприємстві. Цей спеціаліст повинен бути обізнаний з закономірностями бухгалтерського обліку та аудиту. Такий спеціаліст бухгалтерської служби підприємства буде провадити попередній, поточний та наступний внутрішній аудит відображення та здійснення операцій із залучення банківських кредитів суб'єктом господарювання. Сукупність суб'єктів внутрішнього аудиту позикового капіталу у формі банківських кредитів можна зобразити так (рис. 2.7).

Принципи внутрішнього аудиту кредитних операцій відповідають загальним та специфічним принципам аудиту. Це принципи всебічності, всеосяжності, регулярності, дієвості, комплексності, об'єктивності, конкретності, економічності, запобігання порушенням, виявлення відхилень та інші.

Дотримання цих принципів, на наш погляд, буде забезпечувати ефективність та раціональність контрольних дій, проваджених на підприємстві.

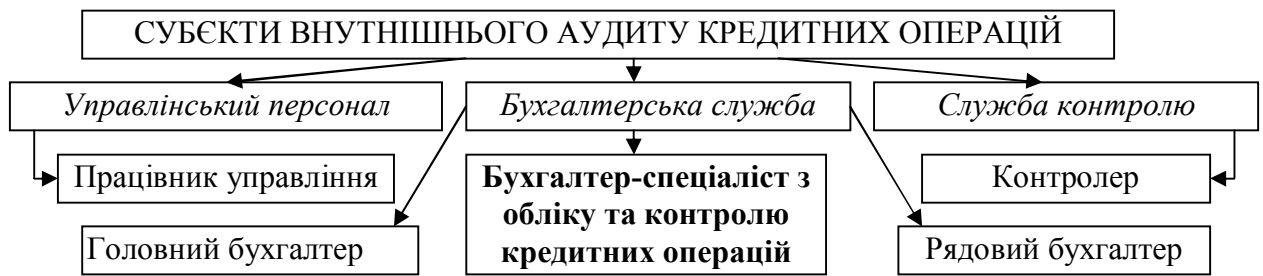

Рис. 2.7. Суб'єкти внутрішнього аудиту кредитних операцій

Джерело: [156, с. 316]

Метою внутрішнього аудиту кредитних операцій виступає дослідження законності та доцільності господарських операцій із залучення, використання та погашення підприємством банківських кредитів та відсотків за ними, оцінка стану кредитних відносин для розроблення комплексу заходів щодо забезпечення їх відповідності стратегіям розвитку підприємства.

На виконання поставленої мети внутрішнього аудиту кредитних операцій завдання внутрішнього аудиту цього об'єкта, полягають у такому: надання інформації щодо процесів залучення, використання та погашення сум банківських кредитів та відсотків за ними; забезпечення прийняття доцільних та виважених управлінських рішень щодо доцільності та визначення необхідності залучення банківських кредитів підприємством; надання змоги оцінювання результатів прийнятих управлінських рішень щодо здійснення операцій із залучення банківських кредитів та судження про своєчасність та результативність їх виконання; виявлення та усунення перешкод та негараздів, які можуть виникнути під час залучення, використання та погашення банківського кредиту; забезпечення можливості оперативного коригування дій, спрямованих на усунення виявлених відхилень від стратегії розвитку підприємства у зв'язку із залученням ним банківських кредитів; виявлення осіб, причетних до нецільового використання коштів залученого банківського кредиту та забезпечення можливості розроблення та провадження заходів із недопущення даних дій у майбутньому.

Функціонування на підприємстві дієвої та раціонально організованої системи внутрішнього аудиту, на наш погляд, буде набагато ефективніше, ніж за-

стосування окремих її засобів та елементів. Під системою внутрішнього аудиту розуміють сукупність організаційних заходів, методик і процедур, що застосовуються керівництвом суб'єкта господарювання для впорядкованого і ефективного ведення його господарської діяльності.

Система внутрішнього аудиту будь-якого господарюючого суб'єкта складається з такої сукупності елементів: системи бухгалтерського обліку; контрольного середовища; засобів аудиту. Під контрольним середовищем розуміють практичні дії керівництва підприємства, спрямовані на встановлення та підтримання системи внутрішнього аудиту, а також загальні відомості про роботу цієї системи, якими володіє керівництво суб'єкта господарювання (рис. 2.8).

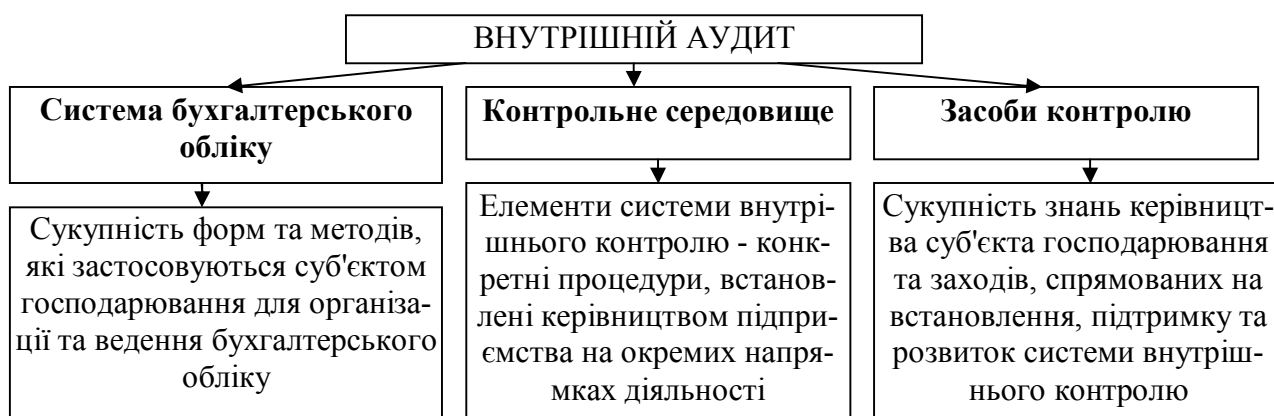

Рис. 2.8. Система внутрішнього аудиту позикового капіталу у формі банківських кредитів

Джерело: [156, с. 316]

Внутрішньому аудиту, як і іншим видам аудиту, притаманні власна технологія та процес аудиту. Організація внутрішнього аудиту передбачає його здійснення у певній послідовності, за етапами: планування аудиту, збір інформації з метою тестування системи аудиту і детального тестування, аналіз цієї інформації, документальне підтвердження виконання всіх процедур проведення аудиту шляхом підготовки робочої документації аудиторської перевірки, складання висновку та пропозицій щодо результатів перевірки відповідних структурних підрозділів банку [152, с. 336] (рис. 2.9).

Організаційно-методична підготовка до проведення аудиту повинна,

перш за все, починатися із планування. План повинен базуватися на тематиці перевірки, її обсягах та періоді, впродовж якого вона буде проводитися.

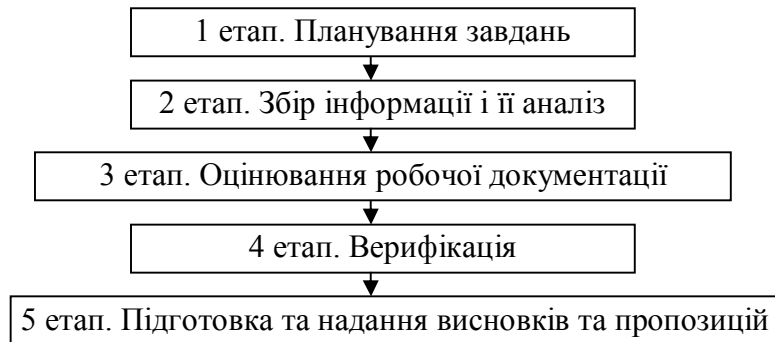

Рис. 2.9. Загальна схема процесу проведення аудиту

Джерело: [152, с. 336]

На етапі планування та розробки підходу до проведення аудиторської перевірки, внутрішній аудитор детально ознайомитися з діяльністю об'єкта перевірки, зосереджуючись на таких аспектах:

- меті діяльності об'єкта, видах наданих продуктів і послуг кредитного характеру;
- відбір специфічних видів діяльності, враховуючи межі кредитного ризику, стурбованість керівництва результатами роботи того чи іншого підрозділу банку;
- внутрішньому контролю кредитних операцій;
- визначення ресурсних вимог, необхідних для виконання запланованих завдань (наявність персоналу та можливості щодо його додаткового залучення для проведення перевірки, потреби в сторонніх спеціалістах, експертах, вимоги Спостережної Ради банку щодо особливостей нагляду та вивчення об'єкта та предмета аудиту).

Розробленню програми перевірки передуює загальне ознайомлення з положеннями про структурний підрозділ та посадовими інструкціями, укомплектованістю кадрами та наявністю відповідної освіти у фахівців банку, висновками попередніх перевірок, видами операцій та технологічними картами на їх проведення, завданнями підрозділу, викладеними у бізнес-плані банку. Ознайомлення з вищезазначеною інформацією дає можливість аудиту розробити ві-

дповідну програму аудиторської перевірки, структура якої має включати:

- мету та завдання аудиторської перевірки;
- терміни та виконавців аудиту;
- перелік питань, що підлягають аудиту;
- основні аудиторські процедури, що доцільно використати у процесі аудиту;
- зміст анкет і тестів для опитування працівників.

На другому етапі аудиторської перевірки проводиться збір інформації і її аналіз наступними шляхами: опитування керівництва та персоналу, вивчення документації, огляд діяльності підрозділів та конкретних позичальників, аналіз даних та звітів, перевірки окремих рахунків (наприклад коефіцієнтів кредитоспроможності позичальників). У процесі збору інформації аудитор отримує свідчення, які підтверджують аудиторський висновок. Для отримання свідчень аудитор використовує різні інструменти (аудиторські методи, процедури та прийоми).

Матеріали узагальнюються внутрішнім аудитором за результатами попереднього ознайомлення з об'єктом аудиту у робочих документах, які мають відповідати певним принципам: повноти, доцільності, стандартного оформлення, зрозумілості, підтвердження. На нашу думку, з метою підвищення ефективності системи внутрішнього аудиту, на другому етапі доцільним є складання та заповнення аудиторами додаткових робочих документів. Це можуть бути анкети оцінки системи внутрішнього аудиту; робочих документів стосовно кредитування юридичних та фізичних осіб.

На початку другого етапу перевірки служба внутрішнього аудиту може отримати від вищого керівництва та керівників структурних підрозділів, що займаються кредитуванням заповнену Анкету оцінки системи внутрішнього аудиту, які будуть складатися з питань, що стосуються: достатності внутрішніх положень щодо кредитної діяльності; запровадження банком форми «Повідомлення про умови споживчого кредитування» та «Детальний розпис загальної вартості платежів та визначення сукупної вартості кредиту і реальної

процентної ставки» та доведення до установи банку вищезазначених змін та форм; змісту в кредитних договорах та додатках детальної інформації щодо сукупної вартості кредиту з урахуванням процентної ставки за ним, вартості всіх супутніх послуг, а також інших фінансових зобов'язань споживача та сукупну вартість кредиту; діяльності кредитного комітету та кредитного підрозділу банку; перевірки відповідальними працівниками звітів для виявлення можливих упущень; ведення кредитних справ клієнтів; системи аудиту за кредитними операціями (у т.ч. за проблемними кредитами); системи аудиту за кредитними операціями (у т.ч. за проблемними кредитами); розміру проблемних кредитів, тенденції щодо їх збільшення, зменшення; формування резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями (у т.ч. за простроченими та сумнівними заборгованостями).

Перелік питань в анкеті можуть бути різноманітними і навіть простими, на які потрібно відповідати «так» чи «ні». Вона надасть можливість аудитору з'ясувати: чи забезпечує наявна система внутрішнього аудиту достатню впевненість працівників та керівництва банківської установи, в тому, що поставлені завдання в частині здійснення кредитних операцій будуть виконані; чи знижує ця система ризику виникнення помилок та неадекватних дій.

Враховуючи проведену оцінку даної сфери діяльності банківської установи, та на підставі відповідей на наведені вище питання, аудитор робить загальну оцінку системи внутрішнього аудиту за такою шкалою: задовільна, середня, погана.

На третьому етапі, оцінювання робочої документації, спираючись на національні стандарти аудиту, формуються судження та висновки. Ця стадія забезпечує аудиторів першими відомостями та визначає напрям подальшої аудиторської роботи.

Етап «Верифікації» (четвертий етап) дозволяє пересвідчитись у справедливості попередньої оцінки, яка базується на тестуванні операцій, підтвердженні даних, аналізі та порівнянні, спостереженні, записі виявлених недоліків та порушень, аналізі причин (наслідків), які призвели до появи недоліків у ро-

боті банку, аналізі перешкод та обмежень, які існують у діяльності окремих функціональних підрозділів банку, розробленні рекомендацій.

На цьому етапі вибірково вибираються кредитні справи, які будуть аналізуватися детальніше. Під час перевірки відібраних кредитних справ позичальника, службі внутрішнього аудиту Дирекції доцільно заповнювати по кожному позичальнику робочий документ кредитування юридичних осіб та робочий документ кредитування фізичних осіб.

Робочі документи кредитування містять повну та деталізовану інформацію відповідно щодо кожного позичальника (юридичної або фізичної особи), а саме: дані щодо позичальника (назва (або П.І.Б.) позичальника; адреса; код ЄДРПОУ (або ідентифікаційний код); поточний, позичковий рахунки; рахунок нарахованих доходів; рахунки обліку позабалансових зобов'язань, застави; загальна заборгованість позичальника за усіма кредитами; основна характеристика діяльності позичальника (або місце роботи позичальника)); повна інформація щодо надання кредиту (номер та дата кредитної угоди; зазначається кредит або кредитна лінія; дата надання кредиту; первісна сума та строк погашення кредиту; остання пролонгація кредиту та кількість пролонгацій; заборгованість на звітну дату за кредитом, нарахованими, простроченими, сумнівними відсотками; залишок заборгованості кредитної лінії на позабалансовому рахунку; максимальна кількість днів прострочки; кількість випадків прострочки; первісна, діюча відсоткова ставка; періодичність погашення відсотків; мета кредиту; джерело погашення; остаточні строки погашення основного боргу); дані щодо керівника та головного бухгалтера позичальника – юридичної особи; дані стосовно засновників юридичних осіб (частка у статутному капіталі; ідентифікація); відмітка щодо наявності повного пакета документів в кредитній справі (заява на кредит; рішення кредитного комітету; перевірка стану зберігання заставленого майна; звітність позичальника; аналіз фінансового стану позичальника; установчі документи (для юридичних осіб)); оцінка фінансового стану позичальника (згідно балансових даних юридичної особи; довідки про доходи фізичної особи); дані щодо забезпечення кредиту (застава (предмет застави, ва-

ртість, номер та дата договору, його нотаріальне посвідчення, назва заставодавця) або порука, гарантія, договір страхування); заходи, що прийняті банком з погашення кредитної заборгованості; зауваження аудитора до кредитної справи клієнта; відмітка аудитором оцінки обслуговування боргу, фінансового стану позичальника та відповідної класифікації загальної заборгованості за кредитом.

Вищезазначені робочі документи доцільно віднести до постійних, які при кожній перевірці аудитором будуть заповнюватися. За призначенням вони мають: інформативний, перевірочний, розрахунковий, порівняльний, аналітичний та підтверджувальний характер. Інформація наведена у даних робочих документах в подальшому, при здійсненні перевірки буде корисною для аудиторів. Під час заключного етапу «Звітування» аудитор готує аудиторський висновок (довідку) для інформування Спостережної Ради та Правління банку про найбільш важливі проблеми, виявлені під час аудиторської перевірки, ефективність систем аудиту, надання рекомендацій Правлінню щодо необхідності впровадження змін, які приведуть до покращення і підвищення якості систем внутрішнього аудиту.

Робоча програма аудиту кредитних операцій включає початкові аудиторські процедури, перевірки кредитних справ позичальників та процедури надання кредитів, правильності нарахування та обліку процентних та комісійних доходів за кредитними операціями, своєчасності і правильності обліку погашення кредитів, формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями. Процес підготовки і написання аудиторського висновку (довідки) має декілька етапів: групування і систематизація виявлених відхилень та узагальнення аудиторської інформації.

В підсумкових матеріалах викладаються виявлені недоліки, порушення та зловживання, що характеризують проведення відповідних банківських операцій; акцентується увага на позитивному досвіді роботи підрозділу, який можливо використати на інших ділянках у банку; обґрунтувати причини, особливо організаційного характеру, що створили умови для здійснення порушень і зловживань та надати пропозиції про вжиття заходів щодо їх усунення. У ви-

сновку (довідці) треба надати кваліфіковану оцінку стану системи внутрішнього аудиту відповідного підрозділу банку.

Аудиторський висновок складається з урахуванням стандартів проведення аудиту, визначених нормативно-правовими актами Національного банку України і підписується керівником служби внутрішнього аудиту банку.

У межах початкових аудиторських процедур здійснюється вивчення та аналіз внутрішніх нормативних і розпорядчих документів, що регулюють кредитну роботу банку: положення про кредитування, положення про кредитний комітет і наказ про персональний склад кредитного комітету, положення про визначення фінансового стану позичальника, кредитна політика банку, положення про кредитний відділ.

У процесі реалізації програми перевірки кредитних операцій аудитор доцільно особливу увагу звернути на найпоширеніші помилки та недоліки у кредитній роботі:

- недостатній аналіз запропонованої програми кредитування на стадії прийняття рішення про доцільність проведення операцій;
- відсутність документального оформлення експертних висновків, на підставі яких приймаються рішення;
- відсутність документів про перевірку якості та стану збереження забезпечення та його експертної оцінки;
- невідповідність кредитних договорів, договорів застави та інших чинному законодавству, що може призвести до визнання їх недійсними;
- підтвердження повноважень осіб, які підписують договори з боку позичальника;
- помилки у нарахування процентів;
- несвоєчасність урахування на позабалансових рахунках забезпечення;
- несвоєчасність віднесення несплачених у встановлений термін відсотків на відповідні рахунки;
- несвоєчасність та неправомірність перенесення термінової заборгованості на рахунки простроченої;

- помилки класифікації кредитів за рівнем кредитного ризику;
- недоліки в урахуванні забезпечення під час розрахунку суми резервів, що підлягає формуванню;
- неправомірність та несвоєчасність використання резервів.

Проведення перевірки згідно із програмою аудиту, передбачає формування висновків, рекомендації та пропозицій щодо якості прийняття рішень, організації кредитної роботи в банку.

Технологія внутрішнього аудиту господарських процесів із залучення, цільового використання та погашення банківських кредитів, на наш погляд, буде формуватись так (рис. 2.10).

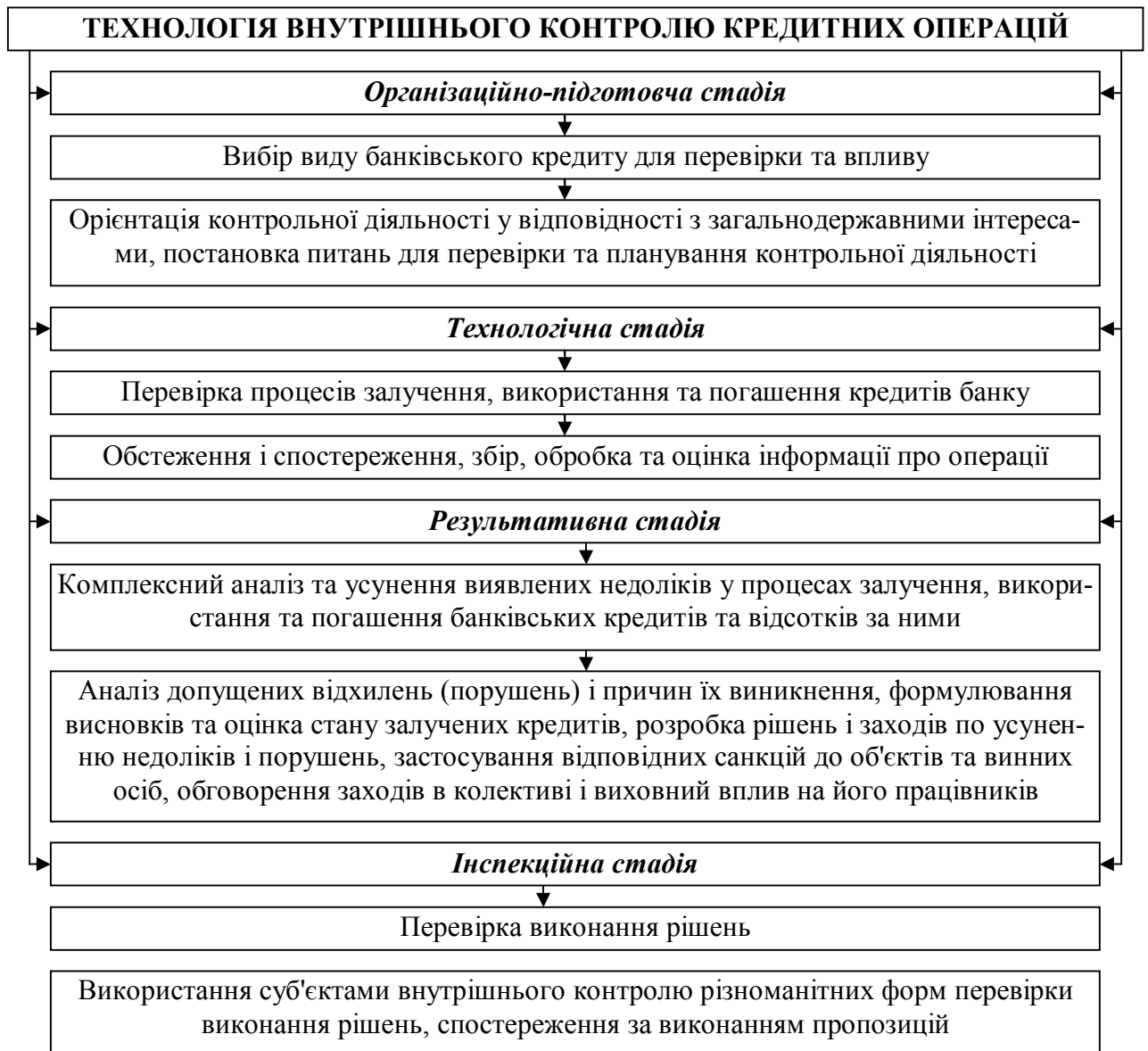

Рис. 2.10. Технологія внутрішнього аудиту кредитних операцій

Джерело: [156, с. 318]

Отже, повинні відбуватись організація та розроблення технології та процесу внутрішнього аудиту банківських кредитів. Наступною складовою провадження внутрішнього аудиту банківських кредитів залучених підприємством є визначення та розроблення методики його здійснення та виокремлення сукупності прийомів, які забезпечуватимуть ефективність контрольних процедур.

Методичні прийоми внутрішнього аудиту кредитних операцій складаються із прийомів документального та фактичного аудиту. Щодо прийомів документального аудиту, то, на наш погляд, в умовах сучасних економічних реалій в значному обсязі зростає потреба різних користувачів інформації в отриманні достовірних даних про стан і рух позикового капіталу у формі банківських кредитів підприємства, якість яких безумовно може бути забезпечена тільки за допомогою організації ефективного документального аудиту.

Завдання внутрішнього документального аудиту банківських кредитів є досить необхідними, та водночас потребують забезпеченості інформаційними даними. Сукупність завдань та інформаційного забезпечення документального внутрішнього аудиту банківських кредитів можна згрупувати так (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Завдання та інформаційне забезпечення внутрішнього документального аудиту кредитних операцій

Завдання аудиту	Інформаційна база аудиту
1	2
<ul style="list-style-type: none"> – виявити факти невідповідності форми і змісту кредитних договорів нормам, що містяться в чинному законодавстві; – встановити, чи відповідає метод відображення в бухгалтерському обліку відсотків за кредитом методу, затвердженому кредитною політикою підприємства; – визначити повноту і своєчасність відображення в обліку операцій із залучення, використання та повернення банківських кредитів і відсотків за ними. 	<p>Нормативно-правові акти цивільного та господарського законодавства, нормативне забезпечення бухгалтерського обліку в Україні, кредитні договори, кредитна політика підприємства, Журнал № 2 та відомості аналітичного обліку, Головна книга, виписки банку, платіжні доручення та платіжні вимоги доручення, фінансова звітність підприємства.</p>
<ul style="list-style-type: none"> – перевірити реальність наданих гарантій та застав для отримання банківських кредитів. 	<p>Кредитні договори, договори застави, договори поруки, договори страхування, страхові поліси, баланс ф. № 1, Головна книга, інвентарна книга обліку основних засобів, відомості обліку матеріалів, товарів, малоцінних і швидкозношуваних предметів, акти інвентаризації.</p>

1	2
– встановити причини і винних осіб у виникненні простроченої заборгованості та суми заподіяної шкоди підприємству в зв'язку зі сплатою відсотків за банківський кредит за підвищеною ставкою.	Кредитні договори, журнали-ордери № 1, №2, № 4, № 6, відомості аналітичного обліку, виписки банків за розрахунковими і позичковими рахунками, наказ про посадові обов'язки працівників підприємства, платіжні доручення та платіжні вимоги, баланс ф. № 1, Примітки до річної фінансової звітності ф. № 5
– перевірити правомірність віднесення відсотків на різні джерела, відповідно до чинних нормативних актів.	Нормативно-правові акти цивільного та господарського законодавства, нормативне забезпечення бухгалтерського обліку в Україні, МСБО (МСФЗ).
– оцінити правильність узагальнення інформації про стан і рух кредитів банків у звітності підприємства.	Нормативно-правові акти цивільного та господарського законодавства, нормативне забезпечення бухгалтерського обліку в Україні, кредитні договори, кредитна політика підприємства, Журнал № 2 та відомості аналітичного обліку, Головна книга, виписки банку, платіжні доручення та платіжні вимоги-доручення, фінансова звітність підприємства: форми № 1, № 2, № 3, № 5.
– встановити необхідність залучення кредитів банків, а також факти завищення плати банку за користування ними.	Плани фінансування та економічного обґрунтування необхідності залучення банківських кредитів, кредитні договори, Журнал № 2, виписки банків, платіжні доручення та платіжні вимоги, розпорядження на оплату заборгованості за банківський кредит, Головна книга, баланс форма № 1, звіт про рух грошових коштів форма № 3.
– визначити ефективність використання банківських кредитів, залучених підприємством.	Баланс форма № 1, примітки до річної фінансової звітності, пояснювальна записка до річного звіту підприємства, розрахунки, виконані на основі даних фінансової звітності.
– виявити випадки нецільового використання кредитів і винних у цьому осіб.	Кредитні договори, звіт про рух грошових коштів форма № 3, баланс форма № 1, Головна книга, Журнали № 1, № 2, № , № 6, виписки банків по рахунках, платіжні доручення та платіжні вимоги, наказ про посадові обов'язки працівників організації.

Джерело: [156, с. 318]

Внутрішній документальний аудит позикового капіталу у формі банківських кредитів виконує важливі завдання, виконання яких дасть змогу ефективно та раціонально управляти процесами залучення, використання та повернення банківських кредитів.

Внутрішній аудит потребує створення на підприємстві спеціальної служ-

би, яка буде включати до свого штату обізнаних та належним чином кваліфікованих працівників з бухгалтерського обліку та аудиту. Отже, внутрішній аудит банківських кредитів, залучених підприємством буде здійснювати внутрішня аудиторська служба суб'єкта господарювання, покликанням якої є періодичне здійснення перевірки та оцінення:

- доцільності та раціональності заходів та системи внутрішнього аудиту позикового капіталу у формі банківських кредитів;
- ефективності управління господарськими процесами, пов'язаними із залученням, використанням та погашенням залучених банківських кредитів, а також сплати відсотків за ними;
- повноти, своєчасності і достовірності відображення у фінансовій звітності результатів залучення, використання та погашення банківських кредитів;
- дотримання бухгалтерською службою підприємства принципів і внутрішніх процедур бухгалтерського обліку позикового капіталу у формі банківських кредитів.

Отже, повинна бути побудована методика внутрішнього аудиту позикового капіталу у формі банківських кредитів. Графічно процес аудиту даного об'єкта можна зобразити так (рис. 2.11).

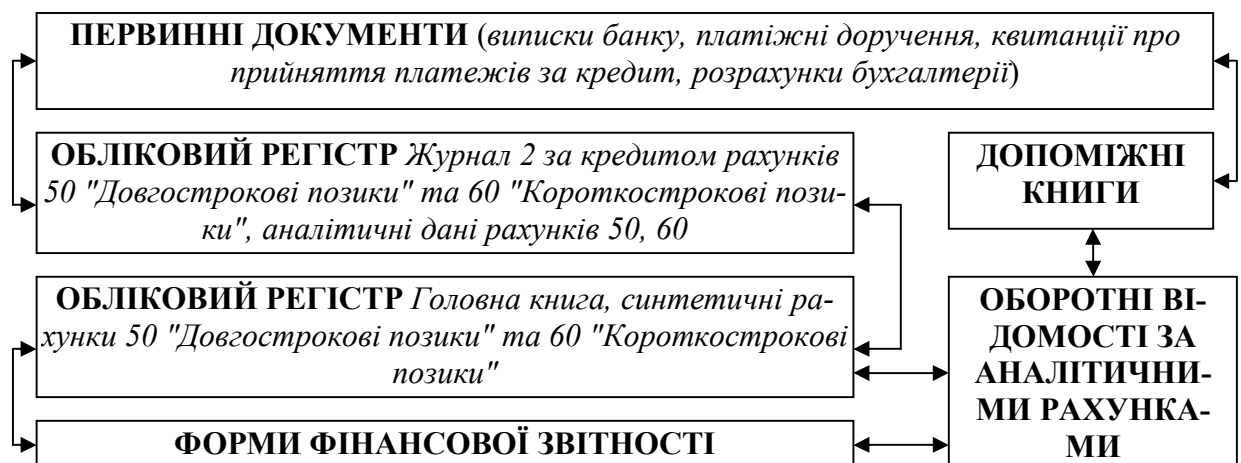

Рис. 2.11. Внутрішній аудит банківських кредитів

Джерело: [156, с. 318]

При проведенні внутрішнього аудиту, аудитор проводить інвентаризацію. Ловінською Л.Г. [83, с. 25] визначено такі стадії інвентаризації зо-

бов'язань, до складу яких входять банківські кредити. Для потреб розроблення та провадження методики інвентаризації банківських кредитів за потрібне вважаємо відобразити схематично основні стадії проведення інвентаризації кредитів банку (рис. 2.12). Саме так, на наш погляд, повинна проводитись інвентаризація банківських кредитів, залучених підприємством.

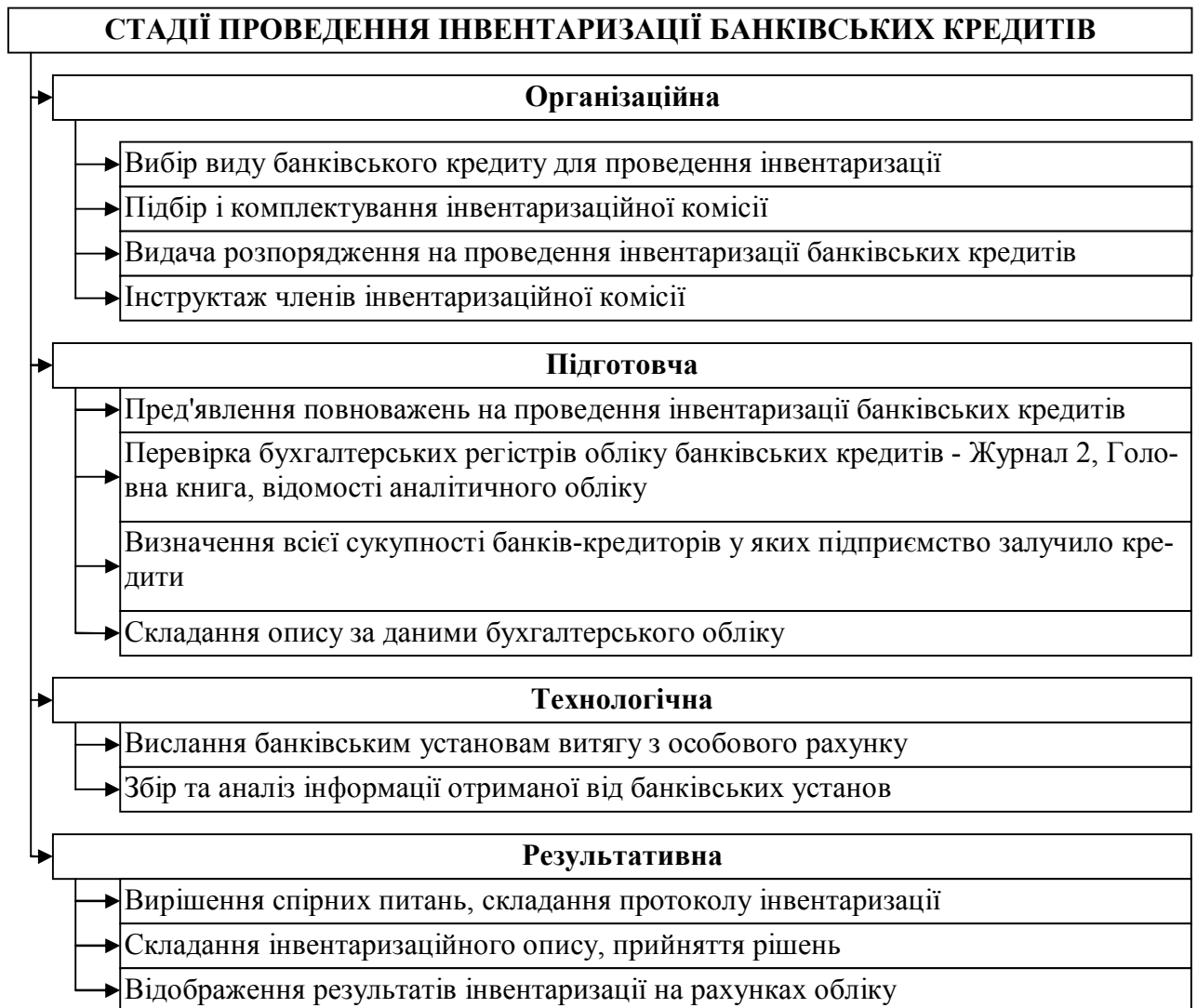

Рис. 2.12. Методика проведення інвентаризації банківських кредитів

Джерело: [156, с. 320]

Варто зазначити, що під час інвентаризації кредитних операцій інвентаризаційна комісія повинна перевірити облікові та фактичні дані за операціями із залучення підприємством банківських кредитів. Джерела такого порівняння можна зобразити так (рис. 2.13). Інвентаризація кредитних операцій є досить важливим засобом внутрішнього аудиту господарських операцій із залучення,

використання та погашення кредитів банку і сплати відсотків за ними.

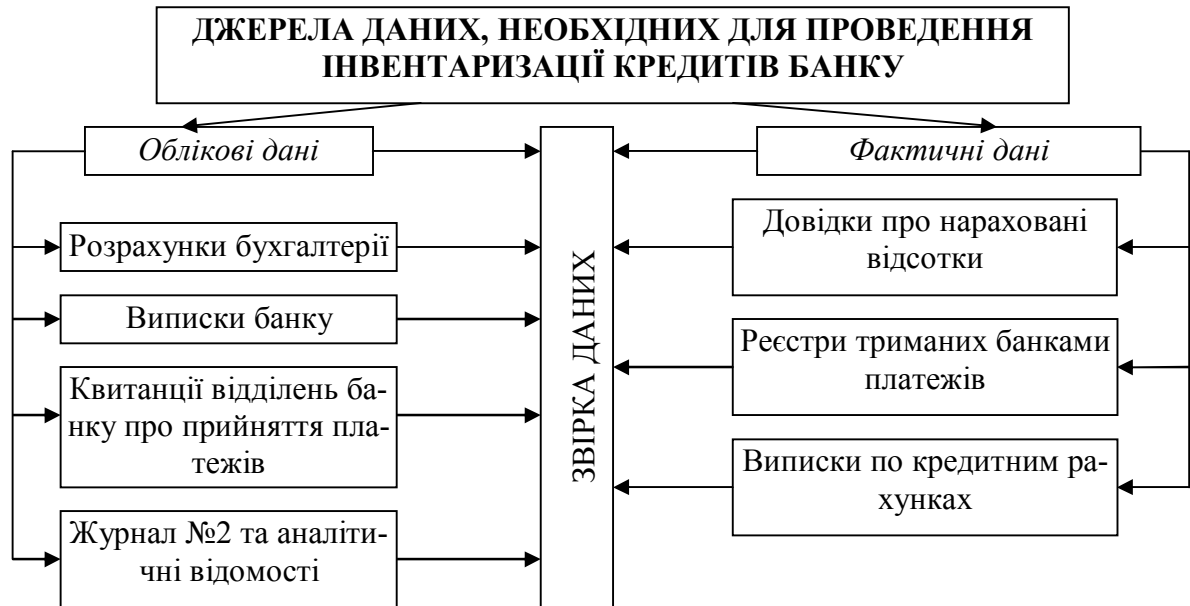

Рис. 2.13. Джерела облікових та фактичних даних для проведення інвентаризації банківських кредитів

Джерело: [156, с. 322]

У процесі дослідження аудиту операцій за банківськими кредитами ми розглянути всі елементи аудиту, як засобу ефективного спостереження за виконанням на підприємстві прийнятих управлінських рішень та забезпечення відповідності здійснюваних під час господарської діяльності суб'єктом господарювання різноманітних операцій, зокрема із залучення та погашення банківських кредитів, на предмет їх законності, доцільності та об'єктивності.

Логічним завершенням внутрішнього аудиту банківського кредитування є узагальнення та реалізація його результатів. На цьому етапі повинні групуватись та систематизуватись виявлені недоліки, порушення та зловживання, розробляти управлінські рішення, реалізація яких буде сприяти усуненню виявлених негативних фактів та запобігати їх виникненню у майбутньому. Тільки в цьому випадку можливе прийняття доцільних і дієвих управлінських рішень, що сприятимуть підвищенню ефективності використання підприємством банківських кредитів, адже з кожним роком обсяги банківського кредитування підприємств зростають швидкими темпами. Цей факт визначає актуальність провадження аудиту на підприємствах, які залучають банківські кредити.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ І АУДИТУ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ

3.1. Удосконалення оцінки кредитоспроможності підприємства

Банківське кредитування є важливим джерелом одержання прибутку банками, а також є головним джерелом фінансування діяльності підприємств. На сучасному етапі все більшу актуальність здобуває правильна й ефективна організація кредитних взаємин банків і підприємств. При наданні кредиту будь-який банк стикається з необхідністю оцінки кредитоспроможності позичальників. Ця процедура є обов'язковою, і її результати істотно впливають як на результати конкретних кредитних угод, так і на ефективність кредитної діяльності банку в цілому. Оцінка кредитоспроможності також важлива для позичальника, оскільки від її результату залежить обсяг наданого кредиту або не надання його взагалі [45, с. 55].

З ризиком невиконання позичальником умов кредитного договору завжди пов'язана кредитна діяльність банку, зокрема: неповернення основної суми боргу, порушення строків погашення позичкових коштів та несплати відсотків кредитом. Величина ризику та ймовірність його появи залежить від багатьох факторів: підприємства-позичальники мають різний технічний і фінансовий стан; клієнти діють у специфічних галузях; перспективи розвитку діяльності підприємств. За цих конкретних умов банківським спеціалістам, хоча дуже важко, але вкрай необхідно вміти встановлювати й оцінювати поточний фінансовий та господарський стан потенційного позичальника, прогнозувати тенденції їх змін, можливості дотримання своїх зобов'язань за кредитним договором. А результатом систематично неправильно здійснюваного оцінювання кредитоспроможності позичальників може слугувати погіршення якості кредитного портфеля банку, яке, до того ж, спричинює і використання зайвого резервування. Вирішенням проблеми є розроблення і використання обґрунтованої методики, що дасть змогу банку найбільш реально оцінювати кредитоспромо-

жність позичальників.

Значною проблемою в оцінці кредитоспроможності позичальника є те, що по-перше, інформація в балансах і звітах дуже часто не відображає дійсного стану справ конкретного підприємства. Багато з них для оптимізації оподаткування розробляють фінансові схеми так, що реальна картина істотно відрізняється від офіційної звітності. Щоб цього уникнути, кредитору необхідно використовувати дані сторонніх аудиторів, які нададуть більш точну інформацію про стан позичальника.

По-друге, оцінні коефіцієнти надають аналітику статичну інформацію про платоспроможність підприємства і, звідси, падає об'єктивність аналізу. У банківській практиці основний акцент робиться на оцінку поточної ситуації, тобто завжди використовується інформація минулих періодів, тоді як у західних банках увага аналітика спрямована не тільки на аналіз попередньої діяльності позичальника, а й на прогнозування подальшої його роботи. Тобто працівникам банку потрібно розглядати інформацію за декілька періодів, у динаміці, для того, щоб спрогнозувати майбутні показники діяльності, на основі яких можна буде прийняти якесь рішення.

Існуючі проблеми в методиці оцінки кредитоспроможності позичальників та можливі шляхи їх вирішення зображено на рис. 3.1.

Поширеною методикою проведення комплексного аналізу є використання системи рейтингового ранжування на основі рангової оцінки в балах приналежності фактичних величин показників діяльності суб'єктів господарювання певному діапазону з можливих значень. Широка популярність та вживаність серед кредитних фахівців вітчизняних банків такого підходу пояснюється його простотою, розвитком тенденцій його зміни та перспективами подальшого функціонування, зручністю застосування на практиці.

Необхідно завжди пам'ятати, що використання надлишкової кількості фінансових коефіцієнтів може спричинити втрату часу на дослідження функціонально взаємозалежних між собою показників, тому потрібно розробити експрес-оцінку аналізу кредитоспроможності потенційного підприємства, що буде

кращим рішенням для обох сторін.

Рис. 3.1. Проблеми оцінки кредитоспроможності позичальника та шляхи їх вирішення

Джерело: [45, с. 55]

Рейтингове експрес-оцінювання кредитоспроможності позичальників з урахуванням галузевих особливостей дозволяє сформулювати всебічне уявлення про фінансовий стан клієнта за різними параметрами, які характеризують його діяльність. Оцінка кредитоспроможності позичальників – це складний творчий процес, який вимагає глибоких економічних знань від працівників банку, вміння оцінювати і визначати тенденції в діяльності підприємств та їх фінансового стану з можливим прогнозуванням показників на майбутнє, аналітичного мислення, а також дотримання принципів кредитування та виявлення обставин, які можуть вплинути на фінансовий стан.

Вітчизняним банкам необхідно орієнтуватись на практику діяльності

провідних банківських установ світу. Однак, всі зарубіжні методика оцінки кредитоспроможності зорієнтовані і розроблені для розвинутої ринкової економіки, і тому їх застосування в практичній діяльності банківською системою України можливе лише за умови адаптації до національної економіки.

Удосконалення оцінки кредитоспроможності варто розглядати як зі сторони позичальника, так і зі сторони банку. Загалом аналіз кредитоспроможності позичальника є не що інше, як діагностика індивідуального кредитного ризику, на основі результатів якого приймається рішення про відкриття кредитної позиції. Головною метою даного аналізу є визначення здатності позичальника вчасно і в повному об'ємі виконати умови кредитного договору.

У міжнародній банківській практиці використовуються системи аналізу кредитоспроможності, які різняться за кількісним та якісним складом характеристик позичальника, що приймаються до уваги. Деякі з них для кращого запам'ятовування використовують певну мнемоніку – аббревіатуру або акронім. Класичним прикладом такої системи аналізу кредитоспроможності позичальника, яка широко застосовується у банківській системі, а також знайшла визнання в інших розвинутих країнах світу, є схема кредитного аналізу за правилом шести «С» (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Схема проведення кредитного аналізу (правило шести «С»)

Назва розділу	Зміст	Показники
1	2	3
Character / Характер	Визначається репутація позичальника, його відповідальність, правдивість та серйозність намірів погасити усю заборгованість	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кредитна історія клієнта 2. Досвід роботи інших кредиторів з клієнтом 3. Відносини з контрагентами 4. Здатність клієнта обґрунтувати ціль кредиту 5. Якість менеджменту 6. Галузеві особливості діяльності позичальника 7. Кредитний рейтинг 8. Склад, структура виробничих та трудових ресурсів 9. Чинники виробництва 10. Наявність позитивного аудиторського висновку

Продовження табл. 3.1

1	2	3
Capacity / Здатність	Перевіряється юридична здатність позичальника та його гарантів підписувати кредитний договір та інші документи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дієздатність клієнта і гарантів 2. Наявність статутних документів 3. Обґрунтованість суми кредиту 4. Контроль за витратами 5. Борги, обмеження 6. Судові санкції 7. Податкові санкції
Capital (cash) / Капітал (грошові кошти)	Вивчаються джерела погашення кредиту та можливості позичальника їх мобілізувати	<ol style="list-style-type: none"> 1. Продаж, прибуток, дивіденди у звітному періоді в порівнянні з минулими 2. Забезпеченість власними коштами 3. Наявність ліквідних резервів 4. Кредиторська та дебіторська заборгованість 5. Структура капіталу та рівень левериджу 6. Динаміка цін на акції 7. Потреба у фінансах
Collateral / Забезпечення	Вивчаються наявні у позичальника, його гарантів та поручителів активи з метою визначення ліквідного майна та майнових прав, що можуть бути використані для забезпечення по кредитному договору	<ol style="list-style-type: none"> 1. Право власності на активи 2. Термін служби активів 3. Залишкова вартість 4. Зобов'язання за лізингом та закладні 5. Наявність страхування 6. Гарантії 7. Банк клієнта
Condition / Умови	Вивчаються загальноекономічні умови, в яких здійснює свою діяльність позичальник, вивчаються тенденції розвитку галузі та загальний стан економіки.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Рейтинг у галузі, частка ринку 2. Конкурентноздатність 3. Чутливість до змін 4. Умови на ринку праці 5. Вплив інфляції на клієнта 6. Довгострокові прогнози 7. Якість маркетингу
Control / Контроль	Визначається чутливість позичальника до змін в економічному, правовому та політичному середовищі.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Банківське законодавство 2. Правила кредитування 3. Наявність у клієнта необхідної документації 4. Кредитна заявка та договір 5. Інформація експертів про прогностичні зміни у економічному середовищі

Джерело: [72, с. 68]

Інші методики, що використовуються у світовій банківській практиці з метою аналізу кредитоспроможності клієнта, є похідними варіантами зазначеної американської схеми кредитного аналізу. Найбільш відомими з них є:

CAMPARI, PARSER, PARTS, COPF, CAMELS. Дані системи відображають суб'єктивне відношення їх розробників до основних параметрів, які мають вплив на здатність позичальника вчасно повернути борг.

Більшість розглянутих систем уміщують спільні критерії, і це не дивно, адже їх об'єднує спільна мета – оцінка кредитоспроможності позичальника.

Таким чином, можна виділити найбільш вагомі параметри, без яких не обходиться жодна система кредитного аналізу позичальника: характер (репутація) клієнта, грошові кошти (джерела погашення кредиту), а також забезпечення кредитної угоди. У той же час між системами існують суттєві відмінності. Окремі системи не враховують ті чи інші вагомі елементи, у той же час для позначення інших використовують по два критерії. Так, наприклад, в англійській моделі CAMPARI для характеристики репутації позичальника та його можливостей використовують по два критерії, однак жоден елемент не вказує на умови, в яких клієнт здійснює свою діяльність. За таких обставин, використання зазначених систем оцінки кредитоспроможності позичальника може негативно вплинути на якість оцінки і, як наслідок, на правильність відповідних рішень про кредитування.

Відтак, кожний банк на основі досвіду та у відповідності до власної кредитної політики має визначити набір показників, які будуть задовольняти кожен із елементів системи.

Визначені науковцями проблеми обумовлюють доцільність пошуку нових підходів і розробки практичних рекомендацій з удосконалення аналізу кредитоспроможності підприємства. Дієвим способом вирішення наявних методичних проблем у сфері оцінки кредитних ризиків банку має бути єдина методика аналізу кредитоспроможності позичальників. Але, на жаль, розробка методики, яка інтегрує цифрові та нецифрові параметри результатів оцінки кредитоспроможності позичальника, практично неможлива.

Перспективним напрямом удосконалення аналізу кредитоспроможності підприємств на сучасному етапі розвитку банківського кредитування вважаємо формування на базі методики НБУ власних рейтингових систем, які здатні за-

безпечити мінімізацію втрат банків і надання гарантій щодо вчасного виконання боргових зобов'язань за кредитною угодою через урахування конкретних умов договору, пріоритетів у роботі банку, його спеціалізації, місця на ринку, конкурентоспроможності, стану відносин із клієнтурою, рівня економічної і політичної стабільності в державі.

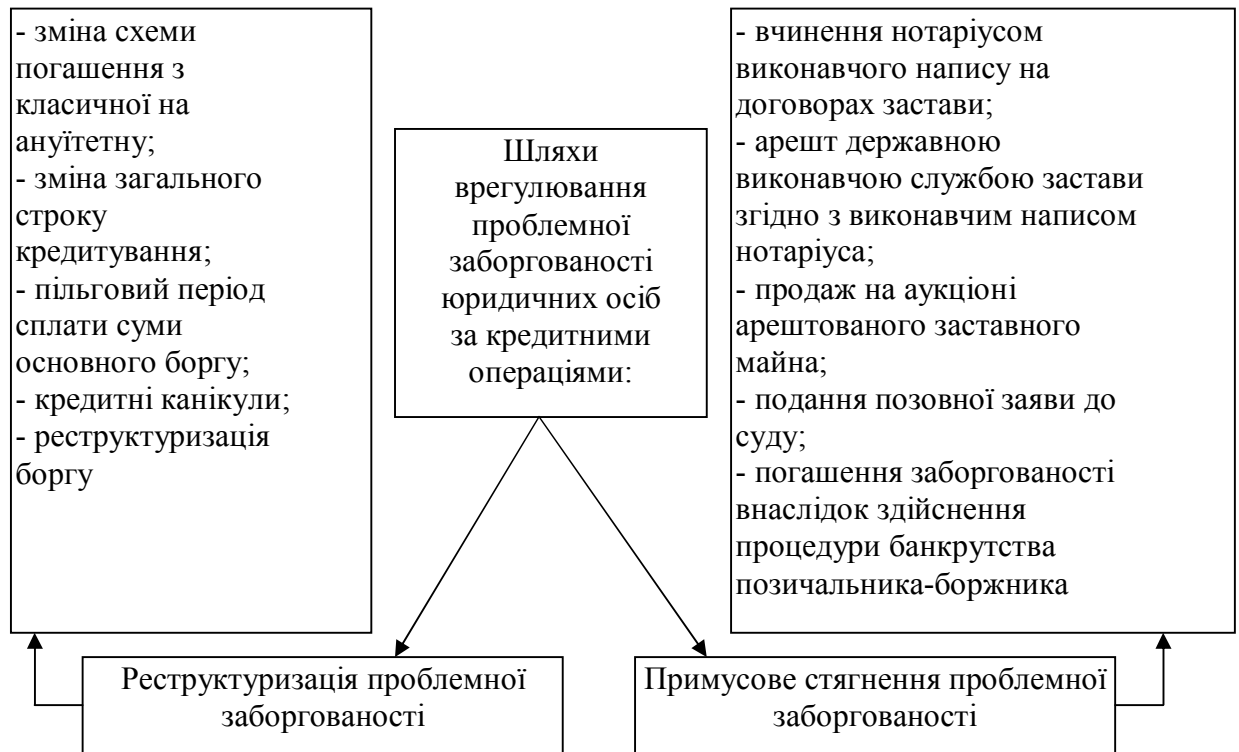

Рис. 3.2. Шляхи врегулювання проблемної заборгованості юридичних осіб за кредитними операціями

Джерело: узагальнено автором

Організаційне забезпечення механізму оцінки кредитоспроможності можна досліджувати в двох аспектах: 1) як сукупність організаційних етапів оцінки кредитоспроможності; 2) як організаційну структуру та взаємодію різних структурних підрозділів банку. В цьому аспекті важливими поняттями, які потребують додаткового дослідження, є організаційна структура та організаційний процес. Організаційна структура, яка відповідає за оцінку кредитоспроможності позичальника, як правило, представлена аналітичним структурним підрозділом, що приймає управлінське рішення про надання кредиту. Кредитні операції з позичальниками проводяться у відділі кредитування, мета функціо-

нування якого: 1) задоволення потреб клієнтів (фізичних та юридичних осіб) в отриманні кредитних коштів; 2) формування кредитного портфеля банку.

Організаційний процес оцінки кредитоспроможності позичальника є складовою частиною кредитного циклу. В цілому кредитний цикл можна визначити як сукупність етапів та дій працівників кредитного відділу банку щодо оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника, надання та обслуговування кредиту, здійснення контролю за його погашенням. Вважаємо за необхідне виділити такі етапи організаційного циклу: 1) залучення клієнтів; 2) консультація клієнтів; 3) кредитний аналіз (безпосередньо оцінка кредитоспроможності позичальника); 4) погодження кредиту; 5) видача кредиту; 6) моніторинг; 6) погашення кредиту.

Використовуючи поділ кредитного циклу на 3 основні етапи: 1) передкредитний етап (або переддоговірна робота); 2) договірний (видача та супроводження кредиту; 3) післядоговірний (моніторинг кредитної діяльності), можна стверджувати, що аналіз кредитоспроможності відноситься до важливої стадії передкредитної (переддоговірної роботи). Оцінка кредитоспроможності позичальника як важлива складова кредитного циклу, в свою чергу, містить такі організаційні етапи: 1) фінансово-економічний аналіз; 2) експертиза відділу банківської безпеки дирекції, якій підпорядковується відділення, куди звернувся клієнт; 3) правова експертиза наданих позичальником документів; 4) оцінка наявного забезпечення по кредиту; 5) експертиза кредитної заявки працівниками департаменту ризик-менеджменту; 6) експертиза кредитної заявки працівниками департаменту з питань взаємодії з небанківськими установами.

Деталізація та уточнення змісту етапів організаційного забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника та їх особливостей представлено в Додатку М.

Відповідальним за якість та повноту проведення аналізу фінансового стану позичальника є клієнт-менеджер. Відзначимо, що основний акцент при оцінці кредитоспроможності підприємства робиться на: дослідженні фінансової та управлінської звітності; аналізі ринку, на якому функціонує позичаль-

ник; вивченню та оцінці ділової репутації підприємства. Для повноти та об'єктивності фінансового аналізу є необхідним виїзд кредитного працівника банку на місце ведення бізнесу. При відвідуванні адреси фактичного ведення бізнесу до функціональних обов'язків клієнт-менеджерів необхідно включити обов'язки, наведені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Функціональні обов'язки клієнт-менеджера при виїзді на місце ведення бізнесу позичальника

№ п/п	Функціональні обов'язки	Документальне джерело для оцінки
1	Достовірність знаходження бізнесу за заявленим позичальником адресами	Правовстановлюючі документи. Договори оренди, заява на отримання кредиту
2	Огляд та обстеження необоротних активів, оцінка їх стану, відповідність фактичного використання функціональному призначенню	Інвентарні картки, договори оренди
3	Огляд товарно-матеріальних запасів клієнта, порівняння їх суми з наданими бухгалтерськими даними	Картки складського обліку
4	Оцінка предмету застави	Документи на право власності на предмет застави, інвентарні картки

Джерело: [17, с. 143]

Досить важливим обов'язком клієнт-менеджера на етапі проведення фінансово-економічного аналізу є обробка, систематизація і аналіз отриманої від позичальника інформації. Клієнт-менеджер розраховує фінансові показники, зазначені в Положенні про кредитування, та визначає рейтинг позичальника. Відзначимо, що важливим є врахування позабалансових зобов'язань позичальника при розрахунку показників фінансової стійкості та платоспроможності. Доведено, що неврахування їх у методиці оцінки кредитоспроможності призводить до викривлення достовірності інформації про клас, до якого відноситься позичальник. Тому до складу функціональних обов'язків клієнт-менеджера необхідно віднести дослідження стану позабалансового обліку у позичальника. Зокрема, необхідно проаналізувати наявність наданих позичальником гарантій, що дозволить уникнути ситуацій з різким погіршенням фінансового стану по-

зичальника при виконанні таких гарантій по відношенню до підприємства-принципала.

При правовій оцінці наданих документів необхідною є наявність службової записки адміністратора головного управління банку з наданням повного пакету документів, передбаченого внутрішніми положеннями банку. Висновок юридичної служби може містити зауваження щодо наявності повноважень на підписання договорів чи щодо можливості прийняття визначеного забезпечення у заставу. Такий висновок повинен містити коротке обґрунтування і виноситись на розгляд Колегіального органу банку. При наявності у висновку юридичної служби зауважень щодо правового забезпечення наданих документів додатково необхідно перевірити документи з усуненими зауваженнями. У випадку, якщо всі зауваження виправлено, працівник юридичного відділу проставляє відповідний запис на висновку «Документи, які зазначені у зауваженнях юридичної служби та зафіксовані у рішенні (реквізити рішення та колегіальний орган банку з питань кредитування, що його прийняв) надані», дата, підпис та розшифровка підпису візуючого».

У визначених внутрішніми положеннями банків випадках можливим є проведення експрес-аналізу, при якому не здійснюється виїзд на місце фактичного місцезнаходження бізнесу клієнта. Така оцінка будується на рейтинговій оцінці галузі та на відповідності заздалегідь обумовленим показникам.

Етап оцінки забезпечення кредитних операцій визначає предмет забезпечення (будь-яке майно, що може відчужуватись заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення). Важливою вимогою кредитування позичальника під заставу майна є покриття заборгованості по кредиту ліквідним забезпеченням з диверсифікацією заставного майна відповідно до умов надання кредиту (зокрема, коефіцієнт покриття суми кредиту ліквідаційною вартістю не менше 1,0 та може змінюватись в залежності від типу та виду майна, що пропонується у забезпечення). Внутрішніми положеннями про кредитування регламентовано співвідношення ліквідаційної вартості забезпечення до суми наданих кредитних коштів в залежності від класу позичальника (табл. 3.3).

Співвідношення ліквідаційної вартості забезпечення до суми наданих кредитних коштів залежно від класу позичальника

Клас позичальника	Співвідношення ліквідаційної вартості забезпечення до суми наданих кредитних коштів, разів
1–2	Не менше 1,0
3–5	Не менше 1,0
6–7	Не менше 1,3

Джерело: [17, с. 143]

Варто зазначити, що при наданні кредиту виключно під поруку або гарантію юридичної особи необхідно здійснювати аналіз фінансового стану такого поручителя або гаранта у порядку, встановленому внутрішнім положеннями про кредитування.

Експертиза ризик-менеджменту робиться на підставі консолідованого висновку служб банківської безпеки та юридичного департаменту служби головної установи банку, оцінки забезпечення та резюме по кредитній заявці. Згідно з Законом України «Про банки та банківську діяльність» банк утворює постійно діючий підрозділ з управління ризиками, що має відповідати за впровадження внутрішніх положень та процедур управління ризиками відповідно до визначених радою банку стратегії та політики управління ризиками. Підрозділ з управління ризиками має бути підзвітний раді банку та відокремлений від підрозділу внутрішнього аудиту, підрозділів, що здійснюють операції, та підрозділів, що реєструють операції (ст. 44 ЗУ «Про банки та банківську діяльність»). Вважаємо оцінку позабалансових ризиків по кредитній операції необхідним включити до функціональних обов'язків працівників такого відділу. Інформаційним забезпеченням такого аналізу повинні стати дані по забезпеченню кредитних операцій, надані клієнт-менеджером. Значним недоліком роботи банківських установ є оцінка операцій, де підприємство-позичальник виступає принципалом, але відсутні дані про операції, де він виступає в якості гаранта. Фінансовий стан позичальника-гаранта може значено погіршитись в результаті невиконання боргових зобов'язань третього підприємства-принципала

перед банком, що при проведенні кредитного аналізу гаранта не враховуюється. В цьому контексті нами запропоновано до Положення про кредитування банку внести зміни до розділу «Забезпечення кредитних операцій» та «Експертиза ризик-менеджменту», де врахувати оцінку позабалансових зобов'язань підприємства-позичальника. Констатуючим документом по проведеному аналізу позабалансових зобов'язань запропонувати окремий додаток до Резюме «Оцінка позабалансових зобов'язань (позабалансових ризиків) позичальника». Запропонована структура такого додатку матиме такий вигляд:

Таблиця 3.4

Запропонований додаток до Резюме «Оцінка позабалансових зобов'язань (позабалансових ризиків) позичальника по проекту, що кредитується»

Підприємства-принципала по відношенню до позичальника	Сума наданих позичальником гарантій	Термін виконання зобов'язань принципала по іншому кредитному проекту	Оцінка ризиків невиконання зобов'язань принципала по іншому кредитному проекту	Вплив на показники фінансової стійкості та платоспроможності позичальника у випадку невиконання зобов'язань принципала за іншим кредитним проектом
x	x	x	x	x
Висновок Департаменту ризик-менеджменту щодо рівня ризику проекту, що кредитується, з врахуванням позабалансових ризиків позичальника				
Висновок клієнт-менеджера щодо оцінки позабалансових зобов'язань (позабалансових ризиків) позичальника по проекту, що кредитується				

Джерело: [17, с. 145]

Розшифровку позабалансових зобов'язань доцільно здійснювати станом на останню звітну дату і на поточну дату (якщо зі звітної дати пройшло більше одного місяця або відбулись зміни у структурі таких зобов'язань). При оцінці кредитоспроможності позичальника в ході аналізу позабалансових зобов'язань необхідно дослідити: 1) терміновість погашення таких зобов'язань; 2) доступ до рефінансування та кредитного портфеля; 3) аналіз забезпечення в контексті можливого його дублювання; 4) наявність прострочених позабалансових зобов'язань.

Доречним вважаємо також у кредитній історії підприємства-

позичальника передбачити пункт щодо наявності у минулому позабалансових зобов'язань підприємства-позичальника перед підприємствами-принципалами з деталізацією сум та термінів виконання взятих на себе гарантій, що сприятиме уточненню оцінки кредитоспроможності по проекту, що кредитується, та дозволить усунути вплив позабалансових ризиків на кредитну операцію.

На наш погляд, важливою умовою ефективності управлінського рішення про надання кредиту є функціонування відокремленого структурного підрозділу з управління кредитними ризиками. В більшості комерційних банків такий підрозділом виступає Департамент ризик-менеджменту. Однак необхідним є виконання низки принципів, покладених в основу його функціонування: 1) пряма підпорядкованість керівнику банку або його заступникам, що виключає оперативну діяльність такого підрозділу; 2) достовірність та повнота інформаційного забезпечення їхньої діяльності, що сприятиме оперативності аналізу ризиків кредитної операції; 3) відсутність взаємодії з позичальниками банку, що підвищує об'єктивність аналізу ризиків.

В контексті організації аналізу кредитоспроможності клієнта у міжнародній практиці існують два способи процесу рейтингування підприємств-позичальників:

1) спосіб, який передбачає визначення рейтингу позичальника сторонньою організацією (рейтинговим агентством, кредитним бюро) та називається способом, орієнтованим на зовнішній рейтинг;

2) спосіб, орієнтований на самостійне визначення рейтингу позичальника кредитним відділом (працівником) банку та називається способом, орієнтованим на внутрішній рейтинг.

Перевагою першого способу є високий рівень кваліфікації працівників, що спеціалізуються на встановленні зовнішнього рейтингу, недоліком – відсутність особистого контакту з позичальником, що ускладнює об'єктивність оцінки неформалізованих показників у методиці аналізу кредитоспроможності та значний рівень затрат на проведення оцінки. Як показує закордонний досвід, у світі існують крупні рейтингові агентства, послугами яких можуть скориста-

тись банки, фінансово-кредитні установи, які мають значний обсяг фінансових ресурсів та діяльність яких є масштабною, оскільки послуги таких рейтингових агентств є дорогими.

Таблиця 3.5

**Переваги та недоліки способів організації аналітичної роботи
з оцінки кредитоспроможності в Україні**

№ п/п	Найменування способу	Зміст способу	Переваги	Недоліки
1	Спосіб, орієнтований на зовнішній рейтинг	Функціонування кредитних бюро (рейтингових агентств)	Відсутність витрат часу на розрахунок рейтингу та формування та інформаційної бази для його визначення; високий професіоналізм працівників кредитного бюро (рейтингового агентства)	Закритість методик рейтингування для широкої громадськості; Високі затрати на оплату послуг бюро (агентства)
2	Спосіб, орієнтований на внутрішній рейтинг	Передбачає визначення рейтингу менеджера банку або працівником кредитного відділу	Фактор особистого спілкування з клієнтом; відсутність додаткових витрат на зовнішнє рейтингування	Високі вимоги до кваліфікації суб'єктів аналізу (клієнт-менеджера); витрати часу на розрахунок рейтингу та збір інформації про клієнта

Джерело: [17, с. 144]

Особливістю методик, що застосовуються визнаними рейтинговими агентствами є їх постійне коригування під вимоги часу (гнучкість), орієнтація на формалізовані та неформалізовані показники, закритість для широкого кола користувачів. Організаційно такі агентства є незалежними від економічного та політичного впливу, що підвищує об'єктивність та незалежність сформованих кредитних рейтингів. Кредитне бюро надає звіти про кредитні операції залежно від наявності інформації про потенційного позичальника, виду кредиту, який надають, від ступеня деталізації, необхідного кредиторіві.

Для вітчизняних банків користування послугами кредитних бюро ускладнено з причини нерозвиненості останніх, що призводить до зосередження на внутрішньому рейтингуванні.

Ми підтримуємо позицію Виговської Н.Г. [17, с. 143] щодо перспективно-

сті розвитку кредитних бюро в Україні: «для України доцільно мати тільки одну таку структуру, створену при Національному банку України, територіальні відділення якого мають потенційну можливість збирати та накопичувати інформацію, централізовано передавати її для обробки в центральне кредитне бюро. Крім того, кредитні бюро доцільно підключити до державних баз Міністерства внутрішніх справ для отримання інформації про позичальника».

Другий спосіб не потребує додатковим затрат на рейтингування, однак висуває достатньо високі вимоги до кваліфікації суб'єктів (клієнт-менеджера), які оцінюють кредитоспроможність та визначають внутрішній рейтинг.

Цілісний погляд на організаційне забезпечення оцінки кредитоспроможності представлений на рис. 3.3.

Рис. 3.3. Організаційне забезпечення оцінки кредитоспроможності позичальника-юридичної особи

Джерело: [17, с. 145]

Запропонований алгоритм інформаційної взаємодії основних суб'єктів аналізу кредитоспроможності позичальника за виділеними організаційними етапами представлено на рис. 3.4.

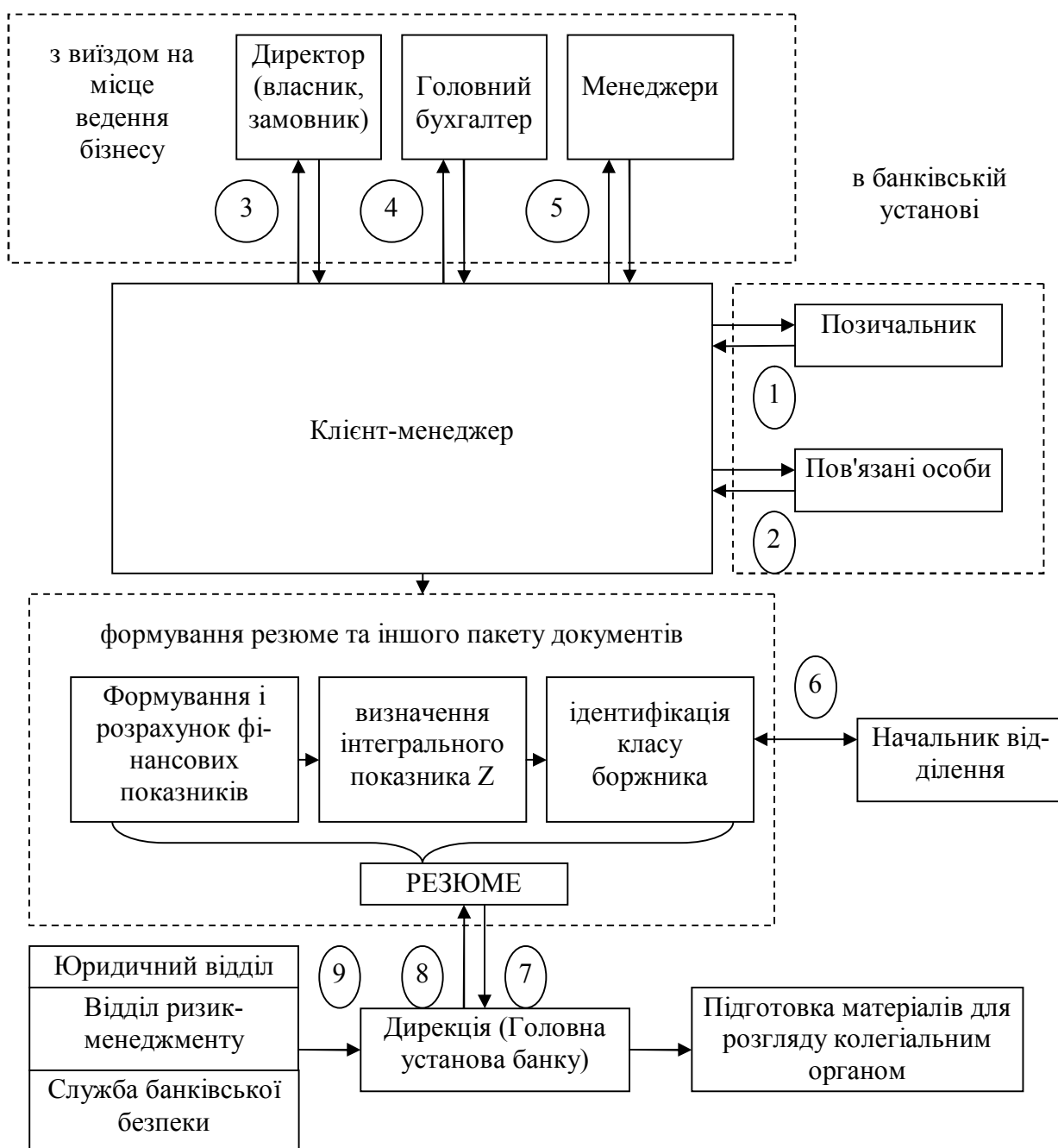

Рис. 3.4. Алгоритм інформаційної взаємодії основних суб'єктів аналізу кредитоспроможності позичальника за виділеними організаційними етапами при формуванні внутрішнього кредитного рейтингу

Джерело: [17, с. 145]

Види інформаційної взаємодії основних суб'єктів аналізу кредитоспроможності позичальника представлені наступним чином:

- 1 – фінансова звітність, управлінська звітність, дані про позабалансові ризики;
- 2 – інформація про пов'язаних осіб;
- 3 – інформація про поточний стан на підприємстві (управлінська звітність, внутрішні регламенти);
- 4 – фінансова звітність, документи по організації облікового процесу;
- 5 – фінансова та управлінська звітність по окремих напрямках роботи підприємства (технологічна документація тощо);
- 6 – узгодження пакету документів з начальником відділення;
- 7 – передача пакету документів до Дирекції (Головної установи банку) та супроводжувальної службової записки;
- 8 – оцінка якості підготовки Резюме;
- 9 – висновки юридичного відділу, служби банківської безпеки, відділу ризик-менеджменту.

Представлена модель сприятиме удосконаленню процесу кредитування підприємств, дозволяє уніфікувати процедуру, що в результаті сприятиме зниженню ризиків кредитування.

Домінантами узгодження власних рейтингових систем оцінки кредитоспроможності підприємства із вимогами регулятора діяльності банківських установ України і передовою практикою оцінки кредитних ризиків, на нашу думку, є:

- обґрунтування на базі системного підходу методики комплексного аналізу фінансового стану позичальника із урахуванням дії зовнішніх факторів, які впливають на реалізацію бізнес-процесів і визначають напрями розвитку підприємства;
- формування системи фінансових (кількісних) і нефінансових (якісних) показників для отримання інформації щодо діяльності потенційного клієнта та визначення їх вагомості для адекватної оцінки його кредитоспроможності;
- підвищення вимог до релевантності та забезпечення високого рівня якості інформації, що залучається в процесі аналізу кредитоспроможності під-

приємства, зокрема, перевірка відповідності даних критеріям повноти (вичерпності), достовірності та верифікованості, актуальності, об'єктивності, порівнюваності;

– забезпечення сучасного технічного супроводу та створення адекватного програмного забезпечення оцінки кредитоспроможності підприємства та кредитного ризику банківської установи;

– підвищення рівня освіти та кваліфікації кадрів фінансових установ у сфері здійснення аналітичних досліджень стану та перспектив розвитку позичальника із застосуванням сучасних інформаційних технологій обробки даних та відповідного математичного апарату.

Кредитування є найбільш доходною і водночас найризиковішою з активних операцій банківських установ. Результати конкретних кредитних угод та ефективність кредитної діяльності банку загалом здебільшого визначаються правильністю та об'єктивністю оцінки кредитоспроможності підприємства-позичальника

Отже, організаційне забезпечення механізму оцінки кредитоспроможності можна досліджувати в двох аспектах: 1) як сукупність організаційних етапів оцінки кредитоспроможності; 2) як організаційну структуру та взаємодію різних структурних підрозділів банку.

Запропонований алгоритм інформаційної взаємодії основних суб'єктів аналізу кредитоспроможності позичальника за виділеними організаційними етапами при формуванні внутрішнього кредитного рейтингу сприятиме удосконаленню процесу кредитування підприємств, уніфікації процедури та зниженню ризиків кредитування.

Внесені пропозиції дозволять підвищити ефективність організації аналітичного процесу оцінки кредитоспроможності підприємства та посилити інформаційну підтримку прийняття управлінських рішень у системі управління кредитними ризиками банків і позичальників.

3.2. Аграрні розписки як альтернативна форма кредитування сільськогосподарських підприємств: обліковий аспект

Аграрний сектор України є системоутворюючим в національній економіці, здійснюючи вагомий внесок у забезпечення продовольчої, енергетичної та екологічної безпеки нашої держави, формуючи передумови для стійкого розвитку соціально-економічних систем.

Поряд із забезпеченням потреб населення у високоякісному продовольстві, вітчизняний аграрний сектор є однією із найбільш експортоорієнтованих і валютомістких галузей національної економіки. За даними Державної служби статистики України у першому півріччі 2016 р. експорт аграрної продукції в грошовому еквіваленті сягнув 6,77 млрд. дол. США, що становило 40,8 % від загального обсягу вітчизняного експорту.

Втім, незважаючи на високі показники діяльності, диверсифікацію джерел прибутків і торговельних ринків, а також кількарічну тенденцію до зростання світових цін на аграрну продукцію, сільськогосподарські товаровиробники з огляду на сезонність виробничого процесу, і, як наслідок, неритмічність та розбалансованість грошових потоків у часі відчувають хронічний дефіцит власних оборотних коштів, що впливає на своєчасність розрахунків за борговими зобов'язаннями, рівень фінансової стійкості та платоспроможності.

Враховуючи високу вартість кредитування класичними інструментами, непрозорий ринок фінансових послуг та надмірну бюрократизацію фінансово-кредитних відносин одним із можливих варіантів подолання кризи неплатежів в сфері сільськогосподарського виробництва є введення в обіг аграрних розписок.

Новим імпульсом для активізації наукових пошуків в частині побудови ефективного механізму кредитування сільськогосподарських підприємств стало прийняття Закону України «Про аграрні розписки» (далі – ЗУ № 5479-VI). Відтоді зусилля наукового та експертного середовища спрямовані на обґрунтування теоретичних і практичних аспектів застосування аграрних розписок для фінансування агробізнесу.

Відповідно до зазначеного вище проекту, аграрна розписка являє собою

товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених в ньому умовах. Аграрні розписки складаються у двох примірниках, один з яких зберігається в справах особи, що вчиняє нотаріальні дії з їх посвідчення та реєстрації, а інший - передається кредитору за аграрною розпискою. За бажанням боржника за аграрною розпискою, йому може бути надана посвідчена копія виданої ним аграрної розписки

Водночас органами державної влади та науково-дослідними інститутами постійно проводиться роз'яснювальна робота серед суб'єктів фінансово-кредитних відносин щодо особливостей обігу аграрних розписок і популяризація цього виду боргових інструментів для залучення кредитних ресурсів.

Введення в обіг аграрних розписок в перспективі дасть змогу охопити близько 30 % коштів від постачальників матеріально-технічних ресурсів, а щорічний обсяг фінансування, який може бути залучений аграрними підприємствами за допомогою такої системи кредитування, становитиме 45-50 млрд. грн. [53].

теоретичні та практичні положення впровадження механізму кредитування через застосування системи аграрних розписок знайшли широке відображення в працях вітчизняних вчених-економістів. Втім, теоретико-методичні положення бухгалтерського обліку операцій з аграрними розписками залишаються недостатньо вивченими, потребують систематизації та вдосконалення.

Кредитування сільськогосподарських підприємств через застосування механізму аграрних розписок не є абсолютно новою ідеєю. Залучення зовнішніх ресурсів вітчизняними агровиробниками під заставу майбутнього врожаю – це український аналог бразильським розпискам-договорам CPR (*Cedula de Produto Rural*), які являють собою обіцянку постачати сільськогосподарську продукцію або здійснювати оплату після її реалізації у майбутньому в обмін на отримання ресурсів (фінансових чи товарних) вже сьогодні для ведення сільськогосподарської діяльності [141, с. 357].

Завдяки реалізації боргового інструменту в Бразилії обсяги кредитування аграрного сектору щорічно складають 20-30 млрд. дол. США, а сільськогосподарські товаровиробники за 20 років застосування механізму аграрних розписок змогли збільшити валове виробництво продукції з 60 до 200 млн. т [110].

Досвід Бразилії щодо розвитку системи кредитного забезпечення аграрного сектору було впроваджено у вітчизняну практику через прийняття ЗУ № 5479-VI [151], відповідно до якого під аграрною розпискою розуміють товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах.

Залежно від виду зобов'язання аграрні розписки поділяються на товарні та фінансові (рис. 3.5).

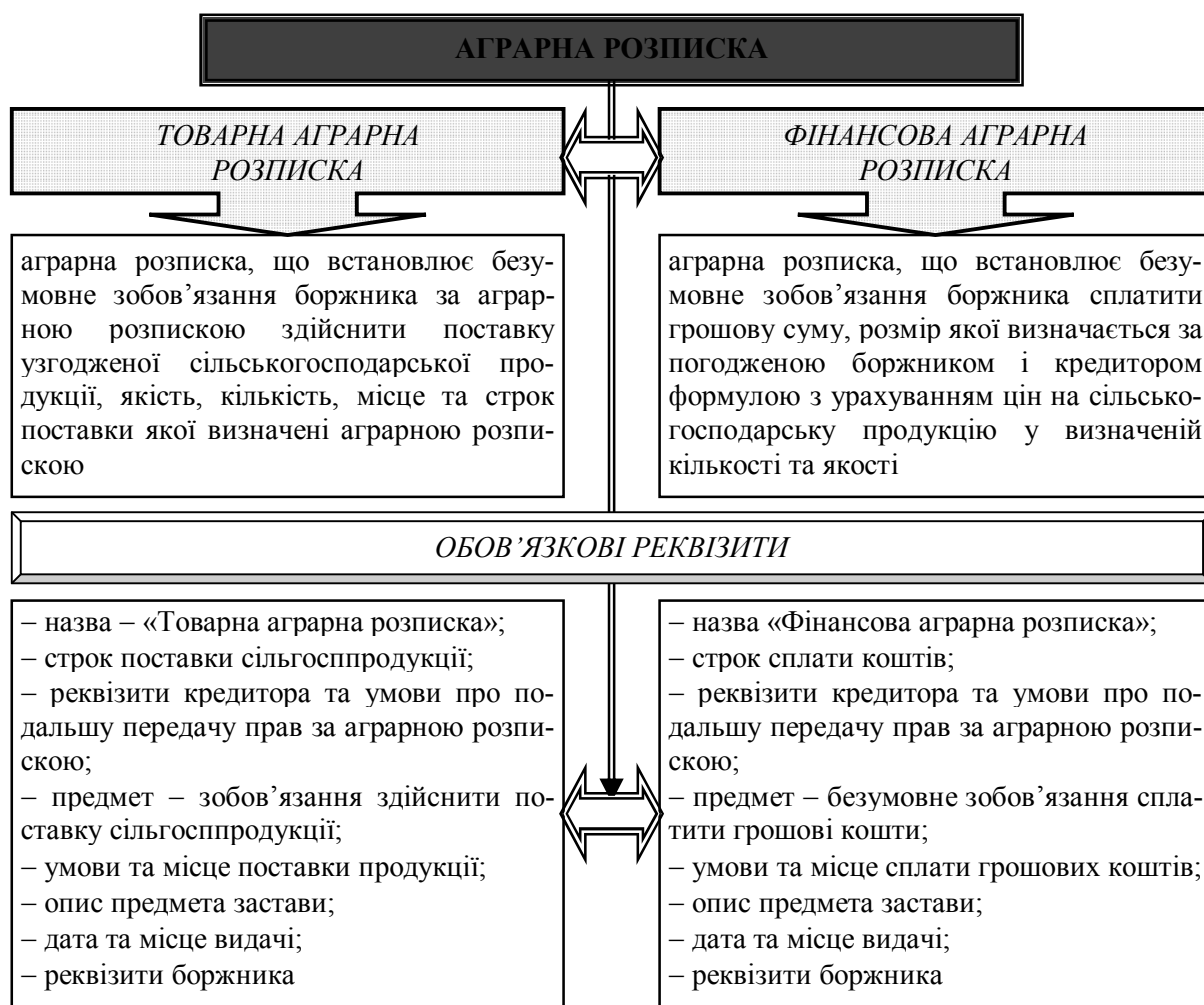

Рис. 3.5. Сутність та види аграрних розписок

Джерело: [131, с. 72]

Законодавством визначено, що аграрні розписки можуть видаватися особами, які мають право власності на земельну ділянку сільськогосподарського призначення або право користування такою земельною ділянкою на законних підставах для здійснення виробництва сільськогосподарської продукції [133].

В процесі реалізації механізму кредитування вітчизняних сільгоспвиробників через систему аграрних розписок задіяне значне коло суб'єктів з визначеними правами та обов'язками. Основними учасниками фінансово-кредитних правовідносин є сільськогосподарське підприємство (боржник), яке видає аграрну розписку, та фізична або юридична особа (кредитор), яка надає грошові кошти, послуги, поставляє товари, виконує роботи як зустрічне зобов'язання за аграрною розпискою.

Відповідно до законодавства аграрні розписки підлягають нотаріальному посвідченню, а відомості про них вносяться до Реєстру аграрних розписок особою, яка вчиняє нотаріальні дії.

Держателем Реєстру аграрних розписок (далі – Реєстр) є Міністерство аграрної політики та продовольства України (далі – Мінагрополітики України), що забезпечує його ведення.

Для адміністрування Реєстру наказом центрального органу виконавчої влади, що формує та забезпечує реалізацію державної аграрної політики, створена спеціально уповноважена структура ДП «Аграрні реєстри», яке на госпрозрахункових засадах забезпечує накопичення, оброблення, зберігання та подання інформації про видані боржниками аграрні розписки.

При виникненні спірних ситуацій щодо якості сільськогосподарської продукції – предмета аграрної розписки може залучатися експертна установа, яка відповідно до законодавства має право здійснювати судові експертизи, та на платній основі проводити дослідження споживчих властивостей аграрної продукції за органолептичними, фізико-хімічними та мікробіологічними показниками для визначення її фактичного стану та/або вартості.

Учасники фінансово-кредитних відносин, що виникають в процесі кредитування сільськогосподарських підприємств під заставу майбутнього вро-

жаю, із чітким розподілом функціональних обов'язків і притаманною їм системою міжсуб'єктних взаємозв'язків формують цілісний механізм обігу аграрних розписок (рис. 3.6).

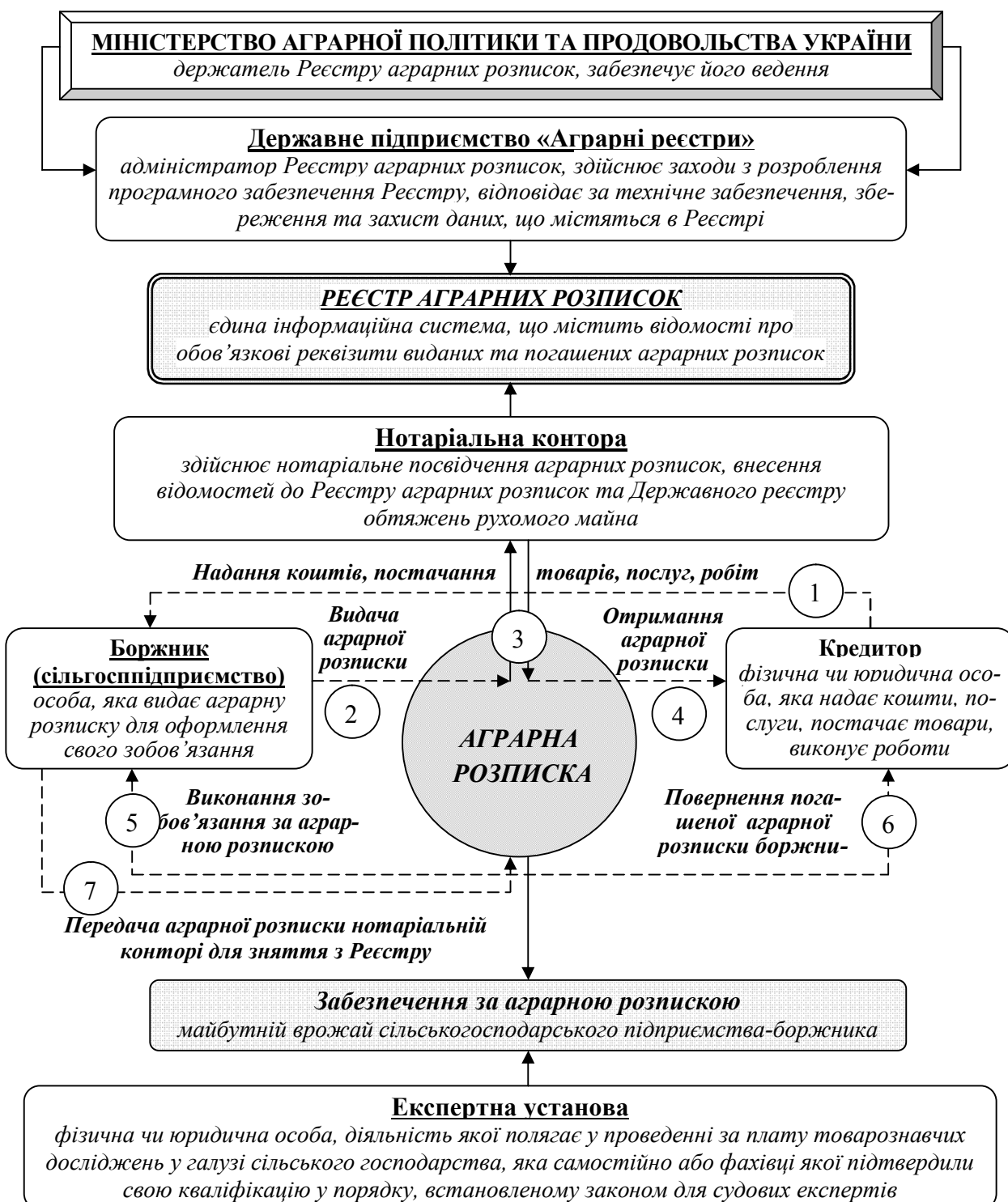

Рис. 3.6. Учасники фінансово-кредитних відносин та їх міжсуб'єктна взаємодія в процесі реалізації механізму аграрних розписок

Джерело: [131, с. 73]

Практичне втілення системи кредитування сільгосп підприємств під заставу майбутнього врожаю розпочалося в 2014 р. із впровадженням пілотного проекту з обігу аграрних розписок у Полтавській області, а роком пізніше до нього приєдналися Черкаська, Вінницька та Харківська області. У поточному році новий інструмент залучення фінансових і матеріально-технічних ресурсів заплановано впровадити в Сумській, Миколаївській, Хмельницькій та Тернопільській областях. Станом на вересень 2016 р. у Реєстрі зареєстровано 60 аграрних розписок (23 – товарних та 37 фінансових аграрних розписок). Середній розмір зобов'язань за однією аграрною розпискою становить близько 3 млн грн. Укладені аграрні розписки, як зазначають керівники Проекту ІФС «Аграрні розписки в Україні», дали змогу сільгоспвиробникам залучити понад 189 млн грн., що суттєво поповнило їхні обігові кошти [103].

За оцінками експертів [70], застосування аграрних розписок значно спрощує доступ сільгосп підприємств до кредитних ресурсів та здешевлює їх вартість, а нотаріальне посвідчення аграрної розписки та предмету застави забезпечує прозорість їх обігу й нівелює недобросовісне закладання боржником одного і того ж майбутнього врожаю декільком кредиторам. Втім, незважаючи на переваги аграрних розписок над традиційними кредитними інструментами, а також їх популяризацію серед учасників кредитних відносин, за майже чотирьохрічну історію існування Закону 5479-VI застосування цього боргового інструменту не набуло масового характеру, а стало швидше одиничним явищем.

Причинами низького рівня застосування аграрних розписок експерти відзначають непопулярність такого фінансового інструменту серед банківських установ через високий кредитний ризик, низьку дохідність такого виду кредитування та відсутність розробленого Національним банком України спеціального порядку роботи з аграрними розписками. Серед чинників, які стримують залучення кредитних ресурсів є відсутність порядку обліку та оподаткування операцій з аграрними розписками, що підвищує ризик застосування в майбутньому штрафних санкцій з боку фіскальних органів. Крім того, відсутність механізму участі експертних організацій в експертизі дотримання технології ви-

рошування врожаю, колізії в процедурі стягнення врожаю в рахунок аграрної розписки з процедурою примусового звернення стягнення на майно боржника в загальному випадку у виконавчому провадженні демотивують боржників і кредиторів звертатися до такого виду кредитного інструменту.

Незважаючи на практичні перешкоди, на які наштовхуються суб'єкти правовідносин в процесі реалізації механізму кредитування під заставу майбутнього врожаю, Мінагрополітики України [109] стверджує, що аграрні розписки сприятимуть економічному зростанню вітчизняного сільського господарства, а сфера їх застосування пошириться на всю територію країни. Підтвердження цього знаходимо в Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [138], де зазначається, що одним із напрямів розвитку системи кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств стане використання аграрних розписок. З огляду на зазначене, виникає необхідність в розробці методичних положень відображення операцій з аграрними розписками в системі бухгалтерського обліку суб'єктів фінансово-кредитних відносин.

За результатами дослідження чинної системи правових актів, які визначають засади формування в обліку інформації про активи, зобов'язання та власний капітал суб'єктів господарювання, необхідно відзначити, що на сьогодні не сформовано універсальну цілісну систему обліку операцій з аграрними розписками, а пропозиції, які наводяться експертним і науковим середовищем, є дискусійними та потребують додаткової аргументації [131, с. 75].

Для вирішення цієї проблеми наказом Мінагрополітики України затверджено План заходів з реалізації пілотного проекту з відпрацювання технології введення в обіг аграрних розписок, за яким на ДП «Аграрні реєстри» покладені обов'язки з підготовки пропозицій щодо розробки системи бухгалтерського обліку та оподаткування операцій з аграрними розписками. Втім, незважаючи на закінчення строку виконання цього завдання, на законодавчому рівні й досі не затверджено жодних рекомендацій з бухгалтерського обліку аграрних розписок.

На практиці аграрні розписки часто прирівнюються до вексельної форми кредитування, однак виключаються зі складу боргових цінних паперів, що, на

нашу думку, є помилковим. Визначення боргових цінних паперів, що наводиться в Законі України «Про цінні папери та фондовий ринок» [160], дає підстави стверджувати, що аграрна розписка відповідає вимогам, які висувуються до боргових цінних паперів. По-перше, аграрна розписка є документом установленної форми з відповідними реквізитами, що посвідчує відносини позики. По-друге, аграрна розписка передбачає виникнення зобов'язання особи, яка видала борговий цінний папір (боржника-сільгосппідприємства), сплатити у визначений строк кошти, передати продукцію відповідно до зобов'язання. По-третє, існує можливість передачі прав за аграрною розпискою третім особам.

З юридичної точки зору сутність аграрної розписки полягає у тому, що кредитору надається право вимагати від боржника кошти або продукцію за раніше надані фінансові або матеріально-технічні ресурси. В боржника за аграрною розпискою виникає зобов'язання здійснити на погоджених з кредитором умовах поставку продукції або сплатити визначену суму коштів. Залежно від строків виконання цього зобов'язання у боржника виникає короткострокова або довгострокова заборгованість. Натомість аграрна розписка для кредитора залежно від строку її погашення є оборотним або необоротним активом (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Аграрна розписка в системі об'єктів бухгалтерського обліку

Джерело: [131, с. 75]

Аграрна розписка є більш універсальним і гнучким способом кредитування аграрного виробництва на відміну від вексельної форми розрахунків,

маючи ширші можливості для залучення зовнішніх ресурсів (видається боржником в обмін на одержання коштів або товарно-матеріальних цінностей; виконання зобов'язання за нею можливе як шляхом поставки сільгосппродукції, так і сплати коштів). З огляду на вищезазначене, можливі чотири основні схеми використання аграрних розписок в процесі фінансування сільськогосподарського виробництва, які зрештою визначатимуть порядок їх бухгалтерського відображення: «Грошові кошти – Сільськогосподарська продукція», «Товари (роботи, послуги) – Сільськогосподарська продукція», «Грошові кошти – Грошові кошти», «Товари (роботи, послуги) – Грошові кошти» (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Схеми використання аграрних розписок в процесі фінансування сільськогосподарського виробництва

Джерело: [131, с. 75]

Для забезпечення можливості відображення інформації про аграрні розписки в обліковій системі учасників фінансово-кредитних відносин (боржників та кредиторів) з урахуванням варіативності схем їх використання пропонуємо внести зміни до робочого плану рахунків бухгалтерського обліку (табл. 3.6). Оскільки аграрні розписки розглядаються нами як вид боргових цінних паперів на ряду із вексельною формою розрахунків, облік виданих та одержаних боргових цінних паперів (векселів, аграрних розписок) пропонуємо обліковувати

на субрахунках, що відкриваються до синтетичних рахунків 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи», 34 «Короткострокові боргові цінні папери одержані», 51 «Довгострокові боргові цінні папери видані» та 62 «Короткострокові боргові цінні папери видані». Аналітичний облік необхідно вести за кожною виданою та отриманою аграрною розпискою.

Таблиця 3.6

**Пропозиції щодо удосконалення Плану рахунків в частині
обліку операцій з аграрними розписками**

Рахунки першого порядку. Синтетичні рахунки		Рахунки другого порядку. Субрахунки		Рахунки третього порядку. Аналітичні рахунки		Інформація, яку відображають на рахунках бухгалтерського обліку
Код	Назва	Код	Назва	Код	Назва	
Клас 1. Необоротні активи						
18	Довгострокова дебіторська заборгованість та інші необоротні активи	185	Довгострокові аграрні розписки одержані	185.1	Довгострокові товарні аграрні розписки одержані	Відображається інформація про одержані від боржника аграрні розписки в розрізі їх видів (товарні та фінансові), строк погашення яких перевищує 12 місяців
				185.2	Довгострокові фінансові аграрні розписки одержані	
Клас 3. Кошти, розрахунки та інші активи						
34	Короткострокові боргові цінні папери одержані	343	Короткострокові аграрні розписки одержані	343.1	Короткострокові товарні аграрні розписки одержані	Відображається інформація про одержані від боржника аграрні розписки в розрізі їх видів (товарні та фінансові), строк погашення яких не перевищує 12 місяців
				343.2	Короткострокові фінансові аграрні розписки одержані	
Клас 5. Довгострокові зобов'язання						
51	Довгострокові боргові цінні папери видані	513	Довгострокові аграрні розписки видані	513.1	Довгострокові товарні аграрні розписки видані	Відображається інформація про видані кредиторю аграрні розписки за їх видами (товарні, фінансові), строк виконання зобов'язань за якими перевищує 12 місяців
				513.2	Довгострокові фінансові аграрні розписки видані	
Клас 6. Поточні зобов'язання						
62	Короткострокові боргові цінні папери видані	623	Короткострокові аграрні розписки видані	623.1	Короткострокові товарні аграрні розписки видані	Відображається інформація про видані кредиторю аграрні розписки за їх видами (товарні, фінансові), строк виконання зобов'язань за якими не перевищує 12 місяців
				623.2	Короткострокові фінансові аграрні розписки видані	

Джерело: [131, с. 75]

В процесі бухгалтерського відображення операцій з аграрними розписками суб'єкти фінансово-кредитних відносин можуть стикатися з труднощами у зв'язку із нерегульованістю на законодавчому рівні низки питань. Так, у ЗУ № 5479-VI не визначено, яка з подій є першою – видача аграрної розписки чи

отримання фінансових або матеріальних ресурсів. Для узгодження черговості виконання своїх зобов'язань сторонам доцільно укласти договір із видачі сільгоспвиробником аграрної розписки в обмін на зобов'язання кредитора здійснити перерахунок коштів (поставити товари, надати послуги, виконати роботи).

Якщо виконання кредитором зобов'язань за аграрною розпискою відбувається після її оформлення та нотаріального посвідчення (що вважається нами більш прийнятним варіантом, оскільки знайти кредитора, який погодиться надати кошти або товари без попереднього отримання аграрної розписки, зовсім не просто), то в системі бухгалтерського обліку боржника в момент видачі аграрної розписки необхідно відображати зобов'язання (довгострокову або короткострокову аграрну розписку видану) з одночасним відображенням дебіторської заборгованості, яка буде погашена після сплати коштів або поставки товарів підприємством-кредитором. Водночас в обліковій системі кредитора до моменту виконання ним своєї частини зобов'язань необхідно відображати кредиторську заборгованість, яка буде погашена після виконання зобов'язань за одержаною аграрною розпискою, та оборотний або необоротний актив (довгострокову або короткострокову аграрну розписку одержану).

Одним із неврегульованих питань донедавна залишався порядок оподаткування операцій, пов'язаних з обігом аграрних розписок. Втім, у Листі Державної фіскальної служби України від 06.10.2016 р. [161] даються роз'яснення щодо особливостей оподаткування ПДВ операцій з аграрними розписками. Так, операції з обігу (видачі, передання, відступлення, повернення з відміткою про виконання тощо) аграрних розписок не є об'єктом обкладення ПДВ. Втім, якщо в межах обігу аграрних розписок (товарних і фінансових) відбувається одна з подій – або відвантаження товару (та, відповідно, отримання аграрної розписки), або оплата вартості товарів, що будуть відвантажені надалі (і боргові зобов'язання за якими оформлюються аграрною розпискою), у платника ПДВ на дату події, що відбулася раніше («перша подія»), виникають податкові зобов'язання з ПДВ за вказаною операцією.

Виходячи із трактування аграрних розписок як виду боргових цінних па-

перів, пропозицій щодо удосконалення Плану рахунків бухгалтерського обліку та визначеного законодавством порядку оподаткування фінансово-кредитних операцій пропонуємо методику відображення господарських операцій з обігу аграрних розписок в обліковій системі підприємств-учасників правовідносин (боржників і кредиторів) в розрізі можливих схем використання аграрних розписок (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Порядок відображення операцій з аграрними розписками в системі бухгалтерських рахунків боржника та кредитора

№ з/п	Зміст господарської операції	Первинні документи	Кореспонденція рахунків			
			Д-т	К-т	Д-т	К-т
1	2	3	4	5	6	7
Відображення операцій з аграрними розписками в обліковій системі						
			Боржника		Кредитора	
<i>Схема 1 «Грошові кошти – Сільськогосподарська продукція»</i>						
1	Видано / одержано аграрну розписку на умовах, погоджених сторонами	Аграрна розписка	377	623.1	343.1	685
2	Отримано / перераховано кошти відповідно до умов договору	Виписка банку / Платіжне доручення	311	377	685	311
3	Відображено податкові зобов'язання / кредит з ПДВ	Податкова накладна	643	641	641	644
4	Відвантажено / оприбутковано сільгосп-продукцію відповідно до умов, наведених в аграрній розписці	Видаткова накладна, ТТН, бухгалтерська довідка / Прибутковий ордер, ТТН	361 701 901	701 643 27	20 644	631 631
5	Проведено взаємозалік розрахунків за аграрною розпискою (погашено розписку в зв'язку із виконанням боржником свого зобов'язання)	Аграрна розписка	623.1	361	631	343.1
<i>Схема 2 «Товари (роботи, послуги) – Сільськогосподарська продукція»</i>						
1	Видано / одержано аграрну розписку на умовах, погоджених сторонами	Аграрна розписка	377	623.1	343.1	685
2	Оприбутковано / відвантажено товарно-матеріальні цінності відповідно до умов договору	Прибутковий ордер, ТТН / Видаткова накладна, ТТН, бухгалтерська довідка	20	631	361 901 902	701, 702 26 28
3	Відображено податкові кредит / зобов'язання з ПДВ	Податкова накладна	641	631	701 702	641
4	Зараховано кредиторську заборгованість за поставлену продукцію із правом на її отримання за аграрною розпискою	Аграрна розписка	631	377	685	361
5	Відвантажено / оприбутковано сільськогосподарську продукцію відповідно до умов договору	Видаткова накладна, ТТН, бухгалтерська довідка / Прибутковий ордер, ТТН	361 701 901	701 641 27	20 641	631 631
6	Проведено взаємозалік розрахунків за аграрною розпискою (погашено розписку в зв'язку із виконанням боржником свого зобов'язання)	Аграрна розписка	623.1	361	631	343.1

Продовження табл. 3.7

1	2	3	4	5	6	7
<i>Схема 3 «Грошові кошти – Грошові кошти»</i>						
1	Видано / одержано аграрну розписку на умовах, погоджених сторонами	Аграрна розписка	377	623.1	343.1	685
2	Отримано / переховано кошти відповідно до умов договору	Виписка банку / Платіжне доручення	311	377	685	311
3	Сплачено кошти пред'явнику аграрної розписки	Платіжне доручення / Виписка банку	623.1	311	311	343.1
<i>Схема 4 «Товари (роботи, послуги) – Грошові кошти»</i>						
1	Видано / одержано аграрну розписку на умовах, погоджених сторонами	Аграрна розписка	377	623.1	343.1	685
2	Оприбутковано / відвантажено товарно-матеріальні цінності відповідно до умов аграрної розписки	Прибутковий ордер, ТТН / Видаткова накладна, ТТН, бухгалтерська довідка	20	631	361 901 902	701, 702 26 28
3	Відображено податкові кредит / зобов'язання з ПДВ	Податкова накладна	641	631	701 702	641
4	Зараховано кредиторську заборгованість за поставлену продукцію із правом на її отримання за аграрною розпискою	Аграрна Розписка	631	377	685	361
5	Сплачено кошти пред'явнику аграрної розписки	Платіжне доручення / Виписка банку	623.1	311	311	343.1

Джерело: [131, с. 75]

Інформація про аграрні розписки підлягає наступному обліковому опрацюванню та узагальненню у фінансовій звітності підприємства. Зокрема, відомості про одержані аграрні розписки доцільно відображати в ф. № 1 «Баланс» (розділ «Актив»: ряд. 1040 – в частині одержаних довгострокових аграрних розписок, ряд. 1121 – в частині одержаних короткострокових аграрних розписок; розділ «Пасив»: ряд. 1515 – в частині виданих довгострокових аграрних розписок, ряд. 1606 – в частині виданих короткострокових аграрних розписок).

Таким чином, реалізація сільськогосподарськими підприємствами наведених теоретико-методичних і практичних положень бухгалтерського обліку операцій з аграрними розписками дає змогу формувати достовірну інформацію щодо джерел залучення зовнішніх кредитних ресурсів для розробки оптимальної структури позикового капіталу та покращення ефективності планування фінансово-господарської діяльності.

В умовах нестабільної економічної ситуації, дефіциту власних джерел для поповнення оборотних коштів перед вітчизняними сільгоспвиробниками актуальною стає проблема диверсифікації джерел фінансування. Одним із аль-

тернативних варіантів вирішення цієї проблеми, запропонованих законодавцями, є кредитування аграрного сектору через введення в обіг аграрних розписок. Втім, покладаючи великі надії на новий інструмент кредитування, він й досі не запрацював на повну попри свою кількарічну історію існування. В процесі практичної реалізації механізму аграрних розписок проявляються системні проблеми та низка законодавчо неврегульованих питань, що ведуть до дискредитації боргового інструменту серед учасників фінансово-кредитних відносин. Зокрема, несвоєчасна реєстрація сільгоспвиробниками прав на земельні ділянки унеможливує видання ними аграрних розписок, існує високий ризик виникнення конфліктних ситуацій між суб'єктами кредитних відносин при здійсненні моніторингу майбутнього врожаю сільгосппродукції, небажання нотаріусів здійснювати функції реєстраторів, недовіра до аграрних розписок з боку сільгосппідприємств через страх втрати земельної ділянки у зв'язку із невиконанням своїх зобов'язань, складність оподаткування операцій з аграрними розписками, а також відсутність методичних рекомендацій з відображення інформації про аграрні розписки в системі бухгалтерського обліку сільськогосподарських підприємств [131, с. 75].

З метою часткового вирішення назрілих проблем, що виникли в процесі практичної реалізації нового механізму кредитування сільгоспвиробників, та полегшення процедурних аспектів залучення фінансових і матеріально-технічних ресурсів запропоновано порядок відображення інформації про операції з аграрними розписками в системі бухгалтерського обліку та звітності суб'єктів господарювання. В основі наведених рекомендацій є розгляд аграрних розписок як виду боргових цінних паперів, що є передумовою для формування в обліковій системі підприємств достовірного інформаційного забезпечення для реалізації ефективної стратегії фінансово-кредитного забезпечення аграрного виробництва [131, с. 75].

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

В ході проведеного дослідження можна було б зробити наступні висновки та внести пропозиції:

1. Сучасний етап розвитку сільського господарства України є визначальним, саме тепер відбувається формування основних засад функціонування галузі на перспективу. Від того наскільки правильно будуть визначені принципи державної політики стосовно сільськогосподарських товаровиробників, а також інструменти реалізації цієї політики, залежатиме ефективність функціонування галузі в довгостроковій перспективі, її конкурентоспроможність на світовому ринку та добробут громадян.

2. Результати засвідчили, що забезпечення високого рівня фінансового стану сільськогосподарських підприємств із метою їх довгострокового кредитування насамперед можливо в разі проведення ефективної цінової політики в державі. Вагомими факторами впливу на межу довгострокової заборгованості, також згідно з моделлю, є банківське кредитування та фінансовий результат за попередній рік. Незначний вплив на межу довгострокової заборгованості мають такі фактори, як оподаткування та бюджетне фінансування. Перший обумовлений створенням пільгових умов оподаткування сільськогосподарських підприємств України, другий – свідчить про недостатню підтримку аграрного сектора економіки з боку держави.

3. Оцінка кредитоспроможності позичальника в майбутньому може достатньою мірою спиратися на стан справ у минулі періоди лише за умов стабільної економічної ситуації або принаймні стабільного положення клієнта. Коли ж мають місце високі темпи інфляції, спад виробництва, непередбачувані правові умови ведення господарської діяльності, точність прогнозів на перспективу суттєво знижується. Напрямом же до вирішення цієї проблеми (окрім безпосереднього коригування динаміки показників на темпи інфляції) може слугувати розширення складу фінансових коефіцієнтів, які використовуються банком для аналізу кредитоспроможності позичальника, що дає можливість отримати

різнобічну оцінку його господарської діяльності та до деякої міри нівелювати розбіжності, що можуть виникати між прогнозованими і фактичними тенденціями, що складаються у процесі індивідуального відтворення. Систему таких коефіцієнтів необхідно було б розширити передусім в плані детальнішої оцінки фінансової стійкості і ефективності господарської діяльності позичальника

4. Основним внутрішньогосподарським документом підприємства з організації бухгалтерського обліку є Наказ про облікову політику, який регулює організаційні, технічні та методичні аспекти обліку. Однак, питанням організації обліку кредитних операцій у Наказі достатньої уваги не приділяється, що ускладнює процес отримання обліково-аналітичної інформації за даним напрямом. Зміст облікової політики щодо кредитних операцій досліджуваній Станції повинен розкривати такі її елементи як: види кредитів, що використовуються підприємством; схема виплат за кредитом (ануїтет чи на залишок боргу); методи оцінки кредитів та їх визнання; документальне забезпечення обліку кредитів; рахунки обліку для відображення кредитних операцій за аналітичними зрізами; склад і порядок ведення обліку витрат із обслуговування кредитних операцій; формування забезпечення для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями; розкриття інформації про зобов'язання за кредитами у формах фінансової звітності; розкриття інформації про кредитні операції у формах управлінської звітності відповідно потреб користувачів.

5. Слід зазначити, що здійснення кредитування споживчих потреб населення, у тому числі при продажу товарів фізичним особам у кредит, зокрема на умовах розстрочення кінцевого розрахунку, на визначений строк і під відсоток, є справою важливою й актуальною. Споживче кредитування сприятиме більш повному задоволенню різноманітних споживчих потреб населення, підвищенню його життєвого рівня та соціально-економічному розвитку країни.

6. Вважаємо, що для посилення аналітичності інформації необхідно вести облік за видами кредитів (вказаними в обліковій політиці підприємства) на відповідних субрахунках фінансового обліку:

– 501 «Довгостроковий банківський кредит»;

– 502 «Довгостроковий комерційний кредит».

Для короткострокових кредитів доцільно відкривати субрахунки:

– 601 «Короткостроковий банківський кредит» (за видами кредитів: овердрафт, кредитна лінія, факторинг тощо);

– 602 «Короткостроковий комерційний кредит».

Така аналітична ознака синтетичного рахунку, як валюта кредитування позичальника, повинна займати вже наступний рівень після виду кредиту в аналітичному обліку. Наприклад, 5011 «Довгостроковий банківський кредит в національній валюті», 5012 «Довгостроковий банківський кредит в національній валюті» (аналогічний підхід і для короткострокових кредитів).

7. Облік операцій щодо формування забезпечення (резерву) та його використання пропонуємо здійснювати на субрахунку 474 «Резерв наступних витрат на погашення (реструктуризацію) боргу за кредитами». Пропонуємо відображати формування даного резерву за дебетом рахунку 956 «Інші фінансові витрати». Вважаємо такий варіант відображення нарахування резерву найдоцільнішим, оскільки при цьому будуть понесені витрати саме фінансової діяльності. Аналітичний облік кредитних (позикових) коштів ведеться за кредитною ознакою у Журналі-ордері № 4 за рахунками 50, 60.

8. Підсумкова інформація про заборгованість за кредитами та витрати за відсотками розкривається у формах фінансової звітності. Однак, облікових даних про кредитні операції та витрати, пов'язані з ними, відповідно потребам керівників для підготовки висновків та ухвалення фінансових рішень сьогодні недостатньо. У зв'язку з цим слід складати не тільки облікові регістри та форми фінансової звітності, але й формувати внутрішню управлінську звітність щодо кредитних операцій, інформація якої забезпечить ефективність проведення фінансового аналізу та контролю зобов'язань та їх погашення за кредитами. Для отримання необхідної інформації вважаємо за необхідне використовувати Звіт про стан та рух заборгованості за кредитами. Перелік внутрішніх звітів може бути необмежений, але даний Звіт повинен бути представлений в обліковій політиці (в додатку до Наказу про облікову політику).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова М.А. Финансы и кредит: учеб. пособ. / М.А. Абрамова, Л.С. Александрова. – М. : Юриспруденция, 2003. – 448 с.
2. Аврамчук Л. А. Аналіз факторів впливу на кредитоспроможність аграрних підприємств / Л. А. Аврамчук, І. М. Зезуль // Інноваційна економіка. - 2015. - № 5. - С. 172-176
3. Амбарчян В. Методика обліку кредитів за амортизованою собівартістю за умов зменшення їх корисності / В. Амбарчян // Проблеми і перспективи економіки та управління. - 2016. - № 3. - С. 243-250
4. Бабіч В. Податковий кредит з податку на додану вартість (ПДВ): облік, нарахування та відшкодування / В. Бабіч, А. Поддєрьогін // Бухгалтерський облік і аудит. - 2014. - № 5. - С. 16-22
5. Банківське кредитування аграрного виробництва : монографія / П. К. Бечко, Т.П. Герасімова.– Умань.: Видавничо – поліграфічний центр «Візаві» (Видавець «Сочінський»),2013.–189 с.
6. Банківські операції : навч. підруч. / В. І. Капран, М. С. Кривченко, О. К. Коваленко, С. І. Омельченко. - Київ : Центр навч. літ., 2006. - 208 с.
7. Банківські операції: Підручник / За ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. –Тернопіль: Вид-во ТНЕУ «Економічна думка», 2009. – 696 с.
8. Банківські операції: Підручник. – 2-ге вид., випр. і доп. / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2002. – 476 с.
9. Барсученко А. С. Теоретичні основи аудиту кредитних операцій комерційних банків / А. С. Барсученко, А. С. Зінченко // Управління розвитком. - 2014. - № 12. - С. 17-19
10. Баюра Д. О. Організаційно-економічний механізм управління кредитоспроможністю підприємства в умовах ринкової невизначеності / Д. О. Баюра, І. В. Подшивалов // Теоретичні та прикладні питання економіки. - 2016. - Вип. 2. - С. 14-23

11. Біла О. Облік кредиторської заборгованості: вітчизняний та міжнародний досвід / О. Біла // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Економічні науки. - 2016. - № 1. - С. 29-33
12. Борщук І. В. Проблемні аспекти відображення в обліку резервів на покриття можливих втрат за банківськими кредитами / І. В. Борщук // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. - 2017. - № 862. - С. 19-24
13. Бродська І. І. Ефективність управління дебіторською та кредиторською заборгованостями підприємства: обліково-аналітичний аспект / І. І. Бродська // Економічні науки. Сер. : Економіка та менеджмент. - 2012. - Вип. 9(2). - С. 75-81
14. Бурова Т. А. Вдосконалення облікового процесу розрахунків з кредиторами на підприємстві / Т. А. Бурова, Л. О. Яценко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Економічні науки. - 2017. - № 2. - С. 154-158
15. Васюренко О. В. Банківські операції. / О. В. Васюренко. - 4-те вид., перероб. і доп. - Київ : Знання, 2004. - 324 с.
16. Вдовенко Л. О. Економічна сутність та значення кредитоспроможності підприємств / Л. О. Вдовенко // Облік і фінанси. - 2012. - № 1. - С. 108-111.
17. Виговська Н. Г. Розвиток організаційного забезпечення аналізу кредитоспроможності позичальника-юридичної особи / Н. Г. Виговська, В. Г. Виговський // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. - 2017. - № 1. - С. 142-150
18. Владичин У.В. Банківське кредитування : Навчальний посібник. – К.: Атака, 2008. – 648 с.
19. Волкова В.В. Особливості використання інструментів грошово-кредитної політики в сучасних умовах// Економіка і організація управління.

Випуск № 1 (11). – 2012. – С. 52-61.

20. Волкова І. А. Бухгалтерський облік у банках: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / І.А. Волкова, О.Ю. Калініна; – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 520 с.

21. Волохов В. І. Економічна природа і зміст кредитної діяльності банку в аспекті оцінювання її ефективності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fu/2009_8/pdf/VOLOKHNOV.pdf.

22. Воронин В.П. Деньги, кредит, банки: учеб. пособ. / В.П. Воронин, С.П. Федосова. – М. : Юрайт-Издат, 2002. – 269 с

23. Гайдай Н. М. Особливості відображення резервів для покриття втрат за банківськими кредитами у бухгалтерському обліку / Н. М. Гайдай // Управління розвитком. - 2014. - № 15. - С. 129-131

24. Гальчинський А. С. Теорія грошей: Навч.-метод. посібник. - К: Основи, 1998. - 413 с.

25. Гамова О. В. Організація обліку кредитних операцій на ВАТ «державний ощадний банк України» / О. В. Гамова, І. А. Козачок // Інвестиції: практика та досвід. - 2014. - № 1. - С. 31-36

26. Герасимович А. М. Методичні засади обліково-аналітичного забезпечення управління кредитним портфелем банку / А. М. Герасимович // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. - 2015. - № 1. - С. 25-30

27. Гетманцев Д. О. До питання про відображення в податковому обліку погашення кредиторських вимог у процедурі банкрутства / Д. О. Гетманцев // Часопис Київського університету права. - 2013. - № 1. - С. 108-110

28. Гончаренко О. О. Завдання та функції бухгалтерського обліку: модифікація під впливом потреб управління небанківськими фінансово-кредитними установами / О. О. Гончаренко, І. О. Дземішкевич // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. - 2017. - Вип. 2. - С. 316-324

29. Господарський Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua

30. Гресь Н. Л. Обліково-правові аспекти іпотечного кредитування фізичних осіб в іноземній валюті / Н. Л. Гресь // Актуальні проблеми економіки. - 2015. - № 2. - С. 308-321

31. Грошово-кредитна діяльність банків: навч. посіб. / М.П. Денисенко, В.Г. Кабанов, Л.М. Худолій. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2006. – 339 с.

32. Демківський А. В. Гроші та кредит / А. В. Демківський. – К. : Дакор, 2007. – 528 с.

33. Денежное обращение и кредит СССР / Под ред. проф. В.С. Геращенко. -М.: Финансы, 1976.-236 с.

34. Денежно-кредитный энциклопедический словарь / С.Р. Моисеев. – М. : Дело и Сервис, 2006. – 384 с.

35. Джулій Л. В. Впровадження міжнародного досвіду нарахування резервів за кредитними операціями в облікову систему вітчизняних банків / Л. В. Джулій, Л. В. Івашук // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. - 2014. - Т. 19, Вип. 2(6). - С. 40-44

36. Добровенко О.Д. Економічна сутність та оцінка кредитоспроможності підприємства // Розвиток національних фінансово-економічних систем в умовах глобальних викликів: збірник матеріалів II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (5 жовтня 2018 р.; м. Київ) / Відпов. за вип. С. Остапчук. К.: ТОВ «ВІПО», 2018. - 370 с.

37. Дончук Т. А. Використання в обліку кредитних операцій банку принципів нарахування та відповідності / Т. А. Дончук // Управління розвитком. - 2014. - № 9. - С. 5-7

38. Дорош О. Б. Бухгалтерський облік фінансових витрат на кредит / О. Б. Дорош // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. - 2010. - Вип. 7(1). - С. 431-438

39. Драбаніч А. В. Кредиторська заборгованість: поняття, сутність, відображення в обліку / А. В. Драбаніч // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. - 2017. - Т. 22, Вип. 4. - С. 127-131

40. Дуброва Н. П. Оцінка кредитоспроможності підприємства / Н. П. Дуброва, Ю. В. Гелюх // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». - 2018. - № 3(2). - С. 50-52.
41. Дутченко О. О. Банківське кредитування на основі врахування галузевих особливостей позичальника : автореф. дис. ... канд. екон. наук / О.О. Дутченко. Суми, 2011. – 20 с.
42. Жаворонок А. В. Особливості оцінки обліково-аналітичного та контрольного забезпечення управління кредиторською заборгованістю підприємства за товари, роботи, послуги / А. В. Жаворонок, В. В. Моржук // Молодий вчений. - 2017. - № 6. - С. 430-433
43. Жуйков С.Г. Банківське інвестиційне кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / С.Г. Жуйков ; ННЦ «Ін-т аграр. економіки». – К., 2011. – 20 с.
44. Загородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко та ін. – К.:Знання, 2002. – 566 с.
45. Задихайло А. С. Проблеми оцінки кредитоспроможності позичальників та можливі шляхи їх вирішення в банках України / А. С. Задихайло // Управління розвитком. - 2013. - № 20. - С. 54-56
46. Здирко Н. Г. Аналітична оцінка розвитку ринку аудиторських послуг в Україні / Н. Г. Здирко // Агросвіт. - 2017. - № 9. - С. 69-7
47. Зеленіна О. О. Проблемні питання оцінки та визнання балансової вартості кредиту як елементу позикового капіталу підприємства / О.О. Зеленіна // Вісник ЖДТУ. – 2010. – Вип. 3 (53) – С. 318–325
48. Зеленко С. В. Обліково-аналітичне забезпечення управління кредиторською заборгованістю за товари, роботи та послуги / С. В. Зеленко, О. О. Горбатюк // Економічні науки. - 2014. - Вип. 11(1). - С. 65-71
49. Іващенко А. С. Проблеми обліку дебіторської та кредиторської заборгованості в Україні / А. С. Іващенко, О. В. Гайдамака, Н. В. Черевик // Молодий вчений. - 2014. - № 4(07)(1). - С. 69-71
50. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозит-

них) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України від 27.12.2007 № 481 (із змінами): [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0048-08>

51. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України: Постанова Правління національного банку України від 24.10.2011 № 373 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua

52. Іртищева І. О. Методичні підходи до оцінки кредитоспроможності підприємств агропродовольчої сфери / І. О. Іртищева, І. С. Крамаренко // Агросвіт. - 2011. - № 19. - С. 2-4.

53. Калетнік Г.М. Аграрна розписка як альтернативний варіант фінансового забезпечення аграрного виробництва / Г.М. Калетнік, Г.О. Пчелянська, С.М. Терещук // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки. – 2012. – № 4 (70). – Т. 2. – С. 74-79

54. Капран В.І. Банківські операції: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 208 с.

55. Кешеля А. В. Облік і контроль розрахунків з дебіторами і кредиторами / А. В. Кешеля, Е. Ф. Югас // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. - 2014. - Т. 19, Вип. 2(6). - С. 52-56

56. Кирильєва Л. О. Організація обліку кредитних операцій у системі управління фінансовими ресурсами / Л. О. Кирильєва, І. Б. Чернікова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. - 2015. - Вип. 2. - С. 7-16

57. Кириченко О.А. Банківський менеджмент: Навчальний посібник / К.: Знання-Прес, 2002.- 438 с.

58. Кійко Ю. Т. Роль внутрішнього аудиту в зміцненні кредитної системи України / Ю. Т. Кійко // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. - 2017. - Т. 22, Вип. 1. - С. 170-173

59. Кіндрацька Г. І. Особливості формування системи фінансових пока-

зників оцінювання кредитоспроможності позичальника – юридичної особи / Г. І. Кіндрацька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. - 2017. - № 862. - С. 297-304

60. Кіндрацька Л. М. Бухгалтерський облік у банках України / Л. М. Кіндрацька. - Київ : КНЕУ, 2001. - 636 с.

61. Кіндрацька Л. М. Обліково-інформаційна база ухвалення управлінських рішень за кредитними операціями банків / Л. М. Кіндрацька. // Ефективна економіка. - 2016. - № 3. - С.45-49

62. Коблянська О. І. Бухгалтерський і податковий облік фінансових кредитів / О. І. Коблянська // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - 2013. - № 2. - С. 246-251

63. Коваленко В.В. Особливості кредитування підприємств і організацій у сучасних умовах / Коваленко В. В. // Фінанси України. – 1998. – № 10. – С. 84 – 88.

64. Коваль Л. І. Проблемні питання обліку безнадійної кредиторської заборгованості / Л. І. Коваль // Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. - 2017. - Вип. 52. - С. 79-82

65. Ковальчук А. С. Особливості обліку реалізації товарів у кредит та із розстрочкою платежу / А. С. Ковальчук // Управління розвитком. - 2013. - № 23. - С. 27-29

66. Колесніченко А. С. Облік і звітність у формуванні ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення системи управління суб'єктів господарювання фінансово-кредитної та бюджетної сфер / А. С. Колесніченко // Бізнес Інформ. - 2017. - № 1. - С. 256-262

67. Колесніченко А. С. Світовий досвід розвитку обліку і звітності у забезпеченні формування комплексу моделей і методів в аналізі та аудиті діяльності суб'єктів господарювання фінансово-кредитної та бюджетної сфери / А. С. Колесніченко // Причорноморські економічні студії. - 2017. - Вип. 13(2). - С. 190-196

68. Костюнік О. В. Удосконалення обліку кредиторської заборгованості та методи управління нею / О. В. Костюнік, О. В. Махницька // Агросвіт. - 2015. - № 8. - С. 62-63
69. Крамаренко І. С. Методика оцінки кредитоспроможності позичальника: практичний аспект / І. С. Крамаренко, Л. А. Козаченко // Економіка України. - 2018. - № 5. - С. 49-60.
70. Кривошей М. Чотири перешкоди для малого та середнього агробізнесу самостійно скористатися аграрними розписками [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://agravery.com>
71. Крутова А. С. Теоретико-методичні аспекти аналізу кредитоспроможності підприємства / А. С. Крутова, Н. Б. Кашена // Проблеми економіки. - 2017. - № 1. - С. 211-216
72. Кузовенкова Н. В. Сучасні системи аналізу кредитоспроможності позичальника / Н. В. Кузовенкова // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. - 2011. - Вип. 5. - С. 65-70
73. Курило Г.М. Банківські операції: навч.-метод. посіб. для сам. вивч. дисципліни / Г.М. Курило; Держкомстат України, Нац. акад. статистики, обліку та аудиту; за ред. д.е.н., проф., академіка І.І. Пилипенко. – К.: ДП Інформ. – аналіт. агентство, 2010. – 271 с.
74. Курищук В. В. Банківське кредитування експортної діяльності підприємств в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / В.В. Курищук ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2011. – 20 с.
75. Кучеркова С. О. Вдосконалення аналітичного обліку кредиторської заборгованості / С. О. Кучеркова // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. - 2011. - Вип. 8. - С. 282-288
76. Лагодієнко Н. В. Стан та перспективи обліку дебіторсько-кредиторської заборгованості / Н. В. Лагодієнко // Бізнес-навігатор. - 2012. - № 3. - С. 126-130
77. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: навч. посіб. / В.Д. Лагутін. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання : КОО, 2001. – 215 с.

78. Левчинський Д. Л. Основні засади аудиту кредиторської заборгованості згідно з міжнародними стандартами / Д. Л. Левчинський, Є. П. Морозова // Інтелект ХХІ. - 2016. - № 5. - С. 17-19
79. Лексис В. Кредит и банки: Пер. с нем. -М.: Перспектива, 1994. - 120 с.
80. Лень В. С. Порядок надання та облік цільових пільгових державних кредитів для здобуття вищої освіти / В. С. Лень // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. - 2013. - № 4. - С. 446-453
81. Литвин Н. Б. Фінансовий облік у банках (у контексті МСФЗ) / Н. Б. Литвин. - Київ : [б, в.], 2010. - 608 с.
82. Литвин Н. Проблемні аспекти бухгалтерського обліку кредитних операцій банків / Н. Литвин // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. - 2014. - Вип. 19(1). - С. 60-66
83. Ловінська Л.Г. Бухгалтерський облік : навч.-метод. посібн. [для самост. вивч. дисц.] / Л.Г. Ловінська, Л.В. Жилкіна, О.М. Голенко та ін. – К. : Вид-во КНЕУ, 2002. – 370 с.
84. Лубенченко О. Е. Особливості аудиторської перевірки дебіторської і кредиторської заборгованості, яка обліковується за міжнародними стандартами / О. Е. Лубенченко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка. - 2016. - Вип. 1(1). - С. 464-468
85. Майдуда Г. С. Кредитування відтворення основних засобів: системи обліку та звітності / Г. С. Майдуда // Інвестиції: практика та досвід. - 2012. - № 10. - С. 88-94
86. Маркус О. Облік операцій із кредитування в системі установ Ощадного банку України / О. Маркус // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. - 2017. - № 1. - С. 154-159
87. Масленніков Є. Облікове забезпечення кредиторської заборгованості суб'єктів господарювання / Є. Масленніков, Л. Какічева // Науковий вісник [Одеського національного економічного університету]. - 2014. - № 10. - С. 103-113

88. Маслова С.О. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. / С.О. Маслова, О.А. Опалов. – К. : Кондор, 2006. – 192 с.
89. Матюха М. М. Удосконалення організації обліку кредитних операцій в умовах становлення ринкових відносин / М. М. Матюха, А. І. Чистокочова // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука» . - 2017. - № 15(2). - С. 42-45
90. Михальчишина Л. Г. Оцінка ефективності діяльності служби внутрішнього аудиту / Л. Г. Михальчишина, Л. Маловічко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). - 2014. - № 2. - С. 144-148
91. Михальчишина Л. Г. Сутність внутрішнього аудиту та його значення для сільськогосподарських підприємств / Л. Г. Михальчишина, І. В. Потапова // Економічні науки. Облік і фінанси. - 2015. - Вип. 12(1). - С. 197-205
92. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг / О.Л. Ольховікова [та ін.]; пер. з англ. – К., 2014. – 846 с.
93. Могильницький Р.А. Розвиток ринку банківських кредитів суб'єктам малого підприємництва: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Р. А. Могильницький ; ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». – К., 2011. – 20 с.
94. Монаршенко І. М. Облік реалізації товарів у кредит та з розстрочкою платежу / І. М. Монаршенко // Управління розвитком. - 2014. - № 2. - С. 82-85
95. Москаленко О. В. Вплив облікової інформації на результативність кредитно-інвестиційної діяльності банку / О. В. Москаленко, Р. О. Піскунов // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. - 2014. - Вип. 1. - С. 449-455
96. Москаленко О. В. Облікові комунікації в системі управління банківським портфелем кредитів у інвестиційну діяльність / О. В. Москаленко, Р. О. Піскунов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. :

Економічні науки. - 2014. - Вип. 8(4). - С. 194-197

97. Москаленко О. В. Обліково-інформаційне забезпечення кредитно-інвестиційної діяльності банку / О. В. Москаленко // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. - 2014. - № 1. - С. 218–221

98. Мохняк В. Сучасний стан і перспективи розвитку бухгалтерського обліку в кредитних спілках України / В. Мохняк // Економічний аналіз. - 2013. - Т. 12(4). - С. 227-231

99. Мулик Т. О. Методичні підходи до управлінського аналізу в умовах інтеграційних процесів / Т. О. Мулик, М. І. Гордієнко // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. - 2017. - № 7. - С. 7-19

100. Мулик Т. О. Оцінка фінансових ризиків в системі аналізу та контролю / Т.О. Мулик, Я. І. Мулик // Сучасні кризові явища в економіці і проблеми облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємством: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (24-25 червня 2016 р.) / відп. ред. І.Б. Садовська. – Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2016. – С. 72-74

101. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

102. Облік і аудит у банках : навч. підруч. / О. Г. Коренєва, Н. Г. Слав'янська, Н. Г. Євченко, О. В. Карпенко ; за ред. О. Г. Коренєвої, Н. Г. Слав'янської. Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. - 493 с

103. Омеляненко О. Карта кредитування: аграрні розписки працюватимуть ще в чотирьох областях [Електронний ресурс] / О. Омеляненко. – Режим доступу: <http://agravery.com>.

104. Операції комерційних банків / Р. Р. Коцовська, В. І. Ричаківська, Г. П. Табачук, Я. В. Грудзевич, М. А. Вознюк. - 4-те вид. - Київ : Алерта, 2004. - 500 с.

105. Орлов І.В. Документування та інвентаризація трансформації зобов'язань / І.В. Орлов. [Електронний ресурс]. – Доступний з

http://www.nbuuv.gov.ua/portal/soc_gum/pprbsu/2010_30/10_30_29.pdf.

106. Осадча Г. Г. Методологічні аспекти обліково–аналітичного забезпечення кредиторської заборгованості / Г. Г. Осадча, Ю. С. Коротченко // Формування ринкових відносин в Україні. - 2017. - № 4. - С. 62-67

107. Основні показники діяльності банків // Національний банк України: офіц. інтернет-представництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442

108. Офіційний сайт Департаменту агропромислового розвитку Вінницької облдержадміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vin.gov.ua>

109. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua>

110. Офіційний сайт Української зернової асоціації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uga-port.org.ua>

111. Павелко О. В. Вплив принципу нарахування та відповідності доходів і витрат на методику обліку кредитних операцій банків / О. В. Павелко // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Економіка. - 2011. - Вип. 16. - С. 389-395

112. Пальоха Т. М. Облік кредитних операцій як складова діяльності банківських установ / Т. М. Пальоха // Управління розвитком. - 2014. - № 11. - С. 50-52

113. Панченко О. М. Формування облікової політики підприємства щодо кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги / О. М. Панченко, К. Р. Савченко // Сталий розвиток економіки. - 2015. - № 4. - С. 163-169

114. Петраковська О. В. Класифікація кредитів для потреб обліку, аналізу та аудиту / О. В. Петраковська // Економіка. Фінанси. Право. - 2015. - № 4(1). - С. 10-15

115. Петраковська О. В. Мета та завдання аудиту кредитних операцій банку / О. В. Петраковська // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. - 2015. - № 2. - С. 157-165

116. Петрук О.М. Банківська справа : [навчальний посібник] / за ред. д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутинця. – К. : Кондор, 2004. – 461 с.

117. Пилипенко К. А. Методологічні підходи обліку розрахунків із кредитором: вітчизняний та міжнародний аспект / К. А. Пилипенко, А. А. Коляка // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. - 2018. - № 1. - С. 97–101

118. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.buhoblik.org.ua/uchet/organizacziya-buhgalterskogo-ucheta/388-plan-rahunkiv.html>

119. Плахтій Т. Ф. Аналіз підходів до розуміння сутності якості облікової інформації / Т. Ф. Плахтій // Облік і фінанси. - 2015. - № 4. - С. 38-45

120. Плахтій Т. Ф. Аналіз підходів до удосконалення якісних характеристик облікової інформації / Т. Ф. Плахтій // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука» . - 2017. - № 3(2). - С. 136-143

121. Подолянчук О. А. Первинний документ в аудиті: факт господарських операцій чи доказ? / О. А. Подолянчук, І. С. Захарчук // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. - 2013. - Вип. 10(4). - С. 135-140

122. Подолянчук О. А. Процедури одержання аудиторських доказів / О. А. Подолянчук // Економічний часопис-XXI. - 2014. - № 1-2(2). - С. 60-63

123. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затв. Наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0085-00>.

124. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затв. Міністерством фінансів України № 318 від 31.12.99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

125. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», затв. Міністерством фінансів України № 193 від 10.08.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

126. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 31 «Фінансові витрати», затв. Міністерством фінансів України № 415 від 28.04.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

127. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, затв. Постановою правління національного банку України № 351 від 30.06.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

128. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>

129. Попович О. В. Проблеми організації обліку розрахунків з дебіторами та кредиторами / О. В. Попович, В. А. Рябошапка // Формування ринкових відносин в Україні. - 2014. - № 5. - С. 99-102

130. Потриваєва Н. В. Теоретичні аспекти обліку кредиторської заборгованості в Україні / Н. В. Потриваєва, О. Ю. Сус // Економічний форум. - 2013. - № 4. - С. 226-229

131. Правдюк Н. Л. Аграрні розписки як альтернативна форма кредитування сільськогосподарських підприємств: обліковий аспект / Н. Л. Правдюк // Облік і фінанси. - 2016. - № 4. - С. 69-79

132. Правдюк Н.Л. Якість облікової інформації: сутність та методика оцінки / Н.Л. Правдюк, М.В. Правдюк // Облік і фінанси. - № 2 (72). – 2016. – С.57-64

133. Про аграрні розписки: Закон України від 06.11.2012 р. № 5479-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>

134. Про аудиторську діяльність: Закон України прийнятий ВР України від 22.04.1993 р. № 3125- XII

135. Про банки і банківську діяльність: Закон України № 2121-III 7 грудня 2000 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.zakon.rada.gov.ua>

136. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1993 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>

137. Про особливості оподаткування ПДВ операцій, пов'язаних з обігом аграрних розписок: Лист Державної фіскальної служби України від 06.10.2016 р. № 32818/7/99-99-15-03-02-15. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/podatki-ta-zbori/zagalnoderjavni-podatki/podatok-na-dodanu-vartist/listi-dps/270034.html>

138. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету міністрів України від 17.10.2013 р. № 806-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>

139. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>

140. Пустяк О. В. Ефективність управління кредиторською заборгованістю за товари, роботи, послуги: обліково-аналітичний аспект / О. В. Пустяк, Я. М. Демченко // Економіка і регіон. - 2015. - № 3. - С. 88-95

141. Радченко Н.Г. Аграрні розписки як альтернативна форма кредитування сільськогосподарських підприємств / Н.Г. Радченко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. – 2013. - № 1 (1). – С. 356-361

142. Руда О. Л. Аналіз кредитоспроможності підприємств в умовах ринкових відносин / О. Л. Руда, О. Ю. Мойсеєва // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. - 2011. - Вип. 2(1). - С. 351-355

143. Самойленко А. В. Облік кредитних операцій у комерційних банках / А. В. Самойленко // Управління розвитком. - 2014. - № 9. - С. 89-91

144. Сейко С. І. Фінансовий кредит: економічна сутність, оподаткування та відображення в обліку / С. І. Сейко. // Економіка. Управління. Інновації. - 2013. - № 2. - С. 52-58

145. Сидоренко В. А. Кредитна діяльність вітчизняних банків у сучасних умовах // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.10. – С. 246-251.

146. Сидоренко В. А. Кредитний процес у комерційних банках України: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / В.А. Сидоренко ; Ун-т банк. справи Нац. банку України (м. Київ). – К., 2011. – 21 с.

147. Скаско О. Удосконалення механізмів обліку кредитних операцій банку / О. Скаско // Формування ринкової економіки в Україні. – 2009. – вип. 19. – С. 430 – 433

148. Снігурська Л. П. Особливості бухгалтерського обліку банками України операцій з конвертації валютних кредитів у гривню / Л. Снігурська // Вісник Національного банку України. - 2014. - № 11. - С. 38-51

149. Снігурська Л. П. Проблемні питання бухгалтерського обліку визнання доходів за знеціненими кредитами / Л. П. Снігурська // Економічний форум. - 2014. - № 3. - С. 296-306

150. Снігурська Л. Проблеми формування банком облікової політики щодо кредитів та інших фінансових активів зі зменшеною корисністю / Л. Снігурська // Вісник Національного банку України. - 2014. - № 9. - С. 24-30

151. Спяк Г. І. Облік і аудит у банках / Г. І. Спяк, Т. І. Фаріон. - Київ : Атіка, 2004. - 328 с.

152. Стахів О. Я. Етапи здійснення аудиту кредитних операцій / О. Я. Стахів // Економічні науки. Облік і фінанси. - 2012. - Вип. 9(3). - С. 334-341

153. Стахів О. Я. Міжнародний досвід здійснення внутрішнього аудиту кредитних операцій / О. Я. Стахів // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. - 2016. - Т. 21, Вип. 5. - С. 209-214.

154. Стахів О. Я. Організація аудиту кредитних операцій окремих країн СНД / О. Я. Стахів, О. І. Скаско // Науковий вісник Ужгородського національного університету. - 2016. - Вип. 8(2). - С. 90-93

155. Тесьолкін Д.О. Модернізація банківських механізмів забезпечення повернення кредитів агроформувань: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Д.О. Тесьолкін ; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. Економіки». – К.,

2010. – 24 с.

156. Тивончук О. І. Внутрішній контроль кредитних операцій підприємства / О. І. Тивончук // Науковий вісник НЛТУ України. - 2012. - Вип. 22.15. - С. 315-326.

157. Томчук О. В. Сучасний стан і тенденції розвитку аудиторської діяльності в Україні / О. В. Томчук, Н. Г. Здирко // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. - 2017. - № 4. - С. 32-42

158. Томчук О. Ф. Аналітична інформація – необхідна умова економічного аналізу / О. Ф. Томчук // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. - 2013. - № 2(2). - С. 277-287

159. Томчук О. Ф. Оцінка фінансової стійкості - важлива характеристика фінансового стану підприємства / О. Ф. Томчук // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. - 2015. - Вип. 12(2). - С. 240-250

160. Труш Ю. Т. Обліково-інформаційне забезпечення удосконаленої поточної оцінки результатів роботи кредитного відділу комерційного банку / Ю. Т. Труш, Т. В. Кравченко, Н. О. Котенко // Економічний простір. - 2013. - № 69. - С. 200-213

161. Усатенко О. В. Шляхи вдосконалення обліку і аудиту кредитних операцій із фізичними особами у комерційному банку / О. В. Усатенко, М. К. Терещенко // Економічний простір. - 2013. - № 69. - С. 214-222

162. Фабіянська В. Ю. Сутність організації бухгалтерського обліку / В. Фабіянська // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. - 2014. - Вип. 19(2). - С. 214-222

163. Фабіянська В. Ю. Поняття якості в аудиторській практиці / В. Ю. Фабіянська // Агросвіт. - 2017. - № 9. - С. 62-68

164. Федоришина Л. І. Удосконалення методичних підходів до оцінки кредитоспроможності позичальника комерційного банку / Л. І. Федоришина, А. О. Цуркан // Агросвіт. - 2018. - № 11. - С. 39-42

165. Феофанов Л. К. Методичні підходи з організації обліку та аудиту кредиторської заборгованості на підприємстві / Л. К. Феофанов, Д. В. Денисов

// Інвестиції: практика та досвід. - 2013. - № 12. - С. 65-68

166. Финансы и кредит СССР / Под ред. проф. В.В. Лаврова. - М.: Финансы, 1977.-273 с

167. Финансы СССР / Под ред. проф. Н.Г. Сычева и проф. Б.Г. Болдырева. -[2-е изд., перераб. и доп.]. - М.: Финансы и статистика, 1984.- 261 с.

168. Фінансовий словник-довідник / М.Я. Дем'яненко, Ю.Я. Лузан, П.Т. Саблук, В.М. Скупий та ін. ; [за ред. М.Я. Дем'яненка]. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 555 с.

169. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

170. Чорненька О. Б. Напрями вдосконалення обліку дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємствах / О. Б. Чорненька // Наукові записки [Української академії друкарства]. - 2016. - № 2. - С. 259–269

171. Шварц Г.А. Сущность и функции кредита и банков при социализме / Шварц Г.А. - М.: Изд-во Московского финансового института, 1956. - 107 с.

172. Шибалкіна В. Оптимальні умови банківського кредитування // Банківська справа – 2015. - № 4 – С.39-41

173. Шульженко А. В. Особливості врахування винагороди за кредитну гарантію та спеціального обліку податку на додану вартість при формуванні бази оподаткування / А. В. Шульженко // Форум права. - 2012. - № 1. - С. 1104-1108

174. Щетинін А. І. Гроші та кредит: Підручник. - К: Цент навчальної літератури, 2006. - 432 с.

175. Яременко Л. М. Формування облікової інформації дебіторської та кредиторської заборгованості / Л. М. Яременко // Економічний вісник університету. - 2018. - Вип. 36(1). - С. 147-154

176. Ярмоленко Ю. Ю. Сучасні проблеми пропорційного обліку податкового кредиту з ПДВ при розрахунках з бюджетом / Ю. Ю. Ярмоленко // Наука й економіка. - 2013. - Вип. 4(2). - С. 94-100

ДОДАТКИ